CORN. NEPOTIS

VITÆ EXCELLENTIUM

IMPERATORUM

Collatione quatuor MS. recognitæ.

ACCESSIT Q.12.54

ARISTOMENIS MESSENII

VITA,

EX PAUSANIA.

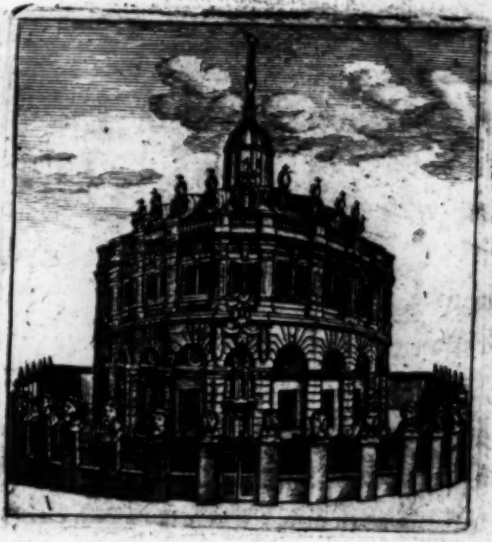

OXONIÆ,

E THEATRO SHELDONIANO,

Ann. Dom. M. DC. LXXVIII.

155112

41-534

PRÆFATIO.

QUANQUAM belli pacisque studia à se invicem plurimum dissidere videantur, alterum quippe iners & umbratile, ferox alterum & incitatum; revera tamen vix alibi uspiam major cognatio arctiorque necessitudo deprehenditur. Neque enim sine armorum præsidio sese tuentur literæ, nec absque literis valent arma. Proinde non modo ea secula & gentes, quæ rebus bello gestis maxime inclarnere, eruditione præ aliis fuerant insignes: sed & insuper iidem ipsi qui summi in castris præfuerunt Duces, in foro rostrisque pariter imperabant: imo ex Lycæo recta in aciem, ex Gymnasio in pugnam prodierunt; & utriusque Palladis subnixi præsidio, Patriæ laboranti tutelam, sibimet ipsis decus immortale quæsivere. Rei istius egregia exhibet documenta Autor noster, qui ita veteris Græciæ

& finitimarum gentium describit Heroas, ut incertus hæreat Lector, an eruditi magis, forteſve eſſent; corporiſque potius, aut animi viribus pollerent.

Generoſæ itaque Pubi hiſce noſtris Athenis Artium liberalium ſtudiis vacanti, non ingratum munus porrexiſſe videbor, quando Cornelii Nepotis ſcripta in manus tradidero. Quid enim accommodatius exiſtimari poterit, quam ut egregia indoles, cognatis exemplis ad majora incitaretur: & propoſitis priſcæ virtutis monumentis, ad uberiora decora muniatur via? Salaminis trophæa Marathoni accepta referenda novimus; & Themiſtoclis gloriæ Miltiadem præluxiſſe. Quam acres ergo animis ſubdentur ſtimuli, cum coram ſiſtitur non unus aliquis Heros, ſed univerſa eorundem Cohors; & ceu face admota conglobatæ virtutis jubar dormitanti verberat lumina, animoſque deſidi percellit?

In istâ quidem editione lectores hac re imprimis demereor, quod purum putum Autorem nostrum exhibeo, nec notarum sarcinâ oppressum, nec frigidis conjecturis interpolatum; sed duntaxat ad MSS. Codicum fidem diligenter recognitum. Quatuor illi numero fuere, quorum alterum suppeditavit Bibliotheca Westmonasteriensis, reliquorum Vir Eruditissimus juxta & Amicissimus, Dr Isaacus Vossius copiam fecerat.

Cum autem in Excellentium Imperatorum recensione atque lustro, vir cum primis memorandus Aristomenes, fato nescio quo, non modo à Nepote, sed & Plutarcho, aliisque Biographis fuerit præteritus, unde factum ut ipse una cum rebus à se gestis paucis huc usque innotuerit; Pausaniæ ope, tanquam è Spartano Barathro denuo elapsum, in lucem produxi, socioque agmini restituendum curavi. Quod quidem eruditæ juventuti, Græcarum literatum stu-

diosæ gratum acceptumque futurum confido.

Dolendum esset vehementer Nepotis nostri lucubrationes, mutilas ad nos pervenisse, & Romana virtutis exempla temporis lapsu fuisse supressa: nisi crederemus jacturam hanc apud posteros levandam, cum, Juvenes lectissimi, vestra adoleverit virtus, & spes amplæ de vobis non temerè concepta, ratæ habebuntur. Mactè animis vestris, quique Matri Academiæ illustre affundit is decus, Patriæ olim robur & incrementum præstate; Historiarum veterum spirantia ectypa, scribendarum deinceps nobilis labor, & immortale argumentum.

GER-

GER. JOHAN. VOSSIUS

DE

CORN. NEPOTE.

CORNELIUS Nepos, & ante Cæſaris dictaturam, & eo dictatore, & poſtea vixit. Hieronymus in Chronico Euſebiano refert illum ad annum Auguſti quartum. Nec cuiquam repugnem, colligenti inde, tum demum, divulgare ea cœpiſſe opera, quibus maxime inclaruit. *Padi* erat accola teſte Plinio lib. 3. cap. 18. unde Catullo epigrammate primo Italus, Auſonio autem epiſt. 24. Gallus vocatur. Nempe quia Italia Tranſpadana diceretur Gallia Togata. De *urbe patria* quicquam ſe habere comperti, negat Elias Vinetus in Auſon. Idyll. 7. At Veronenſem fuiſſe, in Leandri Alberti Italia lego: uti & in Coſmographia optimi atq; amiciſſimi quondam viri, Paulli Merulæ. Imo, ex Veronenſium hiſtoricorum ſyllabo (quem doctiſſimus amp'iſſimuſque Alexander Becellus, Veronenſis urbis Cancellarius, fecit; ac Illuſtriſſimus Comes, Ferdinandus Nogarola, vir ut genere, ita literarum ſtudio nobiliſſimus, cum V.

Cl. Laurentio Pignorio, atque is mecum communicavit) intelligo, natum fuiſſe Nepotem in *Hoſtilia*: qui Veronenſium vicus eſt, Tacito, Plinio, Caſſiodoro, & Antonino in itinerario memoratus, hodieque Eccleſiaſticæ Veronenſium juriſdictioni ſubditus. Hiſtoricus hic *Ciceronis amicus familiaris* à Gellio vocatur, lib. 15. c. 28. *Chronica* ſcripſiſſe teſtis eſt idem Gellius, lib. 27. cap. 21. In his pro triplici tempore ἀδήλῳ, μυθικῷ, καὶ ἱστορικῷ, (de quibus ex Varrone, & aliis, libro de arte Hiſtorica diximus) tres videtur ſcripſiſſe libros; ac ſingulis unius temporis narrationem eſſe complexus. Sane tres libros feciſſe Nepotem, quibus omne ævum comprehenderit, liquido teſtatur Catullus, initio Hendecaſyllaborum. Nec hiſtoricum tempus ab eo ſolum eſſe tractatum, indicio eſt illud Auſonii: *Apologos Titiani, & Nepotis Chronica, quaſi alios apologos (nam & ipſa inſtar fabularum ſunt) ad nobilitatem tuam miſi.* Item ex eo, quod Tertullianus in Apologetico adverſus gentes (ubi eum inter antiquitatum commentatores diſertim reponit) dicit, haut aliud Saturnum, quam hominem, promulgaſſe. Quod etiam Lactantius tradit lib. 1. cap. 13. Reliquit præterea *libros Illuſtrium Virorum*,

Virorum, quorum Gellius meminit lib. 11. cap. 8. & Servius in 1. Æneid. Eorum librum 1. 15. & 16. citat Chariſius. Ex his habemus viginti duos exterarum gentium imperatores. *Cæteris libris* egiſſe de Romanis hæc ejus verba oſtendunt in extrema Hannibalis vita: *Sed nos tempus eſt hujus libri facere finem, & Romanorum explicare imperatores: quo facilius, collatis utrorumque factis, qui viri præferendi ſint, poſſit judicari.* Operis ejus genuina inſcriptio patet ex ultimis hiſce præfationis verbis: *Quare ad propoſitum veniemus, & in hoc exponemus libro VITAS EXCELLENTIUM IMPERATORUM.* Præter imperatores, ſeorſum exaraſſe *librum de regibus*, argumento hæc erunt, quæ Timoleontis vitæ ſubdit: *Hi fere fuere Græciæ gentis duces, qui memoria digni videbantur, præter reges. Namque eos attingere nolumus, quod omnium res geſtæ ſeparatim ſunt relatæ. Neque tamen hi admodum ſunt multi.* Externi imperatores, quos habemus, Æmilii eſſe Probi à multis creduntur. Qui error inde provenit, quod librario id fuerit nomen, qui vitas eas partim ſua, partim patris & matris manu ſcriptas, Theodoſio obtulit. Hoc ita eſſe, oſtendunt verſiculi, qui vitis iſtis præmitti in MSS. ſolent. Ac nec

Æmilium, nec Theodoſiani ævi quemquam, eorum eſſe librorum auctorem, abunde arguit pura & Romana dictio. Opinetur aliquis, ut Trogus ab Juſtino, ita ab Æmilio, qui ſub Theodoſio vixit, in compendium eſſe redactum Nepotem. Sed aliud ſuadet operis concinnitas, & illa præfandi ratio, quæ eſt in Epaminondæ vita, ac in Pelopida inprimis, ubi brevitatem juſtam pollicetur. Attamen ſententia hæc, licet erronea, minus periculi habet, dummodo extra controverſiam maneat Æmilium omnia de puriſſimis Nepotis fontibus hauſiſſe. Sane Tulliani eſſe ævi ſcriptorem, neque alium quam Nepotem, tum veterum aliquot librorum indicio cognoſcitur, tum etiam, quod ad Pomponium Atticum (cujus idem rogatu de vita Catonis librum fecit) vitæ iſtæ ſcribantur: utcunque id in quarto Miſcellaneorum ſuorum neget Hieronymus Magius, qui ipſa Nepotis præfatione ſatis refellitur. Accedit & altera ratio. Nam his in libris ea legere eſt, quæ opus hoc ſcriptum eſſe clamant, quo tempore Pompeius & Cæſar plus poterant, quam libera in Repub. expediret. Ea Lambinus loca congeſſit, ut nihil attineat illa hic reponere. Nec libris iſtis de *Viris Il-*

luſtribus ſolum perſecutus eſt excellentes Imperatores: ſed etiam *Commentationibus claros.* Quod argumentum ſignat B. Hieronymus, præfatione de Scriptoribus Eccleſiaſticis: ubi Nepotem inter eos refert, quorum exemplo acturus ſit de iis, qui ſcribendo claruerunt. Egit autem Nepos, tum de *Græcis Auctoribus*; tum de *Latinis.* De Græcis, colligo inde, quod in Dionis vita dicat, librum ſe feciſſe de illuſtribus hiſtoricis: in quo inter alia tractarit de Philiſto hiſtorico. De Latinis, argumento ſunt plurima. Nam de Terentio egiſſe, ex Suetonio ſcimus in Terentii vita, Donato perperam tributa. Adhæc primum de vita Ciceronis librum Gellius citat lib. 14. c. 28. Eoque ex opere fragmentum Hieronymus adfert epiſt. ad Pammachium. Imo veriſimile eſt, inde eſſe, tum vitam T. Pomponii Attici, quæ exſtat, tum vitam Catonis, quam iſtis claudit verbis: *Hujus de vita, & moribus, plura in eo libro perſecuti ſumus, quem ſeparatim de eo fecimus, rogatu Titi Pomponii Attici. Quare ſtudioſos Catonis ad illud volumen relegamus.* Aperte indicat, eo nunc de Catone brevius ſe agere, quia ſeparatim de eodem ſcripſerit. Ergo vita illa Catonis, quam paucis perſtrictam habemus,

majoris pars eſt voluminis, in quo Romanorum complurium vitæ continerentur. Reliquit etiam *Exemplorum libros*, quos citant Gellius lib. 7. cap. 18. & Chariſius lib. 1. *Alia* quoque ejuſdem laudant veteres: ſed non item, quæ ad hiſtoriam pertineant. Nam ex *Epiſtola ejus ad Ciceronem* quædam Lactantius adfert, lib. 3. Inſtit. Divin. cap. 15. Quemadmodum & Ciceronis ad Nepotem epiſtolæ meminit Tranquillus in Julio cap. 55. Ammianus Marcellinus initio libri 26. ac Priſcianus lib. 8. Imo & ſecundum Ciceronis epiſtolarum librum ad Nepotem Macrobius citat lib. 2. Saturn. cap. 1. Quod ſi quis fragmenta omnia Nepotis deſideret, longe iis colligendis priorum vicit induſtriam Andreas Schottus. Hermolaus Barbarus, caſtigationibus in Plinii lib. 15. cap. 29. cenſet *libellum de Viris Illuſtribus*, qui Plinio tribui ſolet, Cornelii Nepotis eſſe, haut Plinii: atque id veteribus codd. adſtrui poſſe aſſeverat. Etiam Jani hæc Parrhaſii ſententia fuit. Utrius ſit, dubitari ait Vinetus, nec ea de re ſtatuere quicquam auſus eſt. Imo aliqui, aut Suetonium, aut Tacitum eſſe auctorem putarunt: ut indicat Gyraldus Dialogiſmo 26. Sed omnino ſunt Sexti Aurelii Victoris:

ut

ut ſatis nunc conſtat ex editione Andreæ Schotti. Non dubito interim, quin pleraque ex Nepote Victor deſumſerit. Nam quod Ludovicus Vives l. 5. de Tradendis diſciplinis, Nepotem ait, de Græcis ſolum ducibus ſcripſiſſe: id ſatis refellitur verbis Nepotis antea adductis. Vir doctiſſimus, Jo. Maria Catanæus, commentario in Plinii librum 4. epiſt. 28. quæ ad Severum ſcripta eſt, etiam *Daretem Phrygium à Nepote tranſlatum* arbitratur. Nempe decepit eum vulgaris ὑπογραφή. Attamen & hic aqua hæret Vineto: notis in Auſon. Idyll. 7. negat eſſe, qui certi aliquid de tralatione hac auſit affirmare. Atqui omnes, quibus ullum in hiſce literis judicium eſt, ſatis vident, nec Daretem illum eſſe genuinum; nec dictionem ejus Auguſteam ſapere ætatem; ſed recentiorem multo. Nepotem autem Cæſ. Auguſti obiiſſe ævo, Plinius teſtatur, lib. 9. cap. 39. Atque hoc fortaſſe impulit Genebrardum, ut putaret eum nato jam Chriſto ſuperſtitem fuiſſe: qui & Jacobum Gualterium, cum primum tabulas ederet Chronographicas, in eam ſententiam pertraxit. Sed Nepotem eo uſque ætatem prorogaſſe, nemo temere dixerit, qui tanti eum in literis nominis jam Tullii,

Attici,

Attici, Catulli temporibus, fuiſſe cogitarit.

Catullus Veronenſis ad Nepotem.

Quoi dono lepidum novum libellum,
Aridâ modo pumice expolitum,
Corneli? Tibi; namque tu ſolebas
Meas eſſe aliquid putare nugas,
Jam tum cum auſus es, unus Italorum,
Omne ævum tribus explicare chartis
Doctis, Jupiter! & laborioſis.
Quare habe tibi, quicquid hoc libelli eſt,
Qualecunque: quod ô patrima Virgo,
Plus uno maneat perenne ſeclo.

CORN.

CORN. NEPOTIS,

VULGO

ÆMILII PROBI,

EXCELLENTIUM IMPERATORUM *VITÆ.*

NON dubito fore pleroſque, *Attice*, qui hoc genus ſcripturæ, leve & non ſatis dignum ſummorum virorum perſonis judicent, cum relatum legent, quis Muſicam docuerit Epaminondam; aut in ejus virtutibus commemorari, ſaltaſſe eum commode, ſcienterque tibiis cantaſſe. Sed hi erunt fere, qui expertes literarum Græcarum, nihil rectum, niſi quod ipſorum moribus conveniat, putabunt. Hi, ſi didicerint, non eadem omnibus eſſe honeſta atque turpia, ſed omnia majorum inſtitutis judicari; non admirabuntur, nos in Graiorum virtutibus exponendis mores eorum ſecutos. Neque enim Cimoni fuit turpe, Athenienſium ſummo viro, ſororem germanam habere

in

in matrimonio: quippe cum cives ejus eodem uterentur instituto. At id quidem nostris moribus nefas habetur. Laudi in Græcia ducitur adolescentulis quamplurimos habere amatores. Nulla Lacedæmoni tam est nobilis vidua, quæ non ad scenam eat mercede conducta. Magnis in laudibus tota fere fuit Græcia, victorem Olympiæ citari; in scenam vero prodire, & populo esse spectaculo, nemini in eisdem gentibus fuit turpitudini: quæ omnia apud nos partim infamia, partim humilia, atque ab honestate remota, ponuntur. Contra ea pleraque nostris moribus sunt decora, quæ apud illos turpia putantur. Quem enim Romanorum pudet uxorem ducere in convivium? aut cujus materfamilias non primum locum tenet ædium, atque in celebritate versatur? quod multo fit aliter in Græcia. Nam neque in convivium adhibetur, nisi propinquorum: neque sedet, nisi in interiore parte ædium, quæ *gynæconitis* appellatur: quo nemo accedit, nisi propinqua cognatione conjunctus. Sed plura persequi tum magnitudo voluminis prohibet, tum festinatio, ut ea explicem, quæ exorsus sum. Quare ad propositum veniemus, & in hoc exponimus libro *Vitas excellentium Imperatorum*.

I.

MILTIADES.

Cap. I.

Miltiades Cimonis filius, Athenienſis, cum & antiquitate generis, & gloria majorum, & ſua modeſtia, unus omnium maxime floreret; eaque eſſet ætate, ut non jam ſolum de eo bene ſperare, ſed etiam confidere cives poſſent ſui, talem futurum, qualem cognitum judicarunt: accidit, ut Athenienſes Cherſoneſum colonos vellent mittere. Cujus generis cum magnus numerus eſſet, & multi ejus demigrationis peterent ſocietatem: ex his delecti Delphos deliberatum miſſi ſunt, qui conſulerent Apollinem, *quo potiſſimum duce uterentur.* Nam tum Thraces eas regiones tenebant, cum quibus armis erat dimicandum. His conſulentibus nominatim Pythia præcepit, *ut Miltiadem ſibi Imperatorem ſumerent. Id ſi feciſſent, incepta proſpera futura.* Hoc oraculi reſponſo Miltiades cum delecta manu claſſe Cherſoneſum profectus, cum acceſſit Lemnum, & incolas ejus inſulæ ſub poteſtatem redigere vellet Athenienſium, *idque ut Lemnii ſua ſponte facerent*, poſtulaſſet, illi irri-

irridentes reſponderunt: *tum id ſe facturos, cum ille domo navibus proficiſcens vento Aquilone veniſſet Lemnum*: hic enim ventus à ſeptentrionibus oriens, adverſum tenet Athenis proficiſcentibus. Miltiades morandi tempus non habens, curſum direxit quo tendebat, pervenitque Cherſoneſum.

CAP. II. Ibi brevi tempore barbarorum copiis disjectis, tota regione, quam petierat, potitus, loca caſtellis idonea communivit: multitudinem, quam ſecum duxerat, in agris collocavit: crebriſque excurſionibus locupletavit. Neque minus in ea re prudentia, quam felicitate, adjutus eſt. Nam cum virtute militum deviciſſet hoſtium exercitus, ſumma æquitate res conſtituit, atque ipſe ibidem manere decrevit. Erat enim inter eos *dignitate regia, quamvis carebat nomine*: neque id magis imperio, quam juſtitia, conſecutus. Neque [1] eo ſegnius Athenienſibus, à quibus erat profectus, officia præſtabat. Quibus rebus fiebat, ut non minus eorum voluntate perpetuo imperium obtineret, qui miſerant; quam illorum, cum quibus erat profectus. Cherſoneſo tali modo conſtituta Lemnum revertitur, &

1. Sic MS. Alii, *ſecius*. Et MS. poſt *Athenienſibus* legit *aut cum quibus*.

ex

ex pacto poſtulat, *ut ſibi urbem tradant. Illi enim dixerant, cum vento Borea domo profectus eo perveniſſet, ſeſe dedituros: ſe autem domum Cherſoneſi habere.* Cares, qui tum Lemnum incolebant, etſi præter opinionem res ceciderat, tamen non dicto, ſed ſecunda fortuna adverſariorum capti, reſiſtere auſi non ſunt, atque ex inſula demigrarunt. Pari felicitate cæteras inſulas, quæ Cyclades nominantur, ſub Athenienſium redegit poteſtatem.

CAP. III. Eiſdem temporibus Perſarum rex Darius, ex Aſia in Europam exercitu trajecto, Scythis bellum inferre decrevit: pontem fecit in Iſtro flumine, qua copias traduceret. Ejus pontis, dum ipſe abeſſet, cuſtodes reliquit principes, quos ſecum ex Ionia & Æolide duxerat: quibus ſingulis ipſarum urbium perpetua dederat imperia. *Sic enim putavit facillime ſe Græca lingua loquentes, qui Aſiam incolerent, ſub ſua retenturum poteſtate, ſi amicis* [1] *ſuis oppida tuenda tradidiſſet: quibus ſe oppreſſo nulla ſpes ſalutis relinqueretur.* In hoc fuit tum numero Miltiades, cui illa cuſtodia crederetur. Hic cum crebri afferrent nuntii, male rem gerere Darium, premique ab Scythis, Miltiades hortatus

1. MS. legit, *ſua.*

eſt

eſt pontis cuſtodes: *ne à fortuna datam occaſionem liberandæ Græciæ dimitterent. Nam ſi cum his copiis, quas ſecum tranſportaverat, interiiſſet Darius, non ſolum Europam fore tutam, ſed etiam eos, qui Aſiam incolerent Græci genere, liberos à Perſarum futuros dominatione & periculo. Id & facile effici poſſe: ponte enim reſciſſo regem vel hoſtium ferro, vel inopia, paucis diebus interiturum.* Ad hoc conſilium cum plerique accederent, Hiſtiæus Mileſius, ne res conficeretur, obſtitit, dicens: *non idem ipſis, qui ſummas imperii tenerent, expedire, & multitudini; quod Darii regno ipſorum niteretur dominatio: quo extincto ipſos poteſtate expulſos civibus ſuis pœnas daturos. Itaque adeo ſe abhorrere à cæterorum conſilio, ut nihil putet ipſis utilius, quam confirmari regnum Perſarum.* Hujus cum ſententiam plurimi eſſent ſecuti, Miltiades non dubitans, *tam multis conſciis ad regis aures conſilia ſua perventura*; Cherſoneſum reliquit, ac rurſus Athenas demigravit. Cujus ratio etſi non valuit, tamen magnopere eſt laudanda; cum amicior omnium libertati, quam ſuæ fuerit dominationi.

CAP. IV. Darius autem, cum ex Europa in Aſiam rediſſet, hortantibus amicis, *ut Græciam in ſuam redigeret poteſtatem*

tem, claſſem quingentarum navium comparavit, eique Datim præfecit, & Artaphernem: hiſque ducenta peditum millia, & decem equitum dedit: cauſam interſerens, *ſe hoſtem eſſe Athenienſibus, quod eorum auxilio Iones Sardis expugnaſſent, ſuaque præſidia interfeciſſent.* Præfecti regii claſſe ad Eubœam appulſa celeriter Eretriam ceperunt, omneſque ejus gentis cives abreptos in Aſiam ad regem miſerunt. Inde ad Atticam acceſſerunt, ac ſuas copias in campum Marathona deduxerunt. Is [1] abeſt ab oppido circiter millia paſſuum decem. Hoc tumultu Athenienſes tam propinquo, tamque magno permoti, auxilium nuſquam, niſi à Lacedæmoniis, petiverunt: [2] Philippidemque curſorem ejus generis, qui [3] *hemerodromi* vocantur, Lacedæmonem miſerunt, ut nuntiaret, *quam celeri eſſet opus auxilio.* Domi autem creati [4] decem prætores, qui exercitui præeſſent: in eis Miltiades. Inter quos magna fuit contentio, *utrum mœnibus ſe defenderent, an obviam irent hoſtibus, acieque* [5] *decernerent.* Unus Miltiades maxime nitebatur, *ut primo quoque tempore caſtra*

1. MS. legit, *eſt.* 2. MS. *Phidippum*, quod exhibet veſtigium Lectionis Herodoti lib. 6. 3. MS. *Hemerodromæ* pro more veteri. 4. MS. addit, *erant.* 5. MS. *decertarent.* Alii *contenderent.*

fierent:

fierent: id si factum esset, & civibus animum accessurum, cum viderent de eorum virtute non desperari: & hostes eadem re fore tardiores, si animadverterent, auderi adversus se tam exiguis copiis dimicare.

CAP. V. Hoc in tempore nulla civitas Athenienſibus auxilio fuit præter [1] Platæenſes: ea mille miſit militum. Itaque horum adventu decem millia armatorum completa ſunt: quæ manus mirabili flagrabat pugnandi cupiditate: quo factum eſt, ut plus, quam collegæ, Miltiades valuerit. Ejus [2] enim auctoritate impulſi Athenienſes copias ex urbe eduxerunt, locoque idoneo caſtra fecerunt; deinde poſtero die ſub montis radicibus, acie e regione inſtructa, nova arte, vi ſumma prælium commiſerunt. Namque arbores multis locis erant ſtratæ, hoc conſilio, *ut & montium tegerentur altitudine, & arborum tractu equitatus hoſtium impediretur, ne multitudine clauderentur.* Datis, etſi non locum æquum videbat ſuis, tamen fretus numero copiarum ſuarum, confligere cupiebat: eoque magis, quod *priuſquam Lacedæmonii ſubſidio venirent, dimicare utile* arbitrabatur. Itaque in aciem peditum

1. Alii, *Plataenſium.* 2. In MS. deeſt, *enim.* MS. & alii legunt *rara.*

centum,

centum, equitum decem millia produxit, prælíumque commiſit. In quo tanto plus virtute valuerunt Athenienſes, ut decemplicem numerum hoſtium profligarent, adeoque perterruerunt, ut Perſæ non caſtra, ſed naves peterent. Qua pugna nihil adhuc eſt nobilius. Nulla enim umquam tam exigua manus tantas opes proſtravit.

CAP. VI. Cujus victoriæ, non alienum videtur, quale præmium Miltiadi ſit tributum, docere; quo facilius intelligi poſſit, *eandem omnium civitatum eſſe naturam.* Ut populi [1] noſtri honores quondam fuerunt rari & tenues, ob eamque cauſſam glorioſi: nunc autem effuſi, atque obſoleti: ſic olim apud Athenienſes fuiſſe reperimus. Namque huic Miltiadi, qui Athenas, totamque Græciam liberavit, talis honos tributus eſt in porticu, quæ *Pœcile* vocatur, cum pugna depingeretur Marathonia, ut in decem prætorum numero prima ejus imago poneretur, iſque hortaretur milites, prælíumque committeret. Idem ille populus, poſteaquam majus imperium eſt nactus, & largitione magiſtratuum corruptus eſt, trecentas ſtatuas Demetrio Phalereo decrevit.

CAP. VII. Poſt hoc prælium claſſem

1. MS. legit, *Romani.*

ſeptua-

ſeptuaginta navium Athenienſes eidem Miltiadi dederunt, *ut inſulas, quæ barbaros adjuverant, bello perſequeretur*: quo imperio pleraſque ad officium redire coegit, nonnullas vi expugnavit. Ex his Parum, inſulam opibus elatam, cum oratione reconciliare non poſſet; copias è navibus eduxit, urbem operibus clauſit, omnique commeatu privavit: deinde vineis ac teſtudinibus conſtitutis, propius muros acceſſit. Cum jam in eo eſſet, ut oppido potiretur, procul in continenti lucus, qui ex inſula conſpiciebatur, neſcio quo caſu, nocturno tempore incenſus eſt: cujus flamma ut ab oppidanis & oppugnatoribus eſt viſa, utriſque venit in opinionem, ſignum à claſſiariis regiis datum. Quo factum eſt, ut & Parii à deditione deterrerentur, & Miltiades, timens, ne claſſis regia adventaret, incenſis operibus, quæ ſtatuerat, cum totidem navibus atque erat profectus, Athenas magna cum offenſione civium ſuorum rediret. Accuſatus ergo *proditionis, quod, cum Parum expugnare poſſet, à rege corruptus infectis rebus* [1] *à pugna diſceſſiſſet.* Eo tempore æger erat vulneribus, quæ in oppugnando oppido acceperat. Itaque quoniam ipſe pro ſe di-

1. MS. legit, *ab ea.*

cere

cere non poſſet, verba pro eo fecit frater ejus Tiſagoras. Cauſſa cognita, *capitis abſolutus, pecuniâ multatus eſt: eaque lis quinquaginta talentis æſtimata eſt, quantus in claſſem ſumtus factus erat.* Hanc pecuniam quod ſolvere [1] non poterat, in vincula publica conjectus eſt, ibique diem obiit ſupremum.

CAP. VIII. Hic etſi *crimine Pario* eſt accuſatus, tamen alia fuit *cauſſa* damnationis. Namque Athenienſes propter Piſiſtrati tyrannidem, quæ paucis annis ante fuerat, omnium ſuorum civium potentiam extimeſcebant. *Miltiades* [2] *multum in imperiis, magiſtratibuſque verſatus, non videbatur poſſe eſſe privatus, præſertim cum conſuetudine ad imperii cupiditatem trahi videretur.* Nam Cherſoneſi omnes illos, quos habitarat annos, perpetuam obtinuerat dominationem; *tyrannuſque* fuerat appellatus, ſed juſtus: non erat enim vi conſecutus, ſed ſuorum voluntate, eamque poteſtatem bonitate retinuerat. *Omnes autem & habentur & dicuntur tyranni, qui poteſtate ſunt perpetua in ea civitate, quæ libertate uſa eſt.* Sed in Miltiade erat cum ſumma humanitas, tum mira comitas, ut

1. MS. addit *in præſentia.* 2. MS. multis in imperiis magniſque verſatus.

nemo tam humilis esset, cui non ad eum aditus pateret: magna auctoritas apud omnes civitates, nobile nomen, laus rei militaris maxima. Hæc [1] populus respiciens, *maluit eum innoxium plecti, quam se diutius esse in timore.*

II.

THEMISTOCLES.

CAPUT I.

THEMISTOCLES, Neocli filius, Athenienſis. Hujus vitia ineuntis adoleſcentiæ magnis ſunt emendata virtutibus: adeo, ut anteferatur huic nemo, pauci pares putentur. Sed ab initio eſt ordiendum. Pater ejus Neocles generoſus fuit. Is uxorem Halicarnanam civem duxit, ex qua natus eſt Themiſtocles. Qui cum minus eſſet probatus parentibus, quod & liberius vivebat, & rem familiarem negligebat, à patre exhæredatus eſt. Quæ contumelia non fregit eum, ſed erexit. Nam cum judicaſſet, *ſine ſumma induſtria non poſſe eam extingui*, totum ſe dedidit reipublicæ, diligentius amicis famæque ſerviens. Multum in judiciis privatis ver-

1. MS. legit *plebs*.

ſabatur

ſabatur: ſæpe in concionem populi prodibat: nulla res major ſine eo gerebatur, celeriterque quæ opus erant, reperiebat, [1] facile eadem oratione explicabat. Neque minus in rebus gerendis promtus, quam excogitandis, erat: quod *& de inſtantibus* (ut ait Thucydides) *veriſſime judicabat, & de futuris callidiſſime conjiciebat.* Quo factum eſt, ut brevi tempore illuſtraretur.

CAP. II. Primus autem gradus fuit capeſſendæ reipublicæ bello Corcyræo: ad quod gerendum prætor à populo factus, non ſolum præſenti bello, ſed etiam reliquo tempore ferociorem reddidit civitatem. Nam cum pecunia publica, quæ ex metallis redibat, largitione magiſtratuum quotannis interiret, ille perſuaſit populo, ut ea pecunia claſſis centum navium ædificaretur. Qua celeriter effecta, primum Corcyræos fregit, deinde maritimos prædones conſectando mare tutum reddidit. In quo cum divitiis ornavit, tum etiam peritiſſimos belli navalis fecit Athenienſes. Id quantæ ſaluti fuerit univerſæ Græciæ, bello cognitum eſt Perſico. Nam cum Xerxes & mari & terra bellum univerſæ inferret Europæ; cum tantis eam

1. Deeſt in MS.

copiis invaſit, quantas neque ante, neque poſtea habuit quiſquam. Hujus enim claſſis, mille & ducentarum navium longarum fuit, quam duo millia onerariarum ſequebantur: terreſtres autem exercitus ſeptingentorum millium peditum, equitum quadringentorum millium fuerunt. Cujus de adventu cum fama in Græciam eſſet perlata, & maxime Athenienſes peti dicerentur, propter pugnam Marathoniam, miſerunt Delphos conſultum, *quidnam facerent de rebus ſuis.* Deliberantibus Pythia reſpondit, ut *mœnibus ligneis ſe munirent.* Id reſponſum quo valeret, cum intelligeret nemo, Themiſtocles perſuaſit, *conſilium eſſe Apollinis, ut in naves ſe ſuaque conferrent: eum enim à deo ſignificari murum ligneum.* Tali conſilio probato, addunt ad ſuperiores totidem naves triremes: ſuaque omnia, quæ moveri poterant, partim Salaminem, partim Trœzenem aſportant: arcem ſacerdotibus pauciſque majoribus natu, ac ſacra procuranda tradunt, reliquum oppidum relinquunt.

CAP. III. Hujus conſilium pleriſque civitatibus diſplicebat, & in terra dimicari magis placebat. Itaque miſſi ſunt delecti cum Leonida Lacedæmoniorum rege, qui Thermopylas occuparent, longiuſque

giuſque barbaros progredi non paterentur. Hi vim hoſtium non ſuſtinuerunt, eoque loco omnes interierunt. At claſſis communis Græciæ trecentarum navium, in qua ducentæ erant Athenienſium, primum apud Artemiſium, inter Eubœam continentemque terram, cum claſſiariis regis conflixit: anguſtias enim Themiſtocles quærebat, ne multitudine circumiretur. Hic etſi pari prælio diſceſſerant, tamen eodem loco non ſunt auſi manere: quod erat periculum, *ne, ſi pars navium adverſariorum Eubœam ſuperaſſet, ancipiti premerentur periculo.* Quo factum eſt, ut ab Artemiſio diſcederent, & adverſum [1] Athenas apud Salamina claſſem ſuam conſtituerent.

CAP. IV. At Xerxes Thermopylis expugnatis protinus acceſſit aſtu, idque nullis defendentibus, interfectis ſacerdotibus, quos in arce invenerat, incendio delevit. Cujus [2] fama perterriti claſſiarii cum manere non auderent, & plurimi hortarentur, *ut domos ſuas quiſque diſcederent, mœnibuſque ſe defenderent*; Themiſtocles unus reſtitit, & *univerſos eſſe pares* aiebat, *diſperſos* teſtabatur *perituros*: idque Eury-

1. Sc. *Urbem Athenas.* 2. MS. Flammâ. vid. ſup. in Miltiad.

biadi Regi Lacedæmoniorum, qui tum ſummæ imperii præerat, fore affirmabat. Quem cum minus, quam vellet, moveret, noctu de ſervis ſuis, quem habuit fideliſſimum, ad regem miſit, ut ei nunciaret ſuis verbis, *adverſarios ejus in fuga eſſe: qui ſi diſceſſiſſent, majore cum labore & longinquiore tempore bellum confecturum, cum ſingulos conſectari cogeretur: quos ſi ſtatim aggrederetur, brevi univerſos oppreſſurum.* Hoc eo valebat, ut ingratiis ad depugnandum omnes cogerentur. Hac re audita barbarus nihil doli ſubeſſe credens, poſtridie alieniſſimo ſibi loco, contra opportuniſſimo hoſtibus, adeo anguſto mari conflixit, ut ejus multitudo navium explicari non potuerit. Victus ergo eſt magis conſilio Themiſtoclis, quam armis Græciæ.

CAP. V. Hic etſi malè rem geſſerat, tamen tantas habebat reliquias copiarum, ut etiam cum his opprimere poſſet hoſtes. Interim tamen ab eodem gradu depulſus eſt. Nam Themiſtocles verens, ne bellare perſeveraret, certiorem eum fecit, *id agi, ut pons, quem ille in Helleſponto fecerat, diſſolveretur, ac reditu in Aſiam excluderetur*: idque ei perſuaſit. Itaque qua ſex menſibus iter fecerat, eadem minus diebus triginta

ginta in Aſiam reverſus eſt, ſeque à Themiſtocle non ſuperatum, ſed conſervatum judicavit. Sic unius viri prudentia Græcia liberata eſt, Europæque ſuccubuit Aſia. Hæc altera victoria, quæ cum *Marathonio* poſſit comparari *tropæo*: nam pari modo apud Salamina parvo numero navium maxima poſt hominum memoriam claſſis eſt devicta.

CAP. VI. Magnus hoc bello Themiſtocles fuit, nec minor in pace. Cum enim [1] Phalereo portu neque magno, neque bono Athenienſes uterentur, hujus conſilio triplex Piræei portus conſtitutus eſt: iſque mœnibus circumdatus, ut ipſam urbem dignitate æquipararet, utilitate ſuperaret. Idemque muros Athenienſium reſtituit præcipuo ſuo periculo. Namque Lacedæmonii cauſam idoneam nacti propter Barbarorum excurſiones, qua *negarent oportere extra Peloponneſum ullam urbem haberi, ne eſſent loca munita, quæ hoſtes poſſiderent*; Athenienſes ædificantes prohibere ſunt conati. Hoc longe alio ſpectabat, atque videri volebant. Athenienſes enim duabus victoriis, Marathonia & Salaminia, tantam gloriam apud omnes gentes erant conſecuti, ut intelligerent La-

[1] *Phalericon*, quemadmodum Diod. Sic.

cedæmonii, *de principatu ſibi cum his certamen fore*: quare eos quam infirmiſſimos eſſe volebant. Poſtquam autem audierunt muros inſtrui, legatos Athenas miſerunt, qui *id fieri vetarent*. His præſentibus deſierunt, *ac ſe de ea re legatos ad eos miſſuros* dixerunt. Hanc legationem ſuſcepit Themiſtocles, & ſolus primo profectus eſt: *reliqui legati ut tum exirent, cum ſatis altitudo muri exſtructa videretur*, præcepit: *interim omnes ſervi atque liberi opus facerent, neque ulli loco parcerent, ſive ſacer eſſet, ſive profanus; ſive privatus, ſive publicus: ſed undique quod idoneum ad muniendum putarent, congererent*. Quo factum eſt, ut Athenienſium muri ex ſacellis ſepulcriſque conſtarent.

CAP. VII. Themiſtocles autem, ut Lacedæmonem venit, adire ad magiſtratus noluit, & dedit operam *ut quam longiſſime tempus duceretur*: cauſam interponens, *ſe collegas exſpectare*. Cum Lacedæmonii quererentur, *opus nihilominus fieri, eumque ea re conari fallere*, interim reliqui legati ſunt conſecuti: à quibus cum audiſſet, non multum ſupereſſe munitionis, ad Ephoros Lacedæmoniorum acceſſit, penes quos ſummum imperium erat: atque apud eos contendit, *falſa his eſſe delata*:

delata: quare æquum esse, illos, viros bonos nobilesque mittere, quibus fides haberetur, qui rem explorarent: interea se obsidem retinerent. Gestus est ei mos, tresque legati, functi summis honoribus, Athenas missi sunt. Cum his collegas suos Themistocles jussit proficisci: eisque prædixit, *ut ne prius Lacedæmoniorum legatos dimitterent, quam ipse esset remissus.* Hos postquam Athenas perveniisse ratus est, ad magistratum Senatumque Lacedæmoniorum adiit, & apud eos liberrime professus est, *Athenienses suo consilio, quod communi jure gentium facere possent, Deos publicos, suosque patrios ac penates, quo facilius ab hoste possent defendere, muris sepsisse. Neque eo, quod inutile esset Græciæ, fecisse. Nam illorum urbem ut propugnaculum oppositum esse barbaris, apud quam jam bis classis regia fecisset naufragium. Lacedæmonios autem male & injuste facere, qui id potius intuerentur, quod ipsorum dominationi, quam quod universæ Græciæ utile esset. Quare si suos legatos recipere vellent, quos Athenas miserant, se remitterent: aliter illos nunquam in patriam recepturi.*

CAP. VIII. Hic tamen non effugit civium suorum invidiam. Namque ob eundem timorem, quo damnatus erat Miltiades,

tiades,[1] teſtularum ſuffragiis è civitate ejectus, Argos habitatum conceſſit. Hic cum propter multas ejus virtutes magna cum dignitate viveret, Lacedæmonii legatos Athenas miſerunt, qui eum abſentem accuſarent, *quod ſocietatem cum rege Perſarum ad Græciam opprimendam feciſſet.* Hoc crimine abſens proditionis eſt damnatus. Id ut audivit, quod non ſatis tutum ſe Argis videbat, Corcyrum demigravit. Ibi cum ejus principes civitatis animadvertiſſet timere, *ne propter ſe bellum his Lacedæmonii & Athenienſes indicerent*, ad Admetum Moloſſorum regem, cum quo ei hoſpitium fuerat, confugit. Huc cum veniſſet, & in præſentia rex abeſſet, quo majore religione ſe receptum tueretur, filiam ejus parvulam arripuit, & cum ea ſe in ſacrarium, quod ſumma colebatur ceremonia, conjecit: inde non prius egreſſus eſt, quam rex eum data dextra in fidem reciperet, quam præſtitit. Nam cum ab Athenienſibus & Lacedæmoniis expoſceretur publice, ſupplicem non prodidit: monuitque, *ut conſuleret ſibi: difficile enim eſſe, in tam propinquo loco tuto eum verſari.* Itaque Pydnam eum deduci juſſit, & quod ſatis eſſet præſidii dedit. Hac re audita

1. Sc. Oſtraciſmo.

hic

hic in navem omnibus ignotus aſcendit. Quæ cum tempeſtate maxima Naxum ferretur, ubi tum Athenienſium erat exercitus, ſenſit Themiſtocles, ſi eo perveniſſet, ſibi eſſe pereundum. Hac neceſſitate coactus, domino navis, quis ſit, aperit, *multa pollicens, ſi ſe conſervaſſet.* At ille clariſſimi viri captus miſericordia, diem noctemque procul ab inſula in ſalo navem tenuit in ancoris, neque quenquam ex ea exire paſſus eſt. Inde Epheſum pervenit, ibique Themiſtoclem exponit: cui ille pro meritis gratiam poſtea retulit.

CAP. IX. Scio pleroſque ita ſcripſiſſe, *Themiſtoclem Xerxe regnante in Aſiam tranſiiſſe.* Sed ego potiſſimum Thucydidi credo, quod ætate proximus erat, qui illorum temporum hiſtoriam reliquerunt, & ejuſdem civitatis fuit. Is autem ait, ad Artaxerxem eum veniſſe, atque his verbis epiſtolam miſiſſe: *Themiſtocles veni ad te, qui plurima mala omnium Graiorum in domum tuam intuli, cum mihi neceſſe fuit adverſus patrem tuum bellare, patriamque meam defendere. Idem multo plura bona feci, poſtquam in tuto ipſe, & ille in periculo eſſe cœpi. Nam cum in Aſiam reverti nollet, prælio apud Salamina facto, literis eum certiorem feci, id agi ut pons, quem in Helleſponto*

 fece-

fecerat, dissolveretur, atque ab hostibus circumiretur, quo nuntio ille periculo est liberatus. Nunc autem ad te confugi exagitatus à cuncta Graecia, tuam petens amicitiam: quam si ero adeptus; non minus me bonum amicum habebis, quam fortem inimicum ille expertus est. Ea autem rogo, ut de his rebus, de quibus tecum loqui volo, [1] *annum mihi temporis des; eoque transacto, me ad te venire patiaris.*

CAP. X. Hujus rex *animi magnitudinem* admiratus, *cupiensque talem virum sibi conciliari*, veniam dedit. Ille omne illud tempus literis, sermonique Persarum dedit: quibus adeo eruditus est, ut multo commodius dicatur apud regem verba fecisse, quam hi poterant, qui in Perside erant nati. Hic cum multa regi esset pollicitus, gratissimumque illud, *si suis uti consiliis vellet, illum Graeciam bello oppressurum*, magnis muneribus ab Artaxerxe donatus in Asiam rediit, domiciliumque Magnesiæ sibi constituit. Namque hanc urbem ei rex donarat, his usus verbis, *quæ ei panem præberet*: ex qua regione quinquaginta ei talenta quotannis redibant: Lampsacum, *unde vinum sumeret*: Myuntem, *ex qua opsonium haberet*. Hujus ad nostram memoriam monumenta manserunt duo:

1. Ad annuum temporis spatium.

sepul-

ſepulcrum prope oppidum, in quo eſt ſepultus; ſtatuæ in foro Magneſiæ. De cujus morte multis modis apud pleroſque ſcriptum eſt: ſed nos eundem potiſſimum *Thucydidem* auctorem probamus: qui *illum* ait *Magneſiæ morbo mortuum*: neque negat *fuiſſe famam, venenum ſua ſponte ſumſiſſe, cum ſe, quæ regi de Græcia opprimenda pollicitus eſſet, præſtare poſſe deſperaret.* Idem *oſſa ejus clam in Attica ab amicis eſſe ſepulta, quoniam legibus non concederetur, quod proditionis eſſet damnatus*, memoriæ prodidit.

III.

ARISTIDES.

CAPUT I.

ARISTIDES Lyſimachi filius Athenienſis, æqualis fere fuit Themiſtocli: itaque cum eo de principatu contendit, namque obtrectarunt inter ſe. In his autem cognitum eſt quanto anteſtaret eloquentia innocentiæ. Quanquam enim adeo excellebat Ariſtides abſtinentia, ut unus poſt hominum memoriam, quod quidem nos audiverimus, cognomine *Juſtus* ſit appellatus, tamen à Themiſtocle collabefactus teſtula illa, exilio decem annorum

norum multatus est. Qui quidem cum intelligeret reprimi concitatam multitudinem non posse, cedensque animadverteret quendam scribentem, ut patria pelleretur, quæsisse ab eo dicitur, *quare id fateret, aut quid Aristides commisisset, cur tanta pœna dignus duceretur.* Cui ille respondit, *se ignorare Aristidem; sed sibi non placere, quod* [1] *cupide elaborasset, ut præter cæteros justus appellaretur.* Hic *decem annorum legitimam pœnam* non pertulit. Nam postquam Xerxes in Græciam descendit, sexto fere anno postquam erat expulsus, plebiscito in patriam restitutus est.

CAP. II. Interfuit autem pugnæ navali apud Salamina, quæ facta est prius, quam pœna liberaretur. Idem prætor fuit Athenienſium apud Platæas in prælio quo Mardonius fusus, barbarorumque exercitus est interfectus. Neque aliud est ullum hujus in re militari illustre factum, quam hujus imperii memoria: justitiæ vero, & æquitatis, & innocentiæ multa. In primis, quod ejus æquitate factum est, cum in communi classe esset Græciæ simul cum Pausania, quo duce Mardonius erat fugatus, ut summa imperii maritimi ab Lacedæmoniis transferretur ad Athenienses:

1. MS. interponit *tam.*

nam-

namque ante id tempus & mari & terra duces erant Lacedæmonii. Tum autem & intemperantia Pauſaniæ, & juſtitia factum eſt Ariſtidis, ut omnes fere civitates Græciæ ad Athenienſium ſocietatem ſe applicarent, & adverſus barbaros hos duces deligerent ſibi, quo facilius repellerent, ſi forte bellum renovare conarentur.

CAP. III. Ad claſſes ædificandas, exercituſque comparandos, quantum pecuniæ quæque civitas daret, Ariſtides delectus eſt, qui conſtitueret. Ejus arbitrio quadringenta & ſexaginta talenta quotannis Delum ſunt collata. Id enim commune ærarium eſſe voluerunt, quæ omnis pecunia poſtero tempore Athenas tranſlata eſt. Hic qua fuerit abſtinentia, nullum eſt certius indicium, quam quod, cum tantis rebus præfuiſſet, in tanta paupertate deceſſit, ut, qui efferretur, vix reliquerit. Quo factum eſt, ut filiæ ejus publice alerentur, & de communi ærario dotibus datis collocarentur. Deceſſit autem fere poſt annum quartum, quam Themiſtocles Athenis erat expulſus.

IV.

IV.

PAUSANIAS.

CAPUT I.

PAUSANIAS Lacedæmonius, magnus homo, ſed varius in omni genere vitæ fuit. Nam ut virtutibus eluxit, ſic vitiis eſt obrutus. Cujus illuſtriſſimum eſt prælium apud Platæas. Namque illo duce Mardonius Satrapes regius, natione Medus, regis gener, inprimis omnium Perſarum & manu fortis & conſilii plenus, cum ducentis millibus peditum, quos viritim legerat, & viginti millibus equitum, haud ita magna manu Græcia fugatus eſt, eoque ipſe dux cecidit prælio. Qua victoria elatus plurima miſcere cœpit, & majora concupiſcere. Sed primum in eo eſt reprehenſus, quod ex præda tripodem aureum Delphis poſuiſſet, epigrammate ſcripto, in quo erat hæc ſententia: SUO DUCTU BARBAROS APUD PLATÆAS ESSE DELETOS, EJUSQUE VICTORIÆ ERGO APOLLINI DONUM DEDISSE. Hos verſus Lacedæmonii exſculpſerunt, neque aliud ſcripſerunt, quam

no-

nomina earum *civitatum*, quarum auxilio Perſæ erant victi.

CAP. II. Poſt id prælium, eundem Pauſaniam cum claſſe communi Cyprum, atque Helleſpontum miſerunt, ut ex his regionibus barbarorum præſidia depelleret. Pari felicitate in ea re uſus, elatius ſe gerere cœpit, majoreſque appetere res. Nam cum Byzantio expugnato cepiſſet complures Perſarum nobiles, atque in his nonnullos Regis propinquos, hos clam Xerxi remiſit, ſimulans ex vinculis publicis effugiſſe : & cum his Gongylum Eretrienſem, qui literas Regi redderet, in quibus hæc fuiſſe ſcripta Thucydides memoriæ prodidit. *Pauſanias Dux Spartæ, quos Byzantii ceperat, poſtquam propinquos tuos cognovit, tibi muneri miſit, ſeque tecum affinitate conjungi cupit : quare, ſi tibi videtur, des ei filiam tuam nuptum. Id ſi feceris, & Spartam, & cateram Graciam ſub tuam poteſtatem ſe adjuvante redacturum pollicetur. His de rebus ſi quid geri volueris, certum hominem ad eum mittas face, cum quo colloquatur.* Rex tot hominum ſalute tam ſibi neceſſariorum magnopere gaviſus, confeſtim cum Epiſtola Artabazum ad Pauſaniam mittit. In qua *eum collaudat, ac petit, ne cui rei parcat ad ea perficienda, quæ polli-*

pollicetur. Si fecerit, nullius rei à ſe repulſam laturum. Hujus Pauſanias voluntate cognita, alacrior ad rem gerendam factus, in ſuſpicionem cecidit Lacedæmoniorum. In quo facto domum revocatus, accuſatus capitis, abſolvitur, multatur tamen pecunia: quam ob cauſam ad claſſem remiſſus non eſt.

CAP. III. At ille poſt non multo ſua ſponte ad exercitum rediit, & ibi non callida, ſed dementi ratione, cogitata patefecit. Non enim mores patrios ſolum, ſed etiam cultum, veſtitumque mutavit. Apparatu regio utebatur, veſte Medica: ſatellites Medi & Ægyptii ſequebantur: epulabatur more Perſarum luxuriosius, quam, qui aderant, perpeti poſſent: aditum petentibus conveniendi non dabat: ſuperbe reſpondebat, & crudeliter imperabat: Spartam redire nolebat: Golonas, qui locus in agro Troade eſt, ſe contulerat: ibi conſilia cum patriæ, tum ſibi inimica capiebat. Id poſtquam Lacedæmonii reſciverunt, legatos ad eum cum [1] ſcytala miſerunt: in qua more illorum erat ſcriptum, *niſi domum reverteretur, ſe capitis eum damnaturos.* Hoc nuntio [2] motus, ſpe-

1. Vid. Gell. l. 17. c. 9. Plut. in Lyſand. Suid. Heſych.
2. MS. commotus.

rans,

rans ſe etiam pecunia & potentia inſtans periculum poſſe depellere, domum rediit: huc ut venit, ab Ephoris in vincula publica conjectus eſt. Licet enim legibus eorum cuivis Ephoro hoc facere regi. Hinc tamen ſe expedivit: neque eo magis carebat ſuſpicione: nam opinio manebat, eum cum Rege habere ſocietatem. Eſt genus quoddam hominum, quod [1] *Helotes* vocatur, quorum magna multitudo agros Lacedæmoniorum colit, ſervorumque munere fungitur. Hos quoque ſolicitare ſpe libertatis exiſtimabatur: ſed quod harum rerum nullum erat apertum crimen, quo argui poſſet, non putabant de tali tamque claro viro ſuſpicionibus oportere judicari: ſed exſpectandum, dum ſe [2] ipſa res aperiret.

CAP. IV. Interim Argilius quidam, adoleſcentulus, quem puerum Pauſanias amore Venereo dilexerat, cum epiſtolam ab eo ad Artabazum accepiſſet, eique in ſuſpicionem veniſſet, aliquid in ea de ſe eſſe ſcriptum, quod nemo eorum rediſſet, qui ſuper tali cauſa eodem miſſi erant: vincula Epiſtolæ laxavit, ſignoque detracto cognovit, ſi pertuliſſet, ſibi eſſe pereundum. Erant in eadem Epiſtola, quæ

1. MS. Heloтæ. 2. MS. Ipſam.

ad

ad ea pertinebant, quæ inter Regem, Pauſaniamque convenerant. Has ille literas Ephoris tradidit. Non eſt prætereunda gravitas Lacedæmoniorum hoc loco: nam ne hujus quidem indicio impulſi ſunt, ut Pauſaniam comprehenderent: neque prius vim adhibendam putaverunt, quam ſeipſe indicaſſet. Itaque huic indici, quid fieri vellent, præceperunt. Fanum Neptuni eſt Tænari, quod violari nefas putant Græci. Eo ille index confugit: in ara conſedit. Hanc juxta, locum fecerunt ſub terra, ex quo poſſet audiri, ſi quis quid loqueretur cum Argilio. Huc ex Ephoris quidam deſcenderunt. Pauſanias, ut audivit Argilium confugiſſe in aram, perturbatus eo venit: quem cum ſupplicem Dei videret in ara ſedentem, quærit cauſſæ quid ſit tam repentini conſilii: huic ille, quid ex literis comperiſſet, aperit. Tanto magis Pauſanias perturbatus orare cœpit, ne enuntiaret, nec ſe meritum de illo optime, proderet. Quod ſi eam veniam ſibi dediſſet, tantiſque implicitum rebus ſublevaſſet, magno ei præmio futurum.

CAP. V. His rebus Ephori cognitis, ſatius putaverunt in urbe eum comprehendi. Quo cum eſſent profecti, & Pauſanias placato Argilio, ut putabat, Lacedæmo-

dæmonem reverteretur, in itinere, cum jam in eo eſſet, ut comprehenderetur, è vultu cujuſdam Ephori, qui eum admonere cupiebat, inſidias ſibi fieri intellexit. Itaque paucis ante gradibus quam qui ſequebantur, in ædem Minervæ, quæ Chalciœcus vocatur, confugit. Hinc ne exire poſſet, ſtatim Ephori valvas ejus ædis obſtruxerunt, tectumque ſunt demoliti, quo [1] facilius ſub dio interiret. Dicitur eo tempore matrem Pauſaniæ vixiſſe, eamque, jam [2] magno natu, poſtquam de ſcelere filii comperit, in primis ad filium claudendum, lapidem ad introitum ædis attuliſſe. Sic Pauſanias magnam belli gloriam turpi morte maculavit. Hic cum ſemianimis de templo elatus eſſet, confeſtim animam efflavit. Cujus mortui corpus cum *eodem* nonnulli dicerent *inferri oportere, quo hi qui ad ſupplicium eſſent dati*, diſplicuit pluribus: & procul ab eo loco infoderunt, in quo erat mortuus. Inde poſterius Dei Delphici reſponſo erutus, atque eodem loco ſepultus, ubi vitam [3] finierat.

1. MS. celerius. i. e. gravi ætate. 2. Vide *Timoth.* infra cap. III. 3. MS. poſuerat.

V.

V.

CIMON.

CAPUT I.

CIMON Miltiadis filius Athenienſis, duro admodum initio uſus eſt adoleſcentiæ. Nam cum pater ejus litem æſtimatam populo ſolvere non potuiſſet, ob eamque cauſſam in vinculis publicis deceſſiſſet, Cimon eadem cuſtodia tenebatur, neque legibus Athenienſium emitti poterat, niſi pecuniam, qua pater multatus eſſet, ſolviſſet. Habebat autem in matrimonio ſororem ſuam germanam, nomine Elpinicen: non magis amore, quam patrio more, ductus. Nam Athenienſibus licet, eodem patre natas, uxores ducere. Hujus conjugii cupidus Callias quidam, non tam generoſus, quam pecunioſus, qui magnas pecunias ex metallis fecerat, egit cum Cimone, ut eam ſibi uxorem daret, id ſi impetraſſet, ſe pro illo pecuniam ſoluturum. Is cum talem conditionem aſpernaretur, Elpinice negavit ſe paſſuram Miltiadis progeniem in vinculis publicis interire; quoniamque prohibere poſſet,

posset, se Calliæ nupturam, si ea, quæ polliceretur, præstitisset.

CAP. II. Tali modo custodia liberatus Cimon, celeriter ad principatum pervenit. Habebat enim satis eloquentiæ, summam liberalitatem, magnam prudentiam cum juris civilis, tum rei militaris, quod cum patre à puero in exercitu fuerat versatus. Itaque hic & populum urbanum in sua tenuit potestate, & apud exercitum plurimum valuit autoritate. Primum Imperator apud flumen Strymona magnas copias Thracum fugavit: oppidum Amphipolim constituit, eoque decem millia Athenienſium in coloniam misit. Idem iterum apud Mycalem Cypriorum & Phœnicum ducentarum navium classem devictam cepit; eodemque die pari fortuna in terra usus est. Namque hostium navibus captis, [1] statim ex classe copias suas eduxit, barbarorumque uno concursu maximam vim prostravit. Qua victoria magna præda potitus, cum domum reverteretur, quod jam nonnullæ insulæ propter acerbitatem imperii defecerant, bene animatas confirmavit, alienatas ad officium redire coëgit. Scyrum, quam eo tempore Dolopes incolebant, quod contumacius se

1. Habitu armisque Persarum suos induens milites.

gesserat,

geſſerat, vacuefecit, ſeſſores veteres urbe inſulaque ejecit, agros civibus diviſit. Thaſios opulentia fretos ſuo adventu fregit. His ex manubiis arx Athenarum, qua ad meridiem vergit, eſt ornata.

CAP. III. Quibus rebus cum unus in civitate maxime floreret, incidit in eandem invidiam, quam pater ſuus, cæterique Athenienſium principes. Nam teſtarum ſuffragiis, quod illi [1] *oſtraciſmum* vocant, decem annorum exilio multatus eſt. Cujus facti celerius Athenienſes quã ipſum pœnituit: nam cum ille forti animo invidiæ ingratorum civium ceſſiſſet, bellumque Lacedæmonii Athenienſibus indixiſſent, confeſtim notæ ejus virtutis deſiderium conſecutum eſt. Itaque poſt annum quintum quo expulſus erat, in patriam revocatus eſt. Ille quod hoſpitio Lacedæmoniorum utebatur, ſatius exiſtimans contendere Lacedæmonem, ſua ſponte eſt profectus, pacemque inter duas potentiſſimas civitates conciliavit. Poſt neque ita multo in Cyprum cum ducentis navibus Imperator miſſus, cum ejus majorem partem inſulæ deviciſſet, in morbum implicitus, in oppido Citio eſt mortuus.

1. Vide Plut. in Ariſtid. Ariſtoph. Schol. in Equit. & Veſp.

CAP.

CAP. IV. Hunc Athenienſes non ſolum in bello, ſed in pace diu deſideraverunt. Fuit enim tanta liberalitate, cum compluribus locis prædia hortoſque haberet, ut nunquam eis cuſtodem impoſuerit fructus ſervandi gratia, ne quis impediretur, quo minus ejus rebus, quibus [1] vellet, frueretur. Semper eum pediſſequi cum nummis ſunt ſecuti, ut, ſi quis opis ejus indigeret, haberet, quod ſtatim daret, ne differendo videretur negare. Sæpe, cum aliquem [2] offenſum fortunâ videret minus bene veſtitum, ſuum amiculum dedit. Quotidie ſic cœna ei coquebatur, ut, quos [3] invocatos vidiſſet in foro, omnes devocaret: quod facere nullum diem prætermittebat. Nulli fides ejus, nulli opera, nulli res familiaris defuit. Multos locupletavit: complures pauperes mortuos, qui unde efferrentur non reliquiſſent, ſuo ſumtu extulit. Sic ſe gerendo minime eſt mirandum, ſi & vita ejus fuit ſecura, & mors acerba,

1. MS. addit *quiſque*. 2. Id eſt *obvium*. 3. Sic MS. Alii *convocatos*, minus rectè.

VI.

LYSANDER.

CAPUT I.

LYSANDER Lacedæmonius magnam reliquit ſui famam, magis felicitate, quam virtute partam. Athenienſes enim in Peloponneſios ſexto & viceſimo anno bellum gerentes confeciſſe, apparet. Id qua ratione conſecutus ſit, latet: non enim virtute ſui exercitus, ſed immodeſtia factum eſt adverſariorum: qui, quod dicto audientes Imperatoribus ſuis non erant, diſpalati in agris, relictis navibus, in hoſtium venerunt poteſtatem: quo facto Athenienſes ſe Lacedæmoniis dediderunt. Hac victoria Lyſander elatus, cum antea ſemper factioſus audaxque fuiſſet, ſic ſibi indulſit, ut ejus opera in maximum odium Græciæ Lacedæmonii pervenerint. Nam cum hanc cauſam Lacedæmonii dictitaſſent ſibi eſſe belli, *ut Athenienſium impotentem dominationem refringerent*, poſtquam apud Ægos flumen Lyſander claſſis hoſtium eſt potitus, nihil aliud molitus eſt, quam ut omnes civitates in ſua teneret poteſtate, cum *id ſe*

Lace-

Lacedæmoniorum cauſſa facere ſimularet. Namque undique, qui Athenienſium rebus ſtuduiſſent, ejectis, decem delegerat in unaquaque civitate, quibus ſummum imperium, poteſtatemque omnium rerum committeret. Horum in numerum nemo admittebatur, niſi aut qui ejus hoſpitio contineretur, aut ſe illius fore proprium fide confirmaret.

CAP. II. Ita decemvirali poteſtate in omnibus urbibus conſtituta, ipſius nutu omnia gerebantur. Cujus de crudelitate ac perfidia, ſatis eſt unam rem, exempli gratia, proferre, ne de eodem plura enumerando fatigemus lectores. [1] Victor ex Aſia cum reverteretur, Thaſumque divertiſſet, quod ea civitas præcipua fide fuerat erga Athenienſes, proinde ac ſi iidem firmiſſimi ſolerent eſſe amici, qui conſtantes fuiſſent inimici, eam pervertere concupivit. Vidit autem, niſi in eo occultaſſet voluntatem, futurum, ut Thaſii dilaberentur, conſulerentque rebus ſuis ***

CAP. III. Itaque decemviralem ſuam poteſtatem, ſui ab illo conſtitutam ſuſtulerunt. Quo dolore incenſus iniit conſilia, Reges Lacedæmoniorum tollere. Sed ſentiebat, id ſe ſine ope Deorum facere non

1. Vide Diod. Sicul. lib. 12.

posse, quod Lacedæmonii omnia ad oracula referre consueverant. Primum itaque [1] Delphos corrumpere est conatus. Cum id non potuisset, Dodonam adortus est. Hinc quoque repulsus dixit se vota suscepisse, quæ Jovi Ammoni solveret, existimans se Afros facilius corrupturum. Hac spe cum profectus esset in Africam, multum eum Antistites Jovis fefellerunt. Nam non solum corrumpi non potuerunt, sed etiam legatos Lacedæmona miserunt, qui Lysandrum accusarent, quod sacerdotes sani corrumpere conatus esset. Accusatus hoc crimine, judicumque absolutus sententiis, Orchomeniis missus subsidio, occisus est à Thebanis apud Haliartum. Quam vere de eo foret judicatum, oratio indicio fuit, quæ post mortem in domo ejus reperta est, in qua suadet Lacedæmoniis, *ut regia potestate dissoluta, ex omnibus dux deligatur ad bellum gerendum*; sed ita scripta, ut Deorum videretur congruere sententiæ, quam ille se habiturum, pecunia fidens, non dubitabat. Hanc ei scripsisse Cleon Halicarnassius dicitur.

CAP. IV. Atque hoc loco non est prætereundum factum Pharnabazi satrapis regii. Nam cum Lysander præfectus clas-

1. MS. Delphicos.

sis

sis in bello multa crudeliter avareque fecisset, deque his rebus suspicaretur ad cives suos esse perlatum: petiit à Pharnabazo, ut ad Ephoros sibi testimonium daret, quanta sanctitate bellum gessisset, sociosque tractasset, deque ea re accurate scriberet; magnam enim ejus auctoritatem in ea re futuram. Huic ille liberaliter pollicetur, librum gravem multis verbis conscripsit, in [1] quo summis eum effert laudibus. Quem cum legisset, probassetque, dum [2] obsignatur, alterum pari magnitudine, ut discerni non posset, signatum subjecit: in quo accuratissime ejus avaritiam perfidiamque accusarat. Hinc Lysander domum cum rediisset, postquam de suis rebus gestis apud maximum magistratum, quæ voluerat, dixerat, testimonii loco librum à Pharnabazo datum tradidit. Hunc summoto Lysandro, cum Ephori cognossent, ipsi legendum dederunt. Ita ille imprudens ipse suus fuit accusator.

1. MS. Quibus. 2. MS. signatur.

VII.

ALCIBIADES.

CAPUT I.

ALCIBIADES Cliniæ filius, Athenienſis. In hoc natura, quid efficere poſſit, videtur experta. Conſtat enim inter omnes, qui de eo memoriæ prodiderunt, nihil illo fuiſſe excellentius, vel in vitiis, vel in virtutibus. Natus in ampliſſima civitate, ſummo genere, omnium ætatis ſuæ multo formoſiſſimus, ad omnes res aptus, [1] conſiliique plenus. Namque Imperator fuit ſummus [2] mari & terra: diſertus, ut in primis dicendo valeret: [3] & tanta erat commendatio oris atque orationis, ut nemo ei dicendo poſſet reſiſtere. [4] Idem, cum tempus poſceret, laborioſus, patiens, liberalis, ſplendidus, non minus in vita, quam victu: affabilis, blandus, temporibus callidiſſime inſerviens. Idem, ſimul ac ſe remiſerat, nec cauſſa ſuberat, quare animi laborem perferret, luxurioſus, diſſolutus, libidinoſus, intemperans reperiebatur: ut omnes admi-

1. MS. Conſiliiſque. 2. MS. addit &. 3. MS. Quod tanta. 4. MS. Deinde cum. Alii, Dives, cum.

rarentur,

rarentur, in uno homine tantam [1] ineſſe diſſimilitudinem, tamque diverſam naturam.

CAP. II. Educatus eſt in domo Periclis, (Privignus enim ejus fuiſſe dicitur) eruditus à Socrate. Socerum habuit Hipponicum, omnium [2] Græcæ linguæ eloquentia diſertiſſimum, ut, ſi ipſe fingere vellet, neque plura bona reminiſci, neque majora poſſet conſequi, quam vel fortuna vel natura tribuerat. Ineunte adoleſcentia amatus eſt à multis, more Græcorum: in eis à Socrate, de quo mentionem facit Plato *in Sympoſio*. Namque eum induxit commemorantem *ſe pernoctaſſe cum Socrate, neque aliter ab eo ſurrexiſſe, ac filius à parente debuerit*. Poſtea quam robuſtior eſt factus, non minus multos amavit. In quorum amore, quoad licitum eſt, odioſa multa delicate jocoſeque fecit: quæ referremus niſi majora potioraque haberemus.

CAP. III. [3] Bello Peloponneſiaco hujus conſilio atque auctoritate Athenienſes bellum Syracuſanis indixerunt: ad quod gerendum ipſe dux delectus eſt. Duo præterea collegæ dati, Nicias & Lama-

1. MS. eſſe. 2. Alii, Omnium Græcorum ditiſſimum. 3. Anno ejus 19.

chus. Id cum appararetur, prius quam classis exiret, accidit, ut una nocte omnes [1] Hermæ, qui in oppido erant Athenis, dejicerentur, præter unum, qui ante januam Andocidis erat, *Andocidisque Hermes* vocatus est. Hoc cum appareret, non sine magna multorum consensione esse factum, quod non ad privatam, sed ad publicam rem pertineret, magnus multitudini timor est injectus, ne qua repentina vis in civitate existeret, quæ libertatem opprimeret populi. Hoc maxime convenire in Alcibiadem videbatur, quòd & potentior & major, quam privatus, existimabatur. Multos enim liberalitate devinxerat, plures etiam opera forensi suos reddiderat. Quare fiebat, ut omnium oculos, quotiescunque in publicum prodisset, ad se converteret, neque ei par quisquam in civitate poneretur. Itaque non solum spem in eo habebant maximam; sed etiam timorem, quod & obesse plurimum & prodesse poterat. Aspergebatur etiam infamia, quod *in domo sua facere mysteria* dicebatur: quod nefas erat more Athenienſium: idque non ad religionem sed ad conjurationem pertinere existimabatur.

1. Statuæ truncæ.

CAP.

CAP. IV. Hoc crimine in [1] concione ab inimicis compellabatur. Sed instabat tempus ad bellum proficiscendi. Id ille intuens, neque ignorans civium suorum consuetudinem, postulabat, *ut, si quid de se agi vellent, potius de praesenti quaestio haberetur, quam absens invidiae crimine accusaretur.* Inimici vero ejus *quiescendum in praesenti, quia nocere se ei non posse intelligebant, & illud tempus exspectandum* decreverunt, *quo exisset: ut sic absentem aggrederentur:* itaque fecerunt. Nam postquam in Siciliam eum perveniisse crediderunt, absentem, *quod sacra violasset*, reum fecerunt. Qua de re cum ei nuntius à magistratu in Siciliam missus est, ut domum ad caussam dicendam rediret, effetque in magna spe provinciae bene administrandae, non parere noluit, & in triremem, quae ad eum deportandum erat missa, ascendit: ac Thurios in Italiam pervectus, multa secum reputans *de immoderata civium suorum licentia, crudelitateque erga nobiles, utiliſſimum ratus impendentem evitare tempestatem*, clam se à custodibus subduxit, & inde primum Elidem, deinde Thebas venit. Postquam autem se capitis damnatum bonis publicatis audivit, &, id quod

1. Sic MS. Alii, In contentionem compellebatur.

uſu venerat; [1] Eumolpidas ſacerdotes à populo coactos, ut ſe devoverent, ejuſque devotionis, quo teſtatior eſſet memoria, exemplum in pila lapidea inciſum, eſſe poſitum in publico, Lacedæmonem demigravit. Ibi, ut ipſe prædicare conſueverat, *non adverſus Patriam, ſed inimicos ſuos* bellum geſſit, *quod iidem hoſtes eſſent civitati. Nam cum intelligerent ſe plurimum prodeſſe reipublicæ, ex ea ejeciſſe, pluſque iræ ſuæ, quam utilitati communi paruiſſe.* Itaque hujus conſilio Lacedæmonii cum Perſarum rege amicitiam fecerunt: deinde Deceliam in Attica munierunt, præſidioque perpetuo ibi poſito in obſidione Athenas tenuerunt. Ejuſdem opera Ioniam à ſocietate averterunt Athenienſium. Quo facto, multo ſuperiores bello eſſe cœperunt.

CAP. V. Neque vero his rebus tam amici Alcibiadi ſunt facti, quam timore ab eo alienati. Nam cum acerrimi viri præſtantem prudentiam in omnibus rebus cognoſcerent, pertimuerunt, ne caritate patriæ ductus aliquando ab ipſis deſciſceret, & cum ſuis in gratiam rediret. Itaque tempus ejus interficiendi quærere inſtituerunt. Id Alcibiadi diutius celari non potuit: erat enim ea ſagacitate, ut decipi

1. Orphei poſteros.

non

non posset, præsertim cum animum attendisset ad cavendum. Itaq; ad Tissaphernem præfectum Regis Darii se contulit. Cujus cum in intimam amicitiam perveniisset, & Athenienſium, male gestis in Sicilia rebus, opes seneſcere, contra Lacedæmoniorum creſcere videret: initio cum Pisandro prætore, qui apud Samum exercitum habebat, per internuntios colloquitur, & *de reditu ſuo* facit mentionem. Erat enim eodem, quo Alcibiades, ſenſu, *populi potentiæ non amicus, & optimatum fautor.* Ab hoc deſtitutus, primum per Thraſybulum Lyci filium, ab exercitu recipitur, prætorque fit apud Samum: poſt ſuffragante Theramene plebiſcito reſtituitur, parique abſens imperio præficitur, ſimul cum Thraſybulo & Theramene. Horum imperio tanta commutatio rerum facta eſt, ut Lacedæmonii, qui paulo ante victores viguerant, perterriti pacem peterent. Victi enim erant quinque præliis terreſtribus, tribus navalibus: in quibus ducentas naves triremes amiſerant, quæ captæ in hoſtium venerant poteſtatem. Alcibiades ſimul cum collegis receperat Ioniam, Helleſpontum, multas præterea urbes Græcas, quæ in ora ſitæ ſunt Aſiæ: quarum expugnaverant complures, in his By-

zantium. Neque minus multos consilio ad amicitiam adjunxerat, quod in captos clementia fuerant usi.

CAP. VI. Ita præda onusti, locupletato exercitu, maximis rebus gestis Athenas venerunt. His cum obviam universa civitas in Pyræum descendisset, tanta fuit omnium expectatio visendi Alcibiadis, ut ad ejus triremem vulgus confluueret, perinde ac si solus adveniisset. Sic enim populo erat persuasum, *& adversus superiores, & præsentes secundas res accidisse ejus opera. Itaque & Siciliæ amissum* [1] *imperium, & Lacedæmoniorum victorias culpæ suæ tribuebant, quod talem virum à civitate expulissent.* Neque id sine causa arbitrari videbantur: nam postquam exercitui præesse cœperat, neque terra, neque mari hostes pares esse potuerant. Hic ut navi egressus est, quamquam Theramenes & Thrasybulus eisdem rebus præfuerant, simulque venerant in Pyræum, tamen illum unum omnes prosequebantur, & id quod nunquam antea usu venerat, nisi Olympiæ victoribus, coronis aureis æneisque vulgo donabatur. Ille lacrymans talem benevolentiam civium suorum accipiebat, reminiscens pristini tem-

1. Alii, inde MS. addit *imperium*.

poris.

poris acerbitatem. Poſtquam aſtu venit, concione advocata ſic verba fecit, ut nemo tam ferus fuerit, quin ejus caſum lacrymarit, inimicumque his ſe oſtenderit, quorum opera patria pulſus fuerat, perinde ac ſi alius populus, non ille ipſe, qui tum flebat, eum ſacrilegii damnaſſet. Reſtituta ergo huic ſunt publice bona: iidemque illi Eumolpidæ ſacerdotes rurſus reſecrare ſunt coacti, qui eum devoverant: pilæque illæ, in quibus devotio fuerat ſcripta, in mare præcipitatæ.

CAP. VII. Hæc Alcibiadi lætitia [1] minus fuit diuturna. Nam cum ei eſſent omnes honores decreti, totaque reſpublica domi bellique tradita, ut unius arbitrio gererentur; & ipſe poſtulaſſet, ut duo ſibi collegæ darentur Thraſybulus & Adimantus, neque id negatum eſſet: claſſe in Aſiam profectus, quod apud Cymen minus ex ſententia rem geſſerat, in invidiam recidit. Nihil enim eum non efficere poſſe ducebant: ex quo fiebat, *ut omnia minus proſpere geſta ejus culpæ tribuerent, cum eum aut negligenter, aut malicioſe feciſſe* loquerentur. Sicut tum accidit: nam *corruptum a Rege capere Cymen voluiſſe*, arguebant. Itaque huic maxime putamus

1. MS. non nimis.

malo

malo fuiſſe nimiam opinionem ingenii atque virtutis. Timebatur enim non minus, quam diligebatur: ne ſecunda fortuna, magniſque opibus elatus, tyrannidem concupiſceret. Quibus rebus factum eſt, ut abſenti magiſtratum abrogarent, & alium in ejus locum ſubſtituerent. Id ille ut audivit, domum reverti noluit, & ſe Perinthum contulit, ibique tria caſtella communivit, Bornos, Byziam, [1] Themeonticos: manuque collecta primus [2] Græciæ in Thraciam introiit, glorioſius exiſtimans barbarorum præda locupletari, quam Græcorum. Qua ex re creverat [3] ejus fama cum opibus, magnamq; amicitiam ſibi cum quibuſdam Regibus Thraciæ pepererat.

CAP. VIII. Neque tamen à caritate patriæ potuit recedere. Nam cum apud Ægos flumen Philocles prætor Athenienſium claſſem conſtituiſſet ſuam, neque longe abeſſet Lyſander prætor Lacedæmoniorum, qui in eo erat occupatus, ut bellum quam diutiſſime duceret, quod ipſis pecunia à Rege ſuppeditabatur; contra Athenienſibus exhauſtis, præter arma & naves, nihil erat ſuper. Alcibiades ad Athenienſium venit exercitum, ibique præſente

1. Rectius *Neonticos*. 2. MS. Græcæ civitatis. 3. Alii, tum fama, tum.

vulgo

vulgo agere cœpit: *ſi vellent, ſe conſturum Lyſandrum aut dimicare, aut pacem petere: Lacedæmonios eo nolle confligere claſſe, quod pedeſtribus copiis plus quam navibus valerent: ſibi autem eſſe facile, Seuthen Regem Thracum deducere, ut eos terra depelleret: quo facto neceſſario aut claſſe conflicturos, aut bellum compoſituros.* Id etſi vere dictum Philocles animadvertebat, tamen poſtulata facere noluit, quod ſentiebat, *ſe Alcibiade recepto, nullius momenti apud exercitum futurum: & ſi quid ſecundi eveniſſet, nullam in ea re ſuam partem fore: contra ea, ſi quid adverſi accidiſſet; ſe unum ejus delicti futurum reum.* Ab hoc diſcedens Alcibiades, *quoniam*, inquit, *victoriæ patriæ repugnas, illud moneo; juxta hoſtes caſtra habeas nautica. Periculum eſt enim, ne immodeſtia militum noſtrorum occaſio detur Lyſandro noſtri opprimendi exercitus.* Neque ea res illum fefellit: nam Lyſander, cum per ſpeculatores comperiſſet, vulgum Athenienſium in terram prædatum exiſſe, naveſque pene inanes relictas, tempus rei gerendæ non dimiſit, eoque impetu totum bellum delevit.

CAP. IX. At Alcibiades victis Athenienſibus non ſatis tuta eadem loca ſibi arbitratus, penitus in Thraciam ſe ſupra

Pro-

Propontidem abdidit, sperans ibi facillime suam fortunam occuli posse. Sed falso: nam Thraces postquam eum cum magna pecunia venisse senserunt, insidias ei fecerunt: qui ea quæ apportavit abstulerunt, ipsum capere non potuerunt. Ille cernens, nullum locum sibi tutum in Græcia, propter potentiam Lacedæmoniorum, ad Pharnabazum in Asiam transiit. Quem quidem adeo sua cepit humanitate, ut eum nemo in amicitia antecederet. Namque ei Grunium dederat in Phrygia castrum, ex quo quinquaginta talenta vectigalis capiebat. Qua fortuna Alcibiades non erat contentus, neque Athenas victas Lacedæmoniis servire poterat pati. Itaque ad patriam liberandam omni ferebatur cogitatione. *Sed videbat id sine rege Persarum non posse fieri. Ideoque eum amicum sibi cupiebat adjungi. Neque dubitabat facile se consecuturum, si modo ejus conveniendi habuisset potestatem. Nam Cyrum fratrem ei bellum clam parare Lacedæmoniis adjuvantibus sciebat: id si ei aperuisset, magnam se ab eo initurum gratiam videbat.*

CAP. X. Hæc cum moliretur, peteretque à Pharnabazo ut ad Regem mitteretur, eodem tempore Critias cæterique tyranni Athenienſium certos homines ad Lysan-

Lyſandrum in Aſiam miſerunt, qui eum certiorem facerent, *niſi Alcibiadem ſuſtuliſſet, nihil earum rerum fore ratum, quas ipſe Athenis conſtituiſſet. Quare ſi ſuas res geſtas manere vellet, illum perſequeretur.* His [1] Laco rebus commotus ſtatuit, accuratius ſibi [2] agendum cum Pharnabazo. Huic ergo renunciat, *quæ Regi cum Lacedæmoniis eſſent, irrita futura, niſi Alcibiadem vivum, aut mortuum* [3] *tradidiſſet.* Non tulit hoc Satrapes, & violare clementiam quam regis opes minui maluit. Itaque miſit Suſamithren & Bagoam ad Alcibiadem interficiendum, cum ille eſſet in Phrygia, iterque ad regem pararet. Miſſi, clam vicinitati, in qua tum Alcibiades erat, dant negotium, ut eum interficiant. Illi cum eum ferro aggredi non auderent, noctu ligna contulerunt circa [4] domum ſtramineam, in qua quieſcebat, eamque ſuccenderunt; ut incendio conficerent, quem manu ſuperari poſſe diffidebant. Ille autem [5] ſoniru flammæ excitatus, quod gladius ei erat ſubductus, familiaris ſui ſubalare telum eripuit. Namque erat cum eo quidam ex Arcadia hoſpes, qui nunquam

1. Scl. *Lyſander.* 2. MS. agendum cum Pharnabaro ſocietatem. 3. MS. addit *ſibi.* 4. Alii, *caſam eam.* 5. MS. addit, *ut.*

diſce-

discedere voluerat. Hunc sequi se jubet, & id quod in præsentia vestimentorum fuit, arripuit. His in ignem ejectis flammæ vim transiit. Quem, ut Barbari incendium effugisse viderunt, telis eminus [1] missis interfecerunt, caputque ejus ad Pharnabazum retulerunt. At mulier quæ cum eo vivere consueverat, muliebri sua veste contectum ædificii incendio mortuum cremavit, quod ad vivum interimendum erat comparatum. Sic Alcibiades annos circiter quadraginta natus, diem obiit supremum.

CAP. XI. Hunc infamatum à plerisque tres gravissimi historici summis laudibus extulerunt: *Thucydides*, qui ejusdem ætatis fuit: *Theopompus*, qui fuit post aliquanto natus; & *Timæus*, qui quidem duo maledicentissimi, nescio quo modo, in illo uno [2] laudando consenserunt. Nam ea quæ supra diximus, de eo prædicarunt, atque hoc amplius, *cum Athenis splendidissima civitate natus esset, omnes Athenienses splendore ac dignitate vitæ superasse: postquam inde expulsus Thebas venerit, adeo studiis eorum inservisse, ut nemo eum labore corporisque viribus posset æquiparare.* Omnes e-

1. Sic MS. alii eminus viderunt, telis missis. 2. Sic MS. alii omittunt *laudando*.

nim

nim Bœotii magis firmitati corporis, quam ingenii acumini inſerviunt. *Eundem apud Lacedæmonios, quorum moribus ſumma virtus in patientia ponebatur, ſic duritiæ ſe dediſſe, ut parſimonia victus atque cultus omnes Lacedæmonios vinceret: fuiſſe apud Thracas, homines vinolentos, rebuſque Venereis deditos; hos quoque in his rebus anteceſſiſſe: veniſſe ad Perſas, apud quos ſumma laus eſſet fortiter venari, luxurioſe vivere; horum ſic imitatum conſuetudinem, ut illi ipſi eum in his maxime admirarentur. Quibus rebus effeciſſe, ut apud quoſcunque eſſet, princeps poneretur, habereturque cariſſimus.* Sed ſatis de hoc: reliquos ordiamur.

VIII.

THRASYBULUS.

CAPUT I.

THRASYBULUS Lyci filius Athenienſis. Si per ſe virtus ſine fortuna ponderanda ſit, dubito an hunc primum omnium ponam. Illi ſine dubio neminem præfero fide, conſtantia, magnitudine animi, in patriam amore. Nam quod multi voluerunt, [1] paucique potuerunt, ab

1. Sic MS. alii omittunt *que.*

uno

uno tyranno patriam liberare; huic contigit, ut à triginta oppreſſam tyrannis è ſervitute in libertatem vindicaret. Sed neſcio quo modo, cum eum nemo anteiret his virtutibus, multi nobilitate præcurrerunt. Primum Peloponneſio bello multa hic ſine Alcibiade geſſit, ille nullam rem ſine hoc: quæ ille univerſa naturali quodam bono fecit lucri. Sed illa tamen omnia communia Imperatoribus cum militibus & fortuna: quod in prælii concurſu abit res à conſilio ad vires, vimque pugnantium. Itaque jure ſuo nonnulla ab imperatore miles, plurima vero fortuna vindicat, ſeque his plus valuiſſe, quam ducis prudentiam, vere poteſt prædicare. Quare illud magnificentiſſimum factum proprium eſt Thraſybuli. Nam cum triginta tyranni, præpoſiti à Lacedæmoniis, ſervitute oppreſſas tenerent Athenas, plurimos cives, quibus in bello [1] pepercerat fortuna, partim patria expuliſſent, partim interfeciſſent, plurimorum bona publicata inter ſe diviſiſſent: non ſolum princeps, ſed & ſolus initio bellum his indixit.

CAP. II. Hic enim cum Phylen confugiſſet, quod eſt caſtellum in Attica munitiſſimum, non plus habuit ſecum, quam

1. MS. *parſerat.*

triginta

triginta de ſuis. Hoc initium fuit ſalutis Atticorum, hoc robur libertatis clariſſimæ civitatis. Neque vero hic contemtus eſt primo à tyrannis, ſed ejus ſolitudo, quæ quidem res & illis contemnentibus, pernicieſ, & huic deſpecto, ſaluti fuit. Hæc enim illos ad perſequendum ſegnes, hoc autem, tempore ad comparandum dato, fecit robuſtiores. Quo magis præceptum illud omnium in animis eſſe debet: *Nihil in bello oportere contemni.* Nec ſine cauſa dici: *Matrem timidi flere non ſolere.* Nec tamen pro opinione Thraſybuli auctæ ſunt opes. Nam jam tum illis temporibus fortius boni pro libertate loquebantur, quam pugnabant. Hinc in Piræeum tranſiit, Munychiamque munivit. Hanc bis tyranni oppugnare ſunt adorti, ab eaque turpiter repulſi, protinus in urbem armis impedimentiſque amiſſis refugerunt. Ille fuit Thraſybulus non minus prudentia quam fortitudine. Nam cedentes violare vetuit: *cives enim civibus parcere æquum* cenſebat; neque quiſquam eſt vulneratus, niſi qui prior impugnare voluit. Neminem jacentem verbo ſpoliavit: nil attigit, niſi arma quorum indigebat. & quæ ad victum pertinebant. In ſecundo prælio cecidit Cri-

1. Alii addunt, *non*, & paulo poſt *æquanto ejus*.

tias

tias dux tyrannorum, cum quidem adversus Thrasybulum fortissime pugnaret.

CAP. III. Hoc dejecto Pausanias venit Atticis auxilio, rex Lacedæmoniorum. Is inter Thrasybulum, & eos, qui urbem tenebant, fecit pacem, his conditionibus: *ne qui præter triginta tyrannos, & decem, qui postea prætores creati, superioris more crudelitatis erant usi, afficerentur exilio: neve cujusquam bona publicarentur: reipublicæ procuratio populo redderetur.* Præclarum hoc quoque Thrasybuli, quod reconciliata pace, cum plurimum in civitate posset, legem tulit: *ne quis anteactarum rerum accusaretur, neve multaretur*: eamque illi [1] *legem oblivionis* appellarunt. Neque verò hanc tantum ferendam curavit, sed etiam, ut valeret, effecit: nam cum quidam ex his qui simul cum eo in exilio fuerant, cædem facere eorum vellent, cum quibus in gratiam reditum erat, publice prohibuit, & id quod pollicitus erat, præstitit.

CAP. IV. Huic pro tantis meritis, honoris corona à populo data est, facta è duabus virgulis oleaginis: quæ, quod amor civium non vis expresserat, nullam habuit invidiam, magnaque fuit gloria. Bene

1. MS. omittit *legem*.

ergo

ergo Pittacus ille, qui ſeptem ſapientum numero eſt habitus, cum ei Mitylenæi multa millia jugerum agri muneri darent, *Nolite (rogo vos)* inquit, *mihi dare, quod multi invideant, plures etiam concupiſcant. Quare ex iſtis nolo amplius, quam centum jugera, quæ & meam animi æquitatem & veſtram voluntatem indicent.* Nam parva munera, diutina: locupletia, non [1] propria eſſe conſueverunt. Illa igitur corona contentus Thraſybulus, neque amplius requiſivit, neque quenquam honore ſe anteceſſiſſe exiſtimavit. Hic ſequenti tempore cum prætor claſſem ad Ciliciam appuliſſet, neque ſatis diligenter in caſtris ejus agerentur vigiliæ, à barbaris, ex oppido noctu eruptione facta, in tabernaculo interfectus eſt.

1. MS. *perpetua.*

IX.

IX.

CONON.

CAPUT I.

CONON Athenienſis Peloponneſio bello acceſſit ad rempublicam, in eoque ejus opera magni fuit. Nam & prætor pedeſtribus exercitibus præfuit, & præfectus claſſis res magnas mari geſſit. Quas ob cauſas præcipuus ei honos habitus eſt. Namque omnibus unus inſulis præfuit: in qua poteſtate Pharas cepit, coloniam Lacedæmoniorum. Fuit etiam extremo Peloponneſio bello prætor, cum apud Ægos flumen copiæ Athenienſium à Lyſandro ſunt devictæ. Sed tum abfuit, eoque pejus res adminiſtrata eſt. Nam & prudens rei militaris, & diligens erat [1] imperator. Itaque nemini erat his temporibus dubium, ſi adfuiſſet, illam Athenienſes calamitatem accepturos non fuiſſe.

CAP. II. Rebus autem afflictis cum patriam obſideri audiſſet, non quæſivit, ubi ipſe tuto viveret, ſed unde præſidio [2] poſſet eſſe civibus ſuis. Itaque contulit

1. Sic MS. Alii legunt *imperii*, non malè. 2. Sic MS. Alii *eſſet*.

ſe

ſe ad Pharnabazum Satrapen Ioniæ & Lydiæ, eundemque generum regis & propinquum: apud quem ut multum gratia valeret, multo labore multiſque effecit periculis. Nam cum Lacedæmonii Athenienſibus devictis in ſocietate non manerent, quam cum Artaxerxe fecerant, Ageſilaumque bellatum miſiſſent in Aſiam, maxime impulſi à Tiſſapherne, qui ex intimis regis ab amicitia ejus defecerat, & cum Lacedæmoniis coierat ſocietatem: hunc adverſus Pharnabazus habitus eſt imperator; re quidem vera exercitui præfuit Conon, ejuſque omnia arbitrio geſta ſunt. Hic militum ducem ſummum Ageſilaum impedivit, ſæpeque ejus conſiliis obſtitit. Neque vero non fuit apertum, ſi ille non fuiſſet, Ageſilaum Aſiam Tauro tenus regi fuiſſe erepturum. Qui poſteaquam domum à ſuis civibus revocatus eſt, quod Bœotii & Athenienſes Lacedæmoniis bellum indixerant, Conon nihil ſecius apud præfectos regis verſabatur, hiſque omnibus maximo erat uſui.

CAP. III. Defecerat à rege Tiſſapher-nes, neque id tam Artaxerxi, quam cæteris erat apertum. Multis enim magniſque meritis apud regem, etiam cum in officio non maneret, valebat. Neque id

mirandum, si non facile ad credendum inducebatur, reminiscens ejus se opera Cyrum fratrem superasse. Hujus accusandi gratia Conon à Pharnabazo ad regem missus, postea quam venit, primum ex more Persarum ad Chiliarchum, qui secundum gradum imperii tenebat, Tithrausten accessit, *seque* ostendit *cum rege colloqui velle.* Nemo enim sine hoc admittitur. Huic ille, *nulla*, inquit, *mora est: sed tu delibera utrum colloqui malis, an per literas* [1] *edere quæ cogitas. Necesse est enim, si in conspectum venieris, venerari te regem.* Quod [2] προσκυνεῖν illi vocant: *hoc si tibi grave est, per me nihilo secius editis mandatis conficies, quod studes.* Tum Conon, *Enimvero*, inquit, *non est grave quemvis honorem habere regi; sed vereor, ne civitati meæ sit opprobrio, si cum ex ea sim profectus, quæ cæteris gentibus imperare consueverit, potius barbarorum, quam illius more fungar.* Itaque quæ volebat, huic scripta tradidit.

CAP. IV. Quibus cognitis, rex tantum autoritate ejus motus est, ut Tissaphernem hostem judicarit, & Lacedæmonios bello persequi jusserit, & ei permiserit, quem vellet eligere ad dispensandam pecuniam. Id arbitrium Conon *negavit sui*

1. MS. *agere.* 2. MS. προσκυνῶσιν.

esse

esse consilii, sed ipsius qui optime suos nosse deberet: sed se sundere, Pharnabazo id negotii daret. Hinc magnis muneribus donatus ad mare est missus, ut Cypriis, & Phœnicibus, cæterisque maritimis civitatibus naves longas imperaret, classemque, [1] qua proxima æstate mare tueri posset, compararet: dato adjutore Pharnabazo, sicut ipse voluerat. Id ut Lacedæmoniis est nuntiatum, non sine cura rem administrarunt, quod majus bellum imminere arbitrabantur, quam si cum barbaro solum contenderent. Nam ducem fortem & prudentem regiis opibus præfuturum, ac secum dimicaturum videbant; quem neque consilio, neque copiis superare possent. Hac mente magnam contrahunt classem, proficiscuntur Pisandro duce. Hos Conon apud Cnidum adortus magno prælio fugat, multas naves capit, complures deprimit. Qua victoria non solum Athenæ, sed etiam cuncta Græcia, quæ sub Lacedæmoniorum fuerat imperio, liberata est. Conon cum parte navium in patriam venit, muros [2] dirutos à Lysandro utroque & Piræei, & Athenarum reficiendos curat: pecuniæque quinquaginta talenta, quæ à Pharnabazo acceperat civibus suis donat.

1. Sic MS. Alii *quæ*. 2. MS. *diruptos*.

CAP. V. Accidit huic quod cæteris mortalibus, ut inconſideratior in ſecunda, quam in adverſa eſſet fortuna. Nam claſſe Peloponneſiorum devicta, cum ulturum ſe injurias patriæ putaret, plura concupivit, quam efficere potuit. Neque tamen ea non pia & probanda fuerunt, quod potius patriæ opes augeri, quam regis, maluit. Nam cum magnam autoritatem ſibi pugna ſua navali, quam apud Cnidum fecerat, conſtituiſſet; non ſolum inter barbaros, ſed etiam inter omnes Græciæ civitates, clam dare operam cœpit, *ut Ioniam & Æoliam reſtitueret Athenienſibus.* Id cum minus diligenter eſſet celatum, Tiribazus, qui Sardibus præerat, Cononem evocavit, ſimulans *ad regem eum ſe mittere velle, magna de re.* Hujus nuntio parens cum veniſſet, in vincula conjectus eſt: in quibus aliquandiu fuit. Nonnulli *eum ad regem abductum, ibique periiſſe* ſcriptum reliqueruut. Contra ea *Dinon* hiſtoricus, cui nos plurimum de Perſicis rebus credimus, *effugiſſe* ſcripſit: illud addubitat, *utrum Tiribazo ſciente, an imprudente ſit factum.*

X.

DION.

CAPUT I.

DION Hipparini filius Syracuſanus, nobili genere natus, utraque implicatus tyrannide Dionyſiorum. Namque ille ſuperior Ariſtomachen, ſororem Dionis, habuit in matrimonio: ex qua duos filios Hipparinum & Niſæum procreavit; totidemque filias Sophroſynem & Areten, quarum priorem Dionyſio filio eidem, cui regnum reliquit, nuptum dedit; alterum Areten Dioni. Dion autem præter nobilem propinquitatem, generoſamque majorum famam, multa alia à natura habuit bona: in his ingenium docile, come, aptum ad artes optimas: magnam corporis dignitatem, quæ non minimum commendatur: magnas præterea divitias à patre relictas, quas ipſe tyranni muneribus auxerat. Erat intimus Dionyſio priori, neque minus propter mores, quam affinitatem. Namque etſi Dionyſii crudelitas ipſi diſplicebat, tamen ſalvum illum propter neceſſitudinem, magis etiam ſuorum cauſa eſſe ſtudebat. Aderat in magnis

rebus: ejuſque conſilio multum movebatur tyrannus, niſi quâ in re major ipſius cupiditas interceſſerat. Legationes vero omnes, quæ eſſent illuſtriores, per Dionem adminiſtrabantur; quas quidem ille diligenter obeundo, fideliter adminiſtrando, crudeliſſimum nomen *tyranni*, ſua humanitate [1] tegebat. Hunc à Dionyſio miſſum Carthaginenſes [2] ſuſpexerunt, ut neminem unquam Græca lingua loquentem magis ſunt admirati.

CAP. II. Neque vero hæc Dionyſium fugiebant: nam quanto eſſet ſibi ornamento ſentiebat. Quo fiebat, ut uni huic maxime indulgeret, neque eum ſecus diligeret ac filium. Qui quidem, cum Platonem Tarentum veniſſe fama in Siciliam eſſet perlata, adoleſcenti negare non potuit, quin eum arceſſeret, cum Dion ejus audiendi cupiditate flagraret. Dedit ergo huic veniam, magnaque eum ambitione Syracuſas perduxit. Quem Dion adeo admiratus eſt, atque adamavit, ut ſe totum ei traderet. Neque vero minus Plato delectatus eſt Dione. Itaque cum à Dionyſio tyranno crudeliter violatus eſſet, quippe quem *venundari* juſſiſſet, tamen eodem rediit, ejuſdem Dionis precibus adductus.

1. MS. leniebat. 2. MS. *ſuſceperunt.*

Interim

Interim in morbum incidit Dionyſius. Quo cum graviter conflictaretur, quæſivit à medicis Dion *quemadmodum ſe haberet*; ſimulque ab his petiit, *ſi forte majori eſſet periculo, ut ſibi faterentur, nam velle ſe cum eo colloqui de partiendo regno: quod ſororis ſuæ filios ex illo natos partem regni putabat debere habere.* Id medici non tacuerunt, & ad Dionyſium filium ſermonem retulerunt. Quo ille commotus, ne agendi cum eo eſſet Dioni poteſtas, patri ſoporem medicos dare coëgit. Hoc æger ſumto, ſomno ſopitus diem obiit ſupremum.

CAP. III. Tale initium fuit Dionis & Dionyſii ſimultatis, eaque multis rebus aucta eſt: ſed tamen primis temporibus aliquamdiu ſimulata inter eos amicitia manſit. Cumque Dion non deſineret obſecrare Dionyſium, *ut Platonem Athenis arceſſeret, & ejus conſiliis uteretur*, ille qui in aliqua re vellet patrem imitari, morem ei geſſit, eodemque tempore *Philiſtum* hiſtoricum Syracuſas reduxit, hominem amicum non magis tyranno quam tyrannidi. Sed de hoc in *eo meo libro* plura ſunt expoſita, *qui de hiſtoricis*[1] *conſcriptus eſt.* Plato autem tantum apud Dionyſium autoritate potuit, valuitque eloquentia, ut

1. MS. addit *gracis.*

ei perſuaſerit, *tyrannidis facere finem, libertatemque reddere Syracuſanis.* A qua voluntate Philiſti, conſilio deterritus, aliquanto crudelior eſſe cœpit.

CAP. IV. Qui quidem cum à Dione ſe ſuperari videret ingenio, autoritate, amore populi; verens, ne ſi eum ſecum haberet, aliquam occaſionem ſui daret opprimendi, navem ei triremem dedit, qua Corinthum deveheretur, oſtendens, *ſe id utriuſque facere cauſa, ne, cum inter ſe timerent, alteruter alterum præoccuparet.* Id cum factum multi indignarentur, magnæque eſſet invidiæ tyranno, Dionyſius omnia quæ moveri poterant Dionis, in naves impoſuit, ad eumque miſit. Sic enim exiſtimari volebat, *id ſe non odio hominis, ſed ſuæ ſalutis feciſſe cauſa.* Poſtea vero quam audivit eum in Peloponneſo manum comparare, ſibique bellum facere conari; Areten Dionis uxorem alii nuptum dedit, filiumque ejus ſic educari juſſit, ut indulgendo turpiſſimis imbueretur cupiditatibus. Nam puero, priuſquam pubes eſſet, ſcorta adducebantur: vino epuliſque obruebatur, neque ullum tempus ſobrio relinquebatur. Is uſque eo vitæ ſtatum commutatum ferre non potuit, poſtquam in patriam rediit pater, (namque appoſiti

ſiti erant cuſtodes, qui eum à priſtino victu deducerent) ut ſe è ſuperiore parte ædium dejecerit, atque ita interierit.

CAP. V. Sed illuc revertor. Poſtquam Corinthum pervenit Dion, & eodem perfugit Heraclides, ab eodem expulſus Dionyſio, qui præfectus fuerat equitum: omni ratione bellum comparare cœperunt. Sed non multum proficiebant, quod multorum annorum tyrannis, magnarum opum putabatur; quam ob cauſſam pauci ad ſocietatem periculi perducebantur. Sed Dion fretus non tam ſuis copiis, quam odio tyranni, maximo animo, duabus onerariis navibus, quinquaginta annorum imperium, munitum quingentis longis navibus, decem equitum, centum peditum millibus, profectus oppugnatum (quod omnibus gentibus admirabile eſt viſum) adeo facile perculit, ut poſt diem tertium, quam Siciliam attigerat, Syracuſas introierit. Ex quo intelligi poteſt, nullum eſſe imperium tutum, niſi benevolentia munitum. Eo tempore aberat Dionyſius, & in Italia claſſem operiebatur, adverſariorum ratus neminem ſine magnis copiis ad ſe venturum, quæ res eum fefellit. Nam Dion his ipſis, qui ſub adverſarii fuerant poteſtate, regios ſpiritus repreſſit, totiuſ-

que ejus partis Siciliæ potitus eſt, quæ ſub Dionyſii poteſtate fuerat: parique modo urbis Syracuſarum, præter arcem, & inſulam adjunctam oppido; eoque rem perduxit, ut talibus pactionibus pacem tyrannus facere vellet: *Siciliam Dion obtineret, Italiam Dionyſius, Syracuſas Apollocrates*, cui maximam fidem uni habebat Dionyſius.

CAP. VI. Has tam proſperas, tamque inopinatas res conſecuta eſt ſubita commutatio; quod fortuna ſua mobilitate, quem paulo ante extulerat, demergere eſt adorta. Primum in filio, de quo commemoravi ſupra, ſævitiam ſuam exercuit. Nam cum uxorem reduxiſſet, quæ alii fuerat tradita, filiumque vellet revocare ad virtutem à perdita luxuria, accepit graviſſimum parens vulnus morte filii: deinde orta diſſenſione inter eum & Heraclidem: qui quidem Dioni principatum non concedens, factionem comparavit. Neque is minus valebat apud optimates; quorum conſenſu præerat claſſi, cum Dion exercitum pedeſtrem teneret. Non tulit hoc animo æquo Dion, & verſum illum Homeri retulit ex ſecunda rhapſodia, in quo hæc ſententia eſt: *Non poſſe bene geri rempub. multorum imperiis.* Quod dictum

dictum magna invidia conſecuta eſt. Namque aperuiſſe videbatur, *ſe omnia in ſua poteſtate eſſe velle.* Hanc ille non lenire obſequio, ſed acerbitate opprimere ſtuduit, Heraclidemque cum Syracuſas veniſſet, interficiendum curavit.

CAP. VII. Quod factum omnibus maximum timorem injecit. Nemo enim illo interfecto ſe tutum putabat. Ille autem adverſario remoto licentius eorum bona, quos ſciebat adverſus ſe ſenſiſſe, militibus diſpertivit. Quibus diviſis cum quotidiani maximi fierent ſumtus, celeriter pecunia deeſſe cœpit: neque quo manus porrigeret, ſuppetebat, niſi in amicorum poſſeſſiones. Id hujuſmodi erat, ut, cum milites reconciliaſſet, amitteret optimates. Quarum rerum cura frangebatur, & inſuetus male audiendi non æquo animo ferebat, de ſe ab iis male exiſtimari, quorum paulo ante in cœlum fuerat elatus laudibus. Vulgus autem offenſa in eum militum voluntate liberius loquebatur, & *tyrannum non ferendum* dictitabat.

CAP. VIII. Hæc ille intuens, cum, quemadmodum ſedaret, neſciret; & quorſum evaderent, timeret: Callicrates quidam, civis Athenienſis, qui ſimul cum eo ex Peloponneſo in Siciliam venerat, homo

homo & callidus & ad fraudem acutus, ſine ulla religione ac fide, adit ad Dionem, & ait: *eum in magno periculo eſſe, propter offenſionem populi & odium militum: quod nullo modo evitare poſſet, niſi alicui ſuorum negotium daret, qui ſe ſimularet illi inimicam; quem ſi inveniſſet idoneum, facile omnium animos cogniturum, adverſariosque ſublaturum, quod inimici ejus diſſidenti ſuos ſenſus aperturi forent.* Tali conſilio probato excipit has partes ipſe Callicrates, & ſe armat imprudentia Dionis: ad eum interficiendum ſocios conquirit. Adverſarios ejus convenit, conjurationem confirmat. Res multis conſciis, quæ gereretur, elata refertur ad Ariſtomachen ſororem Dionis, uxoremque Areten. Illæ timore perterritæ conveniunt, cujus de periculo timebant. At ille negat, à Callicrate fieri ſibi inſidias, ſed illa, quæ agerentur, fieri præcepto ſuo. Mulieres nihilo ſecius Callicratem in ædem Proſerpinæ deducunt, ac jurare cogunt, *nihil ab illo periculi fore Dioni.* Ille hac religione non modo ab incepto non deterritus, ſed ad maturandum concitatus eſt, verens ne prius conſilium ſuum aperiretur, quam conata perfeciſſet.

CAP. IX. Hac mente proximo die feſto

feſto, cum à conventu remotum ſe Dion domi teneret, atque in conclavi edito recubuiſſet; conſciis [1] loca munitiora oppidi tradidit, domum cuſtodibus ſepſit, à foribus qui non diſcederent, certos præfecit: navem triremem armatis ornat, Philocratique fratri ſuo tradit: eamque in portu agitari jubet, ut ſi exercere remiges vellet: cogitans, ſi forte conſiliis obſtitiſſet fortuna, ut haberet, quo fugeret ad ſalutem. Suorum autem è numero Zacynthios adoleſcentes quoſdam elegit, cùm audaciſſimos, tum viribus maximis: hiſque dat negotium, ut ad Dionem eant inermes, ſic ut conveniendi ejus gratia viderentur venire. Hi propter notitiam ſunt intromiſſi. At illi, ut limen ejus intrarunt, foribus obſeratis in lecto cubantem invadunt, colligant: fit ſtrepitus, adeo ut exaudiri poſſet foris. Hic, ſicut ante ſæpe dictum eſt, quam inviſa ſit ſingularis potentia, & miſeranda vita, qui ſe metui, quam amari malunt, cuivis facile intellectu fuit. Namque illi ipſi cuſtodes, ſi propitia fuiſſent voluntate, foribus effractis ſervare eum potuiſſent, quod illi inermes telum foris flagitantes vivum tenebant. Cui cum ſuccurreret nemo, Lyco

1. MS. facinoris.

quidam

quidam Syracusanus per fenestras gladium dedit, quo Dion interfectus est.

CAP. X. Confecta cæde cum multitudo visendi gratia introisset, nonnulli ab insciis pro noxiis conciduntur. Nam celeri rumore dilato Dioni vim allatam, multi concurrerant, quibus tale facinus displicebat. Hi falsa suspicione ducti immerentes, ut sceleratos occidunt. Hujus de morte, ut palam factum est, mirabiliter vulgi mutata est voluntas. Nam qui vivum eum *tyrannum* vocitarant, eundem *liberatorem patriæ, tyrannique expulsorem* prædicabant. Sic subito misericordia odio successerat, ut eum suo sanguine, si possent, ab Acheronte cuperent redimere. Itaque in urbe, celeberrimo loco elatus publice, sepulcri monumento donatus est. Diem obiit circiter annos quinquaginta quinque natus; quartum post annum, quam ex Peloponneso in Siciliam redierat.

XI.

XI.

IPHICRATES.

CAPUT I.

IPHICRATES Athenienſis non tam magnitudine rerum geſtarum, quam diſciplina militari nobilitatus eſt. Fuit enim talis dux, ut non ſolum ætatis ſuæ cum primis compararetur; ſed ne de majoribus natu quidem quiſquam anteponeretur. Multum vero in bello eſt verſatus, ſæpe exercitibus præfuit, nuſquam culpa male rem geſſit, ſemper conſilio vicit, tantumque eo valuit, ut multa in re militari partim nova attulerit, partim meliora fecerit. Namque ille pedeſtria arma mutavit, cum ante illum imperatorem maximis clypeis, brevibus haſtis, minutis gladiis, uterentur. Ille è contrario peltam pro parma fecit; à qua poſtea *peltaſtæ* pedites appellantur, ut ad motus concurſuſque eſſent leviores. Haſtæ modum duplicavit, gladios longiores fecit. Idem genus loricarum mutavit, & pro ferreis atque æneis linteas dedit. Quo facto expeditiores milites reddidit. Nam

pondere

pondere detracto, quod æque corpus tegeret & leve eſſet, curavit.

CAP. II. Bellum cum Thracibus geſſit. Seuthen ſocium Athenienſium in regnum reſtituit. Apud Corinthum tanta ſeveritate exercitui præfuit, ut nullæ unquam in Græcia neque exercitatiores copiæ, neque magis dicto audientes fuerint duci: in eamque conſuetudinem adduxit, ut, cum prælii ſignum ab imperatore eſſet datum, ſine ducis opera ſic ordinatæ conſiſterent, ut ſinguli à peritiſſimo imperatore diſpoſiti viderentur. Hoc exercitu [1] *Moram* Lacedæmoniorum intercepit: quod maxime tota celebratum eſt Græcia. Iterum eodem bello omnes copias eorum fugavit. Quo facto magnam adeptus eſt gloriam. Cum Artaxerxes Ægyptio regi bellum inferre voluiſſet, Iphicratem ab Athenienſibus petivit ducem, quem præficeret exercitui conductitio, cujus numerus duodecim millium fuit. Quem quidem ſic omni diſciplina militari erudivit, ut quemadmodum quondam *Fabiani* milites Romani appellati ſunt; ſic *Iphicratenſes* apud Græcos in ſumma laude fuerint. Idem ſubſidio Lacedæmoniis profectus, Epaminondæ retardavit

1. Cohortem 500. virorum.

impe-

impetus. Nam niſi ejus adventus appropinquaſſet, non prius Thebani Sparta abſceſſiſſent, quam captam incendio deleſſent.

CAP. III. Fuit autem & animo magno, & corpore, imperatoriaque forma, ut ipſo aſpectu cuivis injiceret admirationem ſui. Sed in labore remiſſus nimis, parumque patiens, ut *Theopompus* memoriæ prodidit. Bonus vero civis, fideque magna. Quod cum in aliis rebus declaraverit, tum maxime in Amyntæ Macedonis liberis tuendis. Namque Eurydice, mater Perdiccæ & Philippi, cum his duobus [1] pueris, Amynta mortuo, ad Iphicratem confugit, ejuſque opibus defenſa eſt. Vixit ad ſenectutem placatis in ſe ſuorum civium animis. Cauſam capitis ſemel dixit bello ſociali ſimul cum Timotheo, eoque judicio eſt abſolutus. Meneſthea filium reliquit ex Threſſa natum, Coti regis filia. Is cum interrogaretur, *utrum pluris patrem matremve faceret*; *matrem*, inquit. Id cum omnibus mirum videretur: at ille *merito*, inquit, *facio. Nam pater, quantum in ſe fuit Thracem me genuit: contra mater Athenienſem.*

1. Alii, liberis.

XII.

XII.

CHABRIAS.

CAPUT I.

CHABRIAS Athenienſis. Hic quoque in ſummis habitus eſt ducibus: reſque multas memoria dignas geſſit. Sed ex his elucet maxime inventum ejus in prælio, quod apud Thebas fecit, cum Bœotiis ſubſidio veniſſet. Namque in ea victoria fidente ſummo duce Ageſilao, fugatis jam ab eo conductitiis catervis, reliquam phalangem loco vetuit cedere; obnixoque genu ſcuto, projectaque haſta impetum excipere hoſtium docuit. Id novum Ageſilaus intuens, progredi non eſt auſus, ſuoſque jam incurrentes tuba revocavit. Hoc uſque eo tota Græcia fama celebratum eſt, ut illo ſtatu Chabrias ſibi ſtatuam fieri voluerit, quæ publice ei ab Athenienſibus in foro conſtituta eſt. Ex quo factum eſt, ut poſtea athletæ, cæterique artifices his ſtatibus in ſtatuis ponendis uterentur, cum victoriam eſſent adepti.

CAP.

CAP. II. Chabrias autem multa in Europa bella adminiſtravit, cum dux Athenienſium eſſet: multa in Ægypto ſua ſponte geſſit. Nam Nectanebum adjutum profectus, regnum ei conſtituit. Fecit idem Cypri, ſed publice ab Athenienſibus Euagoræ adjutor datus, neque prius inde diſceſſit, quam totam inſulam bello devinceret: Qua ex re Athenienſes magnam gloriam ſunt adepti. Interim bellum inter Ægyptios & Perſas conflatum eſt: & Athenienſes cum Artaxerxe ſocietatem habebant, Lacedæmonii cum Ægyptiis, à quibus magnas prædas Ageſilaus rex eorum faciebat. Id intuens Chabrias, cum in re nulla Ageſilao cederet, ſua ſponte eos adjutum profectus Ægyptiæ claſſi præfuit; pedeſtribus copiis Ageſilaus.

CAP. III. Tum præfecti regis Perſiæ legatos miſerunt Athenas, queſtum, quod Chabrias adverſum regem bellum gereret cum Ægyptiis. Athenienſes *diem certam Chabriæ præſtituerunt, quam ante domum niſi rediſſet, capitis ſe illum damnaturos denunciarunt.* Hoc ille nuntio Athenas rediit, neque ibi diutius eſt moratus, quam fuit neceſſe. Non enim libenter erat ante oculos civium ſuorum, quod & vivebat laute, & indulgebat ſibi liberalius, quam ut invidiam

vidiam vulgi poſſet effugere. Eſt enim hoc commune vitium in magnis liberiſque civitatibus, ut invidia gloriæ comes ſit, & libenter de his detrahant, quos eminere videant altius: neque animo æquo pauperes alienam opulentium intuentur fortunam. Itaque Chabrias, quoad ei licebat, plurimum aberat. Neque vero ſolus ille aberat Athenis libenter, ſed omnes fere principes fecerunt idem: quod tantum ſe ab invidia putabant affuturos, quantum à conſpectu ſuorum receſſiſſent. Itaque Conon plurimum Cypri vixit, Iphicrates in Thracia, Timotheus Lesbi, Chares in Sigæo. Diſſimilis quidem Chares horum factis & moribus, ſed tamen Athenis & honoratus & potens.

CAP. IV. Chabrias autem periit bello ſociali tali modo. Oppugnabant Athenienſes Chium. Erat in claſſe Chabrias privatus, ſed omnes, qui in magiſtratu erant, autoritate anteibat, eumque magis milites, quam qui præerant, aſpiciebant. Quæ res ei maturavit mortem: nam dum primus ſtudet portum intrare, & gubernatorem jubet eo dirigere navem, ipſe ſibi perniciei fuit. Cum enim eo penetraſſet, cæteræ non ſunt ſecutæ. Quo facto circumfuſus hoſtium concurſu, cum fortiſſime

tiſſime pugnaret, navis roſtro percuſſa, cœpit ſidere. Hinc cum refugere poſſet, ſi ſe in mare dejeciſſet, quod ſuberat claſſis Athenienſium, quæ exciperet natantem; perire maluit, quam armis abjectis navem relinquere, in qua fuerat vectus. Id cæteri facere noluerunt, qui nando in tutum pervenerunt. At ille præſtare honeſtam mortem turpi exiſtimans vitæ, comminus pugnans telis hoſtium interfectus eſt.

XIII.

TIMOTHEUS.

CAPUT I.

TIMOTHEUS, Cononis filius Athenienſis. Hic à patre acceptam gloriam multis auxit virtutibus. Fuit enim diſertus, impiger, laborioſus, rei militaris peritus, neque minus civitatis regendæ. Multa hujus ſunt præclare facta, ſed hæc maxime illuſtria. Olynthios & Byzantios bello ſubegit. Samum cepit. In qua oppugnanda ſuperiore bello Athenienſes mille & ducenta talenta conſumſerant. Hanc ille ſine ulla publica impenſa populo reſtituit. Adverſum Cotyn bella geſſit, ab eoque mille & ducenta talenta

ta prædæ in publicum detulit. Cyzicum obſidione liberavit, Ariobarzani ſimul cum Ageſilao auxilio profectus eſt: à quo cum Laco pecuniam numeratam accepiſſet, ille cives ſuos agro atque urbibus augeri maluit, quam id ſumere, cujus partem domum ſuam ferre poſſet. Itaque accepit Erichthonem & Seſtum.

CAP. II. Idem claſſi præfectus circumvehens Peloponneſum, Laconicam populatus, claſſem eorum fugavit. Corcyram ſub imperium Athenienſium redegit; ſocioſque idem adjunxit Epirotas, Acharnanas, Chaonas, omneſque eas gentes, quæ mare illud adjacent. Quo facto Lacedæmonii de diutina contentione deſtiterunt, & ſua ſponte Athenienſibus imperii maritimi principatum conceſſerunt; pacemque his legibus conſtituerunt, *ut Athenienſes mari duces eſſent.* Quæ victoria tantæ fuit Atticis lætitiæ, ut tum primum aræ PACI publice ſint factæ, eique deæ pulvinar ſit inſtitutum. Cujus laudis ut memoria maneret, Timotheo publice ſtatuam in foro poſuerunt: qui honos huic uni ante hoc tempus contigit: ut cum patri populus ſtatuam poſuiſſet, filio quoque daret. Sic juxta poſita recens filii, veterem patris renovavit memoriam.

CAP.

CAP. III. Hic cum esset magno natu, & magistratus gerere desisset, bello Atheniensis undique premi sunt cœpti. Defecerat Samus; desciverat Hellespontus: Philippus jam tunc valens Macedo multa moliebatur: cui oppositus Chares cum esset, non satis in eo præsidii putabatur. Fit Menestheus prætor filius Iphicratis, gener Timothei, & ut ad bellum proficiscatur, decernitur. Huic in consilium dantur duo usu & sapientia præstantes, quorum consilio uteretur, pater & soter: quod in his tanta erat autoritas, ut magna spes esset, per eos amissa posse recuperari. Hi cum Samum profecti essent, & eodem Chares, eorum adventu cognito, cum suis copiis proficisceretur, ne quid absente se gestum videretur, accidit, cum ad insulam appropinquarent, ut magna tempestas oriretur: quam evitare duo veteres imperatores utile arbitrati, suam classem suppresserunt. At ille temeraria usus ratione non cessit majorum natu autoritati: & ut in sua navi esset fortuna, quo contenderat, pervenit: eodemque ut sequerentur, ad Timotheum & Iphicratem nuntium misit. Hinc male re gesta, compluribus amissis navibus, eodem, unde erat profectus, se recepit, literasque Athenas publice

blice miſit, *ſibi proclive fuiſſe, Samum capere, niſi à Timotheo & Iphicrate deſertus eſſet.* Ob eam rem in crimen vocabantur. Populus acer, ſuſpicax, mobilis, adverſarius, invidus etiam potentiæ, domum revocat: accuſantur proditionis. Hoc judicio damnatur Timotheus, liſque ejus æſtimatur centum talentis. Ille odio ingratæ civitatis coactus, Chalcidem ſe contulit.

CAP. IV. Hujus poſt mortem cum populum judicii ſui pœniteret, multæ novem partes detraxit, & decem talenta Cononem filium ejus, ad muri quandam partem reficiendam juſſit dare. In quo fortunæ varietas eſt animadverſa. Nam quos avus Conon muros ex hoſtium præda patriæ reſtituerat, eoſdem nepos cum ſumma ignominia familiæ ex ſua re familiari reficere coactus eſt. Timothei autem moderatæ ſapientiſque vitæ, quum plura poſſimus proferre teſtimonia, uno erimus contenti: quod ex eo facile conjici poterit, quam charus ſuis fuerit. Cum Athenis adoleſcentulus cauſſam diceret, non ſolum amici privatique hoſpites ad eum defendendum convenerunt, ſed etiam ii eis Iaſon tyrannus, qui illo tempore fuit omnium potentiſſimus. Hic cum in patria

fine

ſine ſatellitibus ſe tutum non arbitraretur, Athenas ſine ullo præſidio venit: tantique hoſpitem fecit, ut mallet ſe capitis periculum adire, quam Timotheo de fama dimicanti deeſſe. Hunc adverſus tamen, Timotheus poſtea populi juſſu bellum geſſit: *patriæque ſanctiora jura, quam hoſpitii eſſe* duxit. Hæc extrema fuit ætas imperatorum Athenienſium, Iphicratis, Chabriæ, Timothei: neque poſt illorum obitum quiſquam dux in illa urbe fuit dignus memoria.

XIV.

DATAMES.

CAPUT I.

VENIO nunc ad fortiſſimum virum, maximique conſilii, omnium barbarorum; exceptis duobus Carthaginenſibus, Hamilcare, & Hannibale. De quo hoc plura referemus; quod & obſcuriora ſunt ejus geſta pleraque, & ea, quæ proſpere ei ceſſerunt, non magnitudine copiarum, ſed conſilii, quo tantum non omnes ſuperabat, acciderunt. Quorum niſi ratio explicata fuerit, res apparere non

poterunt. Datames patre Camiſſare, natione Care, matre Scythiſſa natus, primum militum numero fuit apud Artaxerxem, eorum, qui regiam tuebantur. Pater ejus Camiſſares, quod & manu fortis & bello ſtrenuus, & regi multis locis fidelis erat repertus, habuit Provinciam partem [1] Ciliciæ juxta Cappadociam, quam incolunt Leucoſyri. Datames militare munus fungens, primum qualis eſſet apparuit in bello, quod rex adverſus Caduſios geſſit. Namque hic multis millibus interfectis, magni fuit ejus opera. Quo factum eſt, ut, cum in eo bello cecidiſſet Camiſſares, paterna ei traderetur provincia.

CAP. II. Pari ſe virtute poſtea præbuit, cum Autophradates juſſu regis bello perſequeretur eos, qui defecerant. Namque ejus opera hoſtes, cum caſtra jam intraſſent, profligati ſunt; exercituſque reliquus conſervatus regis eſt. Qua ex re majoribus rebus præeſſe cœpit. Erat eo tempore Thyus dynaſtes *Paphlagoniæ*, antiquo genere natus à Pylæmene illo, *quem* Homerus *Trojano bello à Patrocle interfectum* ait. Is regi dicto audiens non erat. Quam ob cauſſam bello eum perſequi conſtituit,

1. Sic MS. alii omittunt *partem*.

eique

eique rei præfecit Datamem propinquum Paphlagonis. Namque ex fratre & sorore erant nati. Quam ob causſam Datames omnia primum experiri voluit, ut ſine armis propinquum ad officium reduceret. Ad quem cum veniſſet ſine præſidio, quod ab amico nullas vereretur inſidias, pene interiit. Nam Thyus eum clam interficere voluit. Erat mater cum Datame amita Paphlagonis. Ea, quid ageretur, reſciit, filiumque monuit. Ille fuga periculum evitavit, bellumque indixit Thyo. In quo cum ab Ariobarzane præfecto Lydiæ, & Ioniæ, totiuſque Phrygiæ, deſertus eſſet, nihilo ſegnius perſeveravit, vivumque Thyum cepit cum uxore & liberis.

CAP. III. Cujus facti ne prius fama ad regem, quam ipſe perveniret, dedit operam. Itaque omnibus inſciis, eo ubi erat rex venit: poſteroque die Thyum, hominem maximi corporis, terribilique facie, quod & niger & capillo longo barbaque erat prolixa, optima veſte contexit, quam ſatrapæ regii gerere conſueverant; ornavit etiam torque, & armillis aureis, cæteroque regio cultu: ipſe agreſti duplici amiculo circumdatus, hirtaque tunica, gerens in capite galeam venatoriam, dextra manu clavam, ſiniſtra copulam, qua

vinctum arte ſe Thyum agebat, ut ſi feram beſtiam captam duceret. Quem cum omnes aſpicerent propter novitatem ornatus ignotamque formam, ob eamque rem magnus eſſet concurſus, fuit non nemo, qui agnoſceret Thyum, regique nuntiaret. Primo non accredidit. Itaque Pharnabazum miſit exploratum; à quo ut rem geſtam comperit, ſtatim admitti juſſit, magnopere delectatus cum facto, tum ornatu: in primis quod nobilis rex in poteſtatem inopinanti venerat. Itaque magnifice Datamen donatum ad exercitum miſit, qui tum contrahebatur, duce Pharnabazo & Tithrauſte, ad bellum Ægyptium, parique eum, atque illos imperio eſſe juſſit. Poſtea vero quam Pharnabazum rex revocavit, illi ſumma imperii tradita eſt.

CAP. IV. Hic cum maximo ſtudio compararet exercitum, Ægyptumque proficiſci pararet, ſubito à rege literæ ſunt ei miſſæ, *ut Aſpim aggrederetur, qui Cataoniam tenebat*, quæ gens jacet ſupra Ciliciam, confinis Cappadociæ. Namque Aſpis ſaltuoſam regionem, caſtelliſque munitam incolens, non ſolum imperio regis non parebat, ſed etiam finitimas regiones vexabat, & quæ regi portarentur, abripiebat. Datames, etſi longe aberat ab his regionibus,

gionibus, & à majore re abſtrahebatur, tamen regis voluntati morem gerendum putavit. Itaque cum paucis, ſed viris fortibus navem conſcendit, exiſtimans id quod accidit, facilius ſe imprudentem parva manu oppreſſurum, quam paratum, quamvis magno exercitu. Hac delatus in Ciliciam, egreſſus inde, dies noctesque iter faciens, Taurum tranſiit, eoque quo ſtuduerat venit. Quærit quibus locis ſit Aſpis: cognoſcit, haud longe abeſſe, profectumque eum venatum. Quem dum ſpeculatur, adventus ejus cauſa cognoſcitur. Piſidas cum iis quos ſecum habebat ad reſiſtendum Aſpis comparat. Id Datames ubi audivit, arma capit, [1] ſuoſque ſequi jubet, ipſe equo concitato ad hoſtem vehitur. Quem procul Aſpis conſpiciens ad ſe ferentem pertimeſcit, atque à conatu reſiſtendi deterritus, ſeſe dedit. Hunc Datames vinctum ad regem ducendum tradit Mithridati.

CAP. V. Hæc dum geruntur, Artaxerxes reminiſcens, à quanto bello, ad quam parvam rem principem ducum miſiſſet; ſe ipſum reprehendit, & nuntium ad exercitum Acen miſit, quod nondum Datamen profectum putabat, qui ei di-

1. Sic MS. Alii omittunt *que*.

ceret, *ne ab exercitu discederet.* Hic priusquam perveniret, quo erat profectus, in itinere convenit, qui Aspim ducebant. Qua celeritate cum magnam benevolentiam regis Datames consecutus esset, non minorem invidiam aulicorum excepit, quod illum unum pluris, quam se omnes fieri videbant. Quo facto cuncti ad eum opprimendum [1] consenserunt. Hac Pandates, gazæ custos regiæ, amicus Datami, per scripta ei mittit. In quibus docet, *eum magno fore periculo, si quid illo imperante in Ægypto adversi accidisset. Namque eam esse consuetudinem regum, ut casus adversos hominibus tribuant, secundos fortunæ suæ. Quo facile fieri, ut impellantur ad eorum perniciem, quorum ductu res male gestæ nuntientur; illum hoc majore fore discrimine, quod quibus rex maxime obediat, eos habeat inimicissimos.* Talibus ille literis cognitis, cum jam ad exercitum Acœum veniisset, quod non ignorabat, ea vere scripta, decisere à rege constituit. Neque tamen quicquam fecit, quod fide sua esset indignum. Nam Mandroclem Magnetem exercitui præfecit: ipse cum suis in Cappadociam discedit; conjunctamque huic Paphlagoniam occupat; celans qua voluntate esset in regem; clam cum Ariobar-

[1] MS. *conspiraverunt.*

zane facit amicitiam, manum comparat, urbes munitas ſuis tuendas tradit.

CAP. VI. Sed hæc propter hiemale tempus minus proſpere ſuccedebant. Audit Piſidas quaſdam copias adverſus ſe parare. Filium eo Arſideum cum exercitu mittit. Cadit in prælio adoleſcens. Proficiſcitur eo pater, non ita cum magna manu, celans quantum vulnus accepiſſet; quod prius ad hoſtem pervenire cupiebat, quam de re male geſta fama ad ſuos perveniret: ne cognita filii morte, animi debilitarentur militum. Quo contenderat, pervenit, hiſque locis caſtra ponit, ut neque circumveniri multitudine adverſariorum poſſet, neque impediri, quo minus ipſe ad dimicandum manum haberet expeditam. Erat cum eo Mithrobarzanes ſocer ejus, præfectus equitum. Is deſperatis generi rebus ad hoſtes tranſfugit. Id Datames ut audivit, ſenſit, ſi in turbam exiſſet, ab homine tam neceſſario ſe relictum, futurum ut cæteri conſilium ſequerentur: in vulgus edit, *ſuo juſſu Mithrobarzanem profectum pro perfuga, quo facilius receptus interficeret hoſtes. Quare relinqui eum non par eſſe, ſed omnes confeſtim ſequi. Quod ſi animo ſtrenuo feciſſent, futurum ut adverſarii non poſſent reſiſtere, cum & intra vallum & foris*

foris caderentur. Hac re probata, exercitum educit, Mithrobarzanem perſequitur. Qui dum ad hoſtes pervenerat, Datames ſigna inferri jubet. Piſidæ nova re commoti, in opinionem adducuntur, perſugas mala fide compoſitoque feciſſe, ut recepti, eſſent majori calamitati. Primum eos adoriuntur. Illi, cum quid ageretur, aut quare fieret ignorarent, coacti ſunt cum eis pugnare, ad quos tranſierant, ab hiſque ſtare, quos reliquerant. Quibus cum neutri parcerent, celeriter ſunt conciſi. Reliquos Piſidas reſiſtentes Datames invadit: primo impetu pellit, fugientes perſequitur, multos interficit, caſtra hoſtium capit. Tali conſilio uno tempore & proditores perculit, & hoſtes profligavit: & quod ad ſuam perniciem fuerat cogitatum, id ad ſalutem convertit. Quo neque acutius ullius imperatoris cogitatum, neque celerius factum uſquam legimus.

CAP. VII. Ab hoc tamen viro [1] Sciſmas maximus natu filius deſciit, adque regem tranſit, & de defectione patris detulit. Quo nuntio Artaxerxes commotus, quod intelligebat ſibi cum viro forti ac ſtrenuo negotium eſſe, qui, [2] cum cogi-

1. Alii, Siſynas. 2. MS. quod.

taſſet,

taſſet, facere auderet; & prius cogitare, quam conari conſueſſet; Autophradatem in Cappadociam mittit. Hic ne intrare poſſet ſaltum, in quo Ciliciæ portæ ſunt ſitæ, Datames præoccupare ſtuduit. Sed tam ſubito copias contrahere non potuit. A qua re depulſus, cum ea manu, quam contraxerat, locum delegit talem, ut neque circumiretur ab hoſtibus, neque præteriret adverſarius, quin ancipitibus locis premeretur: & ſi dimicare cum eo vellet, non multum obeſſe multitudo hoſtium ſuæ paucitati poſſet.

CAP. VIII. Hæc etſi Autophradates videbat, tamen ſtatuit [1] congredi, quam cum tantis copiis refugere, aut tam diu uno loco ſedere. Habebat barbarorum equitum viginti, peditum centum millia, quos illi Cardaces appellant, ejuſdemque generis tria ſunditorum, præterea Cappadocum octo, Armeniorum decem, Paphlagonum quinque, Phrygum decem, Lydorum quinque, Aſpendiorum & Piſidarum circiter tria, Cilicum duo, Captianorum totidem, ex Græcia conductorum tria millia: levis armaturæ maximum numerum. Has adverſus copias ſpes omnis conſiſtebat Datami in ſe locique natura.

1. MS. ingredi.

Namque hujus partem non habebat vicesimam militum. Quibus fretus conflixit, adversariorumque multa millia concidit, cum de ipsius exercitu non amplius hominum mille cecidissent. Quam ob causam postero die tropæum posuit, quo loco pridie pugnatum [1] est. Hinc cum castra movisset, inferior copiis, superior omnibus præliis discedebat, quod nunquam manum consereret, nisi cum adversarios locorum angustiis clausisset; quod perito regionum callideque cogitanti sæpe accidebat. Autophradates, cum bellum duci majore regis calamitate, quam adversariorum, videret; ad pacem amicitiamque hortatus est, *ut cum rege in gratiam rediret.* Quam ille, etsi non fidam fore putabat, tamen conditionem accepit, *seque ad Artaxerxem legatos missurum* dixit. Sic bellum, quod rex adversus Datamen susceperat, sedatum. Autophradates in Phrygiam se recepit.

CAP. IX. At rex, quod implacabile odium in Datamen susceperat, postquam bello eum opprimi non posse animadvertit, insidiis interficere studuit, quas ille pleraſque vitavit. Sicut cum [2] nuntiatum

1. MS. *erat.* Alii omittunt *est.* 2. MS. addit *ei.*

esset

esset, quosdam sibi insidiari, qui in amicorum erant numero: de quibus, quod inimici detulerant, neque credendum, neq; negligendum putavit: experiri voluit, verum falsumne sibi esset relatum. Itaque eo profectus est, quo itinere futuras insidias dixerant. Sed elegit corpore & statura simillimum sui, eique vestitum suum dedit, atque eo loco ire, quo ipse consueverat, jussit. Ipse autem ornatus vestitu militari inter corporis custodes iter facere cœpit. At insidiatores, postquam in eum locum agmen pervenit, decepti ordine atque vestitu, in eum faciunt impetum, qui suppositus erat. Prædixerat autem his Datames, cum quibus iter faciebat, *ut parati essent facere, quod ipsum vidissent.* Ipse, ut concurrentes insidiatores animadvertit, tela in eos conjecit. Hoc idem cum universi fecissent, priusquam pervenirent ad eum, quem aggredi volebant, confixi ceciderunt.

CAP. X. Hic tamen tam callidus vir extremo tempore captus est, Mithridatis Ariobarzanis filii dolo. Namque is pollicitus est regi, *se eum interfecturum, si ei rem promitteret, ut, quodcunque vellet, liceret impune facere; fidemque de ea re, more Persarum, dextra dedisset.* Hanc ut accepit,

simulat se suscepisse cum rege inimicitiam: copias parat, & absens amicitiam cum Datame facit, regis provinciam vexat, castella expugnat, magnas prædas capit: quarum partem suis dispertit, partem ad Datamem mittit. Pari modo complura castella ei tradit. Hæc diu faciendo, persuasit homini, se infinitum adversus regem suscepisse bellum; cum nihilo magis, ne quam suspicionem illi præberet insidiarum, neque colloquium ejus petivit, neque in conspectum venire studuit. Sic absens amicitiam gerebat, ut non beneficiis mutuis, sed odio communi, quod erga regem susceperant, contineri viderentur.

CAP. XI. Id cum satis se confirmasse arbitratus est, certiorem facit Datamem, *tempus esse majores exercitus parari, & bellum cum ipso rege suscipi. De quâ re, si ei videretur, quo loco vellet, in colloquium veniret.* Probata re, colloquendi tempus summitur, locusque quo conveniretur. Huc Mithridates cum uno, cui maximam habebat fidem, ante aliquot dies venit, compluribusque locis separatim gladios obruit, eaque loca diligenter notat. Ipso autem colloquendi die utrique, locum qui explorarent, atque ipsos scrutaren-

tur,

tur, mittunt. Deinde ipſi ſunt congreſſi. Hic cum aliquandiu in colloquio fuiſſent, & diverſi diſceſſiſſent, jamque procul Datames abeſſet, Mithridates, priuſquam ad ſuos perveniret, ne quam ſuſpicionem pareret, in eundem locum revertitur, atque ibi, ubi telum erat poſitum, reſedit, ut ſi à laſſitudine cuperet acquieſcere: Datamemque revocavit, ſimulans ſe quiddam in colloquio eſſe oblitum. Interim telum quod latebat, protulit: nudatumque vagina veſte texit, ac Datami venienti ait, *digredientem ſe animadvertiſſe locum quendam, qui erat in conſpectu, ad caſtra ponenda idoneum.* Quem cum digito monſtraret, & ille conſpiceret, averſum ferro transfixit: & prius quam quiſquam poſſet ſuccurrere, interfecit. Ita ille vir, qui multos conſilio, neminem perfidia ceperat, ſimulata captus eſt amicitia.

XV.

EPAMINONDAS.

CAPUT I.

EPAMINONDAS Polymni filius, Thebanus. De [1] hoc priuſquam ſcribamus, hæc præcipienda videntur lectoribus, ne alienos mores ad ſuos referant; neve ea, quæ ipſis leviora ſunt, pari modo apud cæteros fuiſſe arbitrentur. Scimus enim muſicen noſtris moribus abeſſe à principis perſona: ſaltare etiam in vitiis poni. Quæ omnia, apud Græcos & gratia, & laude digna ducuntur. Cum autem exprimere imaginem conſuetudinis atque vitæ velimus Epaminondæ, nihil videmur debere prætermittere, quod pertineat ad eam declarandam. Quare dicemus *primum de genere ejus: deinde quibus diſciplinis & à quibus ſit eruditus: tum de moribus, ingeniique facultatibus; & ſi qua alia digna memoria erunt: poſtremo de rebus geſtis. Quæ à plurimis omnium anteponuntur virtutibus.*

CAP. II. Natus igitur patre, quo diximus, honeſto genere, pauper jam à ma-

1. MS. *quo.*

joribus

joribus relictus. Eruditus autem sic, ut nemo Thebanus magis. Nam & citharizare, & cantare ad chordarum sonum doctus est à Dionysio: qui non minore fuit in musicis gloria, quam Damon, aut Lamprus; quorum pervulgata sunt nomina: carmina cantare tibiis ab Olympiodoro, saltare à Calliphrone. At Philosophiæ præceptorem habuit Lysim Tarentinum, Pythagoreum: cui quidem sic fuit deditus, ut adolescens tristem & severum senem, omnibus æqualibus suis in familiaritate anteposuerit: neque prius eum à se dimiserit, quam a doctrinis tanto antecessit condiscipulos, ut facile intelligi posset, pari modo superaturum omnes in cæteris artibus. Atque hæc ad nostram consuetudinem sunt levia, & potius contemnenda: at in Græcia utique olim magnæ laudi erant. Postquam ephebus factus est, & palestræ dare operam cœpit; non tam magnitudini virium servivit, quam velocitati. Illam enim ad athletarum usum; hanc ad belli existimabat utilitatem pertinere. Itaque exercebatur plurimum currendo & luctando, ad eum finem, quoad stans complecti posset, atque contendere. In armis plurimum studii consumebat.

a MS. addit, in.

CAP.

CAP. III. Ad hanc corporis firmitatem plura etiam animi bona accesserant. Erat enim modestus, prudens, gravis, temporibus sapienter utens; peritus belli, fortis manu, animo maximo: adeo veritatis diligens, ut ne joco quidem mentiretur. Idem continens, clemens, patiensque admirandum in modum: non solum populi, sed etiam amicorum ferens injurias: imprimisque commissa celans; quod interdum non minus prodest, quam diserte dicere. Studiosus audiendi; ex hoc enim facillime disci arbitrabatur. Itaque cum in circulum veniisset, in quo aut de republ. disputaretur, aut de philosophia sermo haberetur, nunquam inde prius discessit, quam ad finem sermo esset deductus. Paupertatem adeo facile perpessus est, ut de republ. nihil præter gloriam ceperit. Amicorum in se tuendo caruit facultatibus. Fide ad alios sublevandos sæpe sic usus est, ut possit judicari, omnia ei cum amicis fuisse communia. Nam cum aut civium suorum aliquis ab hostibus esset captus, aut virgo amici nubilis propter paupertatem collocari non posset, amicorum concilium habebat, & quantum quisque daret, pro cujusque facultatibus imperabat. Eamque summam cum faceret, priusquam accipiebat

ciperet pecuniam, adducebat eum, qui quærebat, ad eos, qui conferebant, eique ut ipsi numerarent, faciebat; ut ille, ad quem ea res perveniebat, sciret, quantum cuique deberet.

CAP. IV. Tentata autem ejus est abstinentia à Diomedonte Cyziceno. Namque is rogatu Artaxerxis Epaminondam pecunia corrumpendum susceperat. Hic magno cum pondere auri Thebas venit, & Micythum adolescentulum quinque talentis ad suam perduxit voluntatem; quem tum Epaminondas plurimum diligebat. Micythus Epaminondam convenit, & causam adventus Diomedontis ostendit. At ille Diomedonte coram, *nihil*, inquit, *opus pecunia est. Nam si ea rex vult, quæ Thebanis sunt utilia, gratis facere sum paratus: sin autem contraria, non habet auri atque argenti satis. Namque orbis terrarum divitias accipere nolo, pro patriæ caritate. Te qui me incognitum tentasti, tuique similem existimasti, non miror: tibi ignosco. Sed egredere propere, ne alios corrumpas, cum me non potueris. Tu Micythe, argentum huic redde: aut nisi id confestim facis, ego te tradam magistratui.* Hunc Diomedon cum rogaret, *ut tuto exire, suaque quæ attulisset, liceret efferre:*

efferre: *istud* [1], inquit, *faciam*: *neque tua causa, sed mea*: *ne, si tibi sit pecunia ademta, aliquis dicat*, [2] *ad me ereptum perveniſſe, quod delatum accipere noluiſſem*: à quo cum quæsiſſet, *quo se* [3] *duci vellet*; *& ille Athenas dixiſſet*; præsidium dedit, ut eo tuto perveniret. Neque vero id satis habuit, sed etiam ut inviolatus in navem ascenderet, per Chabriam Athenienſem, de quo supra mentionem fecimus, effecit. Abstinentiæ erit hoc satis testimonium. Plurima quidem proferre poſſemus, sed modus adhibendus est: quoniam uno hoc volumine *vitas excellentium virorum* complurium concludere constituimus: quorum separatim multis millibus versuum complures scriptores ante nos explicarunt.

CAP. V. Fuit [4] & disertus, ut nemo Thebanus ei par esset eloquentia: neque minus concinnus in brevitate respondendi, quam in perpetua oratione ornatus. Habuit obtrectatorem Meneclidem quendam, indidem Thebis, adversarium in administranda republ. satis exercitatum in dicendo, ut Thebanum scilicet. Namque illi genti plus ineſt virium quam ingenii. Is, quod in re militari florere Epaminon-

1. MS. addit *quidem*. 2. MS. addit, *id*. 3. MS. *deduci*. 4. MS. *etiam*.

dam

dam videbat, hortari ſolebat Thebanos, *ut pacem bello anteferrent, ne illius imperatoris opera deſideraretur.* Huic ille, *fallis*, inquit, *verbo cives tuos, quod hos à bello avocas. Otii enim nomine ſervitutem concilias. Nam paritur pax bello. Itaque qui ea diutina volunt frui, bello exercitati eſſe debent. Quare ſi principes Græciæ eſſe vultis, caſtris eſt vobis utendum, non paleſtra.* Idem ille Meneclides cum huic objiceret, *quod liberos non haberet, neque uxorem duxiſſet; maximeque inſolentiam, quod ſibi Agamemnonis belli gloriam videretur conſecutus*: at ille, *deſine*, inquit, *Meneclide de uxore mihi exprobare. Nam nullius in iſta re minus, quam tuo uti conſilio volo.* Habebat enim Meneclides ſuſpicionem adulterii. *Quod autem me Agamemnonem emuleri putas, falleris. Namque ille cum univerſa Græcia vix decem annis unam cepit urbem, ego contra ex una urbe noſtra dieque uno, totam Græciam, Lacedæmoniis fugatis, liberavi.*

CAP. VI. Idem cum in conventum veniſſet Arcadum, petens *ut ſocietatem cum Thebanis & Argivis facerent*, contraque Calliſtratus Athenienſium legatus, qui eloquentia omnes eo præſtabat tempore, poſtularet, *ut potius amicitiam ſequerentur Atticarum*; & in oratione ſua multa invectus

ctus esset in Thebanos & Argivos, in eis-que hoc posuisset; *animadvertere debere Arcades, quales utraque civitas cives procreasset, ex quibus de cæteris possent judicare. Argivos enim fuisse Orestem & Alcmæonem, matricidas: Thebis Oedipum natum, qui cum patrem suum interfeciſſet; ex matre liberos procreasset.* Hic in respondendo Epaminondas, cum de cæteris peroraſſet, postquam ad illa duo opprobria pervenit, *admirari se* dixit *stultitiam rhetoris Attici, qui non animadvertit innocentes illos natos; domi scelere admisso, cum patria essent pulsi, receptos esse ab Athenienſibus.* Sed maxime ejus eloquentia eluxit Spartæ legati ante pugnam Leuctricam, quo cum omnium sociorum conveniſſent legati, coram frequentiſſimo legationum conventu, sic *Lacedæmoniorum tyrannidem* coarguit, ut non minus illa oratione opes eorum concuſſerit, quam Leuctrica pugna. Tum enim perfecit, quod post apparuit, ut auxilio sociorum Lacedæmonii privarentur.

CAP. VII. Fuisse patientem, suorumque injurias ferentem civium, quod se patriæ iraſci nefas esse duceret, hæc sunt testimonia. Cum eum propter invidiam cives præficere exercitui noluiſſent, duxque esset delectus belli imperitus, cujus error

rore eo eſſet deducta illa militum multitudo, ut omnes de ſalute pertimeſcerent, quod locorum anguſtiis clauſi ab hoſtibus obſidebantur: deſiderari cœpta eſt Epaminondæ diligentia. Erat enim ibi privatus numero militum, à quo cum peterent opem, nullam adhibuit memoriam contumeliæ; & exercitum, obſidione liberatum, domum reduxit incolumem. Neque vero hoc ſemel fecit, ſed ſæpius: maxime autem fuit illuſtre, cum in Peloponneſum exercitum duxiſſet adverſus Lacedæmonios; haberetque collegas duos, quorum alter erat Pelopidas, vir fortis ac ſtrenuus. Hic, cum criminibus adverſariorum omnes in invidiam veniſſent, ob eamque rem imperium his eſſet abrogatum, atque in eorum locum alii prætores ſucceſſiſſent, Epaminondas plebiſcito non paruit, idemque ut facerent, perſuaſit collegis, & bellum, quod ſuſceperat, geſſit. Namque animadvertebat, ubi id feciſſet, totum exercitum propter prætorum imprudentiam inſcitiamque belli periturum. Lex erat Thebis, quæ *morte multabat, ſi quis imperium diutius retinuiſſet, quam lege præfinitum foret*, hanc Epaminondas cum reipubl. conſervandæ cauſa latam videret, ad perniciem civitatis con-

ferre noluit; & quatuor menſibus diutius, quam populus jusſerat, geſſit imperium.

CAP. VIII. Poſtquam domum reditum eſt, collegæ ejus hoc crimine accuſabantur. Quibus ille permiſit, *omnem ut cauſam in ſe transferrent, ſuaque opera factum contenderent, ne legi non obedirent.* Qua defenſione illis periculo liberatis, nemo Epaminondam reſponſurum putabat, quod, quid diceret, non haberet. At ille in judicium venit: nihil eorum negavit, quæ adverſarii crimini dabant, omniaque quæ collegæ dixerant, confeſſus eſt; neque recuſavit, quo minus legis pœnam ſubiret, ſed unum ab iis petivit, *ut in* [1] *ſepulcro ſuo conſcriberent: Epaminondas à Thebanis morte multatus eſt, quod eos coegit apud Leuctra ſuperare Lacedæmonios; quos ante ſe imperatorem nemo Bœoticorum. auſus fuit aſpicere in acie: quodque uno prælio non ſolum Thebas ab interitu retraxit, ſed etiam univerſam Græciam in libertatem vindicavit, eoque res utrorumque perduxit, ut Thebani Spartam oppugnarent, Lacedæmonii ſatis haberent, ſi ſalvi eſſe poſſent. Neque prius bellare deſtitit, quam Meſſena* [2] *conſtituta urbem eorum obſidione clauſit.* Hæc cum dixiſſet, riſus omnium cum

1. Sic MS. Alii, *periculo.* 2. Alii *reſtituta.*

hilari-

hilaritate coortus est: neque quisquam judex ausus est [1] ferre suffragium. Sic à judicio capitis maxima discessit gloria.

CAP. IX. Hic extremo tempore imperator apud Mantineam, cum acie instructa audacius instaret hostibus, cognitus à Lacedæmoniis, quod in ejus unius pernicie, patriæ sitam putabant salutem, universi in unum impetum fecerunt, neque prius abscesserunt, quam magna cæde facta, multisque occisis, fortissime ipsum Epaminondam pugnantem, sparo eminus percussum concidere viderunt. Hujus casu aliquantum retardati sunt Bœotii: neque tamen prius pugna excesserunt, quam repugnantes profligarunt. At Epaminondas cum animadverteret, mortiferum se vulnus accepisse, simulque si ferrum, quod ex hastili in corpore remanserat, extraxisset, animam statim amissurum: usque eo retinuit, quoad renunciatum est, *viciſſe Bœotios*. Id postquam audivit, *satis*, inquit, *vixi*: *invictus enim morior*. Tum ferro extracto confestim exanimatus est.

CAP. X. Hic uxorem nunquam duxit. In quo cum reprehenderetur à Pelopida, qui filium habebat infamem, *Maleque tum in eo patriæ consulere* diceret, *quod liberos non relinqueret*: *vide*, inquit, *ne tu*

1. MS. addit *de ea*

pejus

pejus consulas, qui talem ex te natum relicturus sis. Neque vero stirps mihi potest deesse. Namque ex me natam relinquo pugnam Leuctricam, quæ non modo mihi superstes, sed etiam immortalis sit, necesse est. Quo tempore duce Pelopida, exules Thebas occupaverunt, & præsidium Lacedæmoniorum ex arce expulerunt, Epaminondas, quam diu facta est cædes civium, domi se retinuit: quod neque malos defendere volebat, neque impugnare, ne manus suorum sanguine cruentaret. Namque *omnem civilem victoriam funestam* putabat. Idem postquam apud Cadmeam pugnari cum Lacedæmoniis cœpit: in primis stetit. Hujus de virtutibus, vitaque satis erit dictum, si hoc unum adjunxero, quod nemo eat inficias: Thebas & ante Epaminondam natum, & post ejus interitum, perpetuo alieno paruisse imperio. Contra eas, quam diu ille præfuerit reipubl caput fuisse totius Græciæ. Ex quo intelligi potest, unum hominem pluris quam civitatem fuisse.

XVI.

XVI.

PELOPIDAS.

CAPUT I.

PELOPIDAS Thebanus magis [1] hiſtoriis, quam vulgo, notus: cujus de virtutibus dubito quemadmodum exponam, quod vereor, ſi res explicare incipiam, non vitam ejus enarrare, ſed hiſtoriam videar ſcribere, ſi tantummodo ſummas attigero, ne rudibus literarum Græcarum minus lucide appareat, quantus fuerat ille vir. Itaque utrique rei occurram, quantum potero; & medebor cùm ſatietati, tum ignorantiæ lectorum. Phœbidas Lacedæmonius, cum exercitum Olynthum duceret, iterque per Thebas faceret, arcem oppidi, quæ Cadmea nominatur, occupavit impulſu perpaucorum Thebanorum, qui adverſariæ factioni quo facilius reſiſterent, Laconum rebus ſtudebant: idque ſuo privato, non publico, fecit conſilio. Quo facto eum Lacedæmonii ab exercitu removerunt, pecuniaque multarunt: neque eo magis arcem The-

1. MS. *hiſtoricis.*

banis reddiderunt, quod ſuſceptis inimi-
ci.iis ſatius ducebant eos obſideri, quam
liberari. Nam poſt Peloponneſium bellum
Athenaſque devictas, cum Thebanis ſibi
rem eſſe exiſtimabant: & eos eſſe ſolos,
qui adverſus reſiſtere auderent. Hac men-
te amicis ſuis ſummas poteſtates dederant,
alterius [1] factionis principes partim inter-
fecerant, alios in exilium ejecerant: in
quibus Pelopidas hic, de quo ſcribere ex-
orſi ſumus, pulſus patria carebat.

CAP. II. Hi omnes fere Athenas ſe
contulerant, non quo ſequerentur otium,
ſed ut quemque ex proximo locum fors
obtuliſſet, eo patriam recuperare niterent-
tur. Itaque cum tempus eſt viſum rei ge-
rendæ, communiter cum his, qui Thebis
idem ſentiebant, diem delegerunt, ad ini-
micos opprimendos civitatemque liberan-
dam, eum, quo maximi magiſtratus ſi-
mul conſueverat epulari. Magnæ ſæpe
res non ita magnis copiis ſunt geſtæ: ſed
profecto nunquam ab tam tenui initio
tantæ opes ſunt profligatæ. Nam duode-
cim adoleſcentuli coierunt ex his, qui exi-
lio erant multati, cum omnino non eſſent
amplius centum; qui tanto ſe offerrent
periculo. Qui paucitate percuſſa eſt La-

1 MS addit, *quæ*.

cedæ-

cedæmoniorum potentia. Hi enim non magis adverſariorum factioni quam Spartanis eo tempore bellum intulerunt, qui principes erant totius Græciæ. Quorum [1] imperii majeſtas, neque ita multo poſt Leuctrica pugna, ab hoc initio [2] perculſa cecidit. Illi igitur duodecim, quorum erat dux Pelopidas, cum Athenis interdiu exiſſent, ut veſperaſcente cœlo Thebas poſſent pervenire, cum canibus venaticis exierunt retia ferentes, veſtitu agreſti, quo minore ſuſpicione facerent iter. Qui cum tempore ipſo, quo ſtuduerant, perveniſſent, domum Charonis [3] deverterunt, à quo & tempus & dies erat datus.

CAP. III. Hoc loco libet interponere, etſi ſejunctum à re propoſita eſt, *nimia fiducia quantæ* [4] *calamitati ſoleat eſſe.* Nam Magiſtratuum Thebanorum ſtatim ad aures pervenit, exules in urbem deveniſſe. Id illi, vino epuliſque dediti, uſque eo deſpexerunt, ut ne quærere quidem de tanta re laborarint. Acceſſit etiam, quod magis aperiret eorum dementiam. Allata eſt enim epiſtola Athenis ab Archia hierophante [5] Archiæ, qui tum maximum

1. Alii, *imperioſa.* 2. MS. percuſſa. 3. MS devenerunt. 4. MS. *ſtoliditati.* 5. MS. addit, *uno ex his*; vide Plutarch. in Pelopida.

magiſtratum Thebis obtinebat; in qua omnia de profectione exulum perſcripta erant. Quæ cum jam accubanti in convivio eſſet data, ſicut erat ſignata, in pulvinum ſubjiciens, *in craſtinum*, inquit, *differo res ſeveras.* At illi omnes, cum jam nox proceſſiſſet, vinolenti ab exulibus duce Pelopida ſunt interfecti. Quibus rebus confectis, vulgo ad arma libertatemque vocato, non ſolum qui in urbe erant, ſed etiam undique ex agris concurrerunt, præſidium Lacedæmoniorum ex arce pepulerunt, patriam obſidione liberaverunt. Auctores Cadmeæ occupandæ partim occiderunt, partim in exilium ejecerunt.

CAP. IV. Hoc tam turbido tempore, ſicut ſupra diximus, Epaminondas, quoad cum civibus dimicatum eſt, domi quietus fuit. Itaque hæc liberandarum Thebarum propria laus eſt Pelopidæ: cæteræ fere omnes communes cum Epaminonda. Namque in Leuctrica pugna, imperatore Epaminonda, hic fuit dux delectæ manus, quæ prima phalangem proſtravit Laconum. Omnibus præterea periculis adfuit. Sicut Spartam cum oppugnavit, alterum tenuit cornu: quoque Meſſena celerius reſtitueretur, legatus in Perſas eſt proſectus. Denique hæc fuit altera perſon

ſona Thebis, ſed tamen ſecunda, ita ut proxima eſſet Epaminondæ.

CAP. V. Conflictatus autem eſt cum adverſa fortuna. Nam & initio, ſicut oſtendimus, exul patria caruit: & cum Theſſaliam in poteſtatem Thebanorum cuperet redigere, legationiſque jure ſatis [1] tectum ſe arbitraretur, quod apud omnes gentes ſanctum eſſe conſueſſet, à tyranno Alexandro Pheræo ſimul cum Iſmenia comprehenſus, in vincula conjectus eſt. Hunc Epaminondas recuperavit bello perſequens Alexandrum. Poſt id factum, nunquam is animo placari potuit in eum, à quo erat violatus. Itaque perſuaſit Thebanis, ut ſubſidio Theſſaliæ proficiſcerentur, tyrannoſque ejus expellerent. Cujus belli cum ei ſumma eſſet data, eoque cum exercitu profectus eſſet, non dubitavit, ſimul ac conſpexit hoſtem, confligere. In quo prælio Alexandrum ut animadvertit, incenſus ira equum in eum concitavit, proculque digreſſus à ſuis, conjectu telorum confoſſus cecidit. Atque hoc ſecunda victoria accidit. Nam jam inclinatæ erant tyrannorum copiæ. Quo facto omnes Theſſaliæ civitates interfectum Pelopidam coronis aureis, & ſtatuis æneis, liberoſque ejus multo agro donarunt.

1. MS. tutum.

XVII.

AGESILAUS.

CAPUT I.

AGESILAUS Lacedæmonius, cum à cæteris ſcriptoribus, tum eximie à Xenophonte Socratico collaudatus eſt. Eo enim uſus eſt familiariſſime. Hic primum de regno cum Leotychide fratris filio habuit contentionem. Mos eſt enim à majoribus Lacedæmoniis traditus, ut duos haberent ſemper reges, nomine magis quam imperio, ex duabus familiis [1] Proclis & Euryſthenis, qui principes ex progenie Herculis, Spartæ reges fuerunt. [2] Harum ex altera in alterius familiæ locum fieri non licebat: itaque uterque ſuum retinebat ordinem. Primum ratio habebatur, qui maximus natu eſſet ex liberis ejus, qui regnans deceſſiſſet. Sin is virilem ſexum non reliquiſſet, tunc deligebatur, qui proximus eſſet propinquitate. Mortuus erat Agis rex, frater Ageſilai. Filium reliquerat Leotychidem, quem ille [3] natum

1. Plutarchus *Eurytiontidas* & *Agedas* vocat. Plato *Patroclum* pro *Proclo* habet. MS. 2. Horum. 3. Alii, *vivens.*

tum

tum non agnorat: eundem moriens ſuum eſſe dixerat. Is de honore regni cum Ageſilao ſuo patruo contendit: neque id, quod petivit, conſecutus eſt. Nam Lyſandro ſuffragante, homine, ut oſtendimus ſupra, factioſo, & his temporibus potente, Ageſilaus antelatus eſt.

CAP. II. Hic ſimulatque imperii potitus eſt, perſuaſit Lacedæmoniis, *ut exercitum emitterent in Aſiam, bellumque regi facerent*: docens, *ſatius eſſe in Aſia, quam in Europa dimicare.* Namque fama exierat, Artaxerxem comparare claſſem, pedeſtreſque exercitus, quos in Græciam mitteret. Data poteſtate tanta celeritate uſus eſt, ut prius in Aſiam cum copiis perveniret, quam regii ſatrapæ eum ſcirent profectum. Quo factum eſt, ut omnes imparatos imprudenteſque offenderet. Id ut cognovit Tiſſaphernes, qui ſummum imperium tum inter præfectos habebat regios, inducias à Lacone petivit, ſimulans, ſe dare operam, ut Lacedæmoniis cum rege conveniret: re autem vera ad copias comparandas: eaſque impetravit trimeſtres; juravit autem uterque, ſe ſine dolo inducias conſervaturum. In qua pactione ſumma fide manſit Ageſilaus: contra ea Tiſſaphernes nihil aliud quam bellum com-

paravit. Id etſi ſentiebat Laco, tamen jusjurandum ſervabat, *multumque in eo conſequi ſe* dicebat, *quod Tiſſaphernes perjurio ſuo, & homines ſuis rebus abalienaret, & deos ſibi iratos redderet: ſe autem ſervata religione confirmare exercitum, cum animadverteret, deorum numen facere ſecum, hominesque ſibi conciliari amiciores, quod his ſtudere conſueſſent, quos conſervare fidem viderent.*

CAP. III. Poſtquam induciarum præteriit dies, barbarus non dubitans, quod ipſius erant plurima domicilia in Caria, & ea regio his temporibus multo putabatur locupletiſſima, eo potiſſimum hoſtes impetum facturos: omnes ſuas copias eo contraxerat. At Ageſilaus in Phrygiam ſe convertit, eamque prius depopulatus eſt, quam Tiſſaphernes uſquam ſe moveret. Magna præda militibus locupletatis, Epheſum hiematum exercitum reduxit, atque ibi, officinis armorum inſtitutis, magna induſtria bellum apparavit. Et quo ſtudioſius armarentur inſigniuſque ornarentur, præmia propoſuit, quibus donarentur, quorum egregia in eâ re fuiſſet induſtria. Fecit idem in exercitationum generibus, ut qui cæteris præſtitiſſent, eos magnis afficeret muneribus. His igitur

tur rebus effecit, ut & ornatiſſimum & exercitatiſſimum haberet exercitum. Huic cum tempus eſſet viſum, copias extrahere ex hybernaculis: vidit, ſi, quo eſſet iter facturus, palam pronuntiaſſet, hoſtes non credituros, aliaſque regiones occupaturos, nec dubitaturos aliud eſſe facturum ac pronuntiaſſet. Itaque cum ille Sardis ſe iturum dixiſſet, Tiſſaphernes eandem Cariam defendendam putavit. In quo cum eum opinio fefelliſſet, victumque ſe vidiſſet conſilio, ſero ſuis præſidio profectus eſt. Nam cum illo veniſſet, jam Ageſilaus, multis locis expugnatis, magna erat præda potitus. Laco autem, cum, videret hoſtes equitatu ſuperare, nunquam in campo ſui fecit poteſtatem, & his locis manum conſeruit, quibus plus pedeſtres copiæ valerent. Pepulit ergo, quotieſcunque congreſſus eſt, multo majores adverſariorum copias, & ſic in Aſia verſatus eſt, ut omnium opinione victor duceretur.

CAP. IV. Hic cum animo meditaretur proficiſci in Perſas, & ipſum regem adoriri, nuntius ei domo venit ephororum juſſu, *bellum Athenienſes & Bœotios indixiſſe Lacedæmoniis: quare venire non dubitaret.* In hoc non minus ejus pietas ſuſpicienda

ſpicienda eſt, quam virtus bellica; qui, cum victori præeſſet exercitui, maximamque haberet fiduciam regni Perſarum potiundi, tanta modeſtia dicto audiens fuit juſſis abſentium magiſtratuum, ut ſi privatus in comitio eſſet Spartæ: cujus exemplum utinam imperatores noſtri ſequi voluiſſent. Sed illuc redeamus. Ageſilaus opulentiſſimo regno præpoſuit bonam exiſtimationem, multoque glorioſius duxit, ſi inſtitutis patriæ paruiſſet, quam ſi bello ſuperaſſet Aſiam. Hac igitur mente Helleſpontum copias trajecit, tantaque uſus eſt celeritate, ut, quod iter Xerxes anno vertente confecerat, hic tranſierit triginta diebus. Cum jam haud ita longe abeſſet à Peloponneſo, obſiſtere ei conati ſunt Athenienſes & Bœotii, cæterique eorum ſocii, apud Coroneam: quos omnes gravi prælio vicit. Hujus victoriæ vel maxima fuit laus, quod cum plerique ex fuga ſe in templum Minervæ conjeciſſent, quæreturque ab eo, *quid his fieri vellet*; etſi aliquot vulnera acceperat eo prælio, & iratus videbatur omnibus, qui adverſus arma tulerant, tamen antetulit iræ religionem, & eos *vetuit violari*. Neque vero hoc ſolum in Græcia fecit, ut templa deorum ſancta haberet; ſed etiam apud bar-

barbaros ſumma religione omnia ſimulacra, araſque conſervavit. Itaque prædicabat, *mirari ſe, non ſacrilegorum numero haberi, qui ſupplicibus eorum nocuiſſent, aut non gravioribus pœnis affici, qui religionem minuerent, quam qui fana ſpoliarent.*

CAP. V. Poſt hoc prælium, collatum eſt omne bellum circa Corinthum, ideoque *Corinthium* eſt appellatum. Hic cum una pugna decem millia hoſtium, Ageſilao duce cecidiſſent: eoque facto opes adverſariorum debilitatæ viderentur: tantum abfuit ab inſolentia gloriæ, ut commiſeratus ſit fortunam Græciæ, quod tam multi à ſe victi vitio adverſariorum concidiſſent: *namque illa multitudine, ſi ſana mens eſſet, Græciæ ſupplicium Perſas dare potuiſſe.* Idem cum adverſarios intra mœnia compuliſſet, & ut Corinthum oppugnaret, multi hortarentur: *negavit id ſuæ virtuti convenire. Se enim eum eſſe* dixit, *qui ad officium peccantes redire cogeret, non qui urbes nobiliſſimas expugnaret Græciæ, nam ſi*, inquit, *eos extinguere voluerimus, qui nobiſcum adverſus barbaros ſteterunt, noſmetipſi nos expugnaverimus, illis quieſcentibus. Quo facto ſine negotio, cum voluerint, nos oppriment.*

CAP. VI. Interim accidit illa calami-

tas apud Leuctra Lacedæmoniis, quo ne proficiſceretur, cum à pleriſque ad exeundum premeretur, ut ſi de exitu divinaret, exire noluit. Idem, cum Epaminondas Spartam oppugnaret, eſſetque ſine muris oppidum, talem ſe imperatorem præbuit, ut eo tempore omnibus apparuerit, niſi ille fuiſſet, Spartam futuram non fuiſſe. In quo quidem diſcrimine celeritas ejus conſilii ſaluti fuit univerſis. Nam cum quidam adoleſcentuli, hoſtium adventu perterriti ad Thebanos transfugere vellent, & locum extra urbem editum cepiſſent: Ageſilaus, qui perniciosiſſimum fore videret, ſi animadverſum eſſet, quenquam ad hoſtes transfugere conari, cum ſuis eo venit, atque, ut *ſi bono animo feciſſent, laudavit conſilium eorum, quod eum locum occupaſſent, & ſe, id quoque fieri debere, animadvertiſſe.* Sic adoleſcentulos ſimulata laudatione recuperavit, & adjunctis de ſuis comitibus, locum tutum reliquit. Namque illi aucto numero eorum, qui expertes erant conſilii, commovere ſe non ſunt auſi, eoque libentius, quod latere arbitrabantur, quæ cogitarant.

CAP. VII. Sine dubio poſt Leuctricam pugnam Lacedæmonii ſe nunquam refe-

refecerunt, neque priſtinum imperium recuperarunt: cum interim Ageſilaus non deſtitit, quibuſcunque rebus poſſet patriam juvare. Nam cum præcipue Lacedæmonii indigerent pecunia: ille omnibus, qui à rege defecerant, præſidio fuit, à quibus magna donatus pecunia, patriam ſublevavit. Atque in hoc illud in primis fuit admirabile, cum maxima munera ei ab regibus, & dynaſtis, civitatibuſque conferrentur, nihil unquam in domum ſuam contulit, nihil de victu, nihil de veſtitu Laconum mutavit. Domo eadem fuit contentus, qua Euryſthenes, progenitor majorum ſuorum fuerat uſus: quam qui intrarat, nullum ſignum libidinis, nullum luxuriæ videre poterat: contra, plurima patientiæ atque abſtinentiæ. Sic enim erat inſtructa, ut nulla in re differret à cujuſvis inopis atque privati.

CAP. VIII. Atque hic tantus vir, ut naturam fautricem habuerat in tribuendis animi virtutibus, ſic maleficam nactus eſt in corpore: exiguus, & claudus altero pede. Quæ res etiam nonnullam afferebat deformitatem: atque ignoti faciem ejus cum intuerentur, contemnebant; qui autem virtutem noverant, non poterant admirari ſatis. Quod ei uſu venit, cum anno-

annorum octoginta ſubſidio Thaco in Ægyptum iviſſet, & in [1] acta cum ſuis accubuiſſet, ſine ullo tecto: ſtratumque haberet tale, ut terra tecta eſſet ſtramentis: neque huc amplius, quam pellis eſſet injecta, eodemque comites omnes accubuiſſent, veſtitu humili, atque obſoleto, ut eorum ornatus non modo in his regem neminem ſignificaret, ſed hominis non beatiſſimi ſuſpicionem præberet. Hujus de adventu fama cum ad regios eſſet perlata, celeriter munera eo cujuſque generis ſunt allata. His quærentibus Ageſilaum, vix fides facta eſt, unum eſſe ex his, qui tum accubabant. Qui, cum regis verbis, quæ attulerant, dediſſent, ille præter vitulina, & ejuſmodi genera obſonii, quæ præſens tempus deſiderabat, nihil accepit; unguenta, coronas, ſecundamque menſam ſervis diſpertiit: cætera referri juſſit. Quo facto eum barbari magis etiam contemſerunt, quod eum ignorantia bonarum rerum illa potiſſimum ſumſiſſe arbitrabantur. Hic cum ex Ægypto reverteretur, donatus à rege Nectanebe ducentis viginti talentis, quæ ille muneri populo ſuo daret: veniſſetque in portum, qui Menelai vocatur; jacens in-

1. Sc. litore.

ter

ter Cyrenas & Ægyptum, in morbum implicitus deceſſit. Ibi eum amici, quo Spartam facilius perferre poſſent, quod mel non habebant, cera circumfuderunt; atque ita domum retulerunt.

XVIII.

EUMENES.

CAPUT I.

EUMENES Cardianus. Hujus ſi virtuti par data eſſet fortuna, non ille quidem major, ſed multo illuſtrior, atque etiam honoratior: quod magnos homines virtute metimur, non fortuna. Nam cum ætas ejus cecidiſſet in ea tempora quibus Macedones florerent, multum ei detraxit inter hos viventi, quod alienæ erat civitatis: neque aliud huic defuit, quam generoſa ſtirps: etſi ille domeſtico ſummo genere erat. Tamen Macedones eum ſibi aliquando anteponi indigne ferebant: neque tamen non patiebantur. Vincebat enim omnes cura, vigilantia, patientia, calliditate, celeritate ingenii. Hic peradoleſcentulus ad amicitiam acceſſit Philippi

lippi Amyntæ filii : brevique tempore in intimam pervenit familiaritatem. Fulgebat enim jam in adoleſcentulo indoles virtutis. Itaque eum habuit ad manum ſcribæ loco : quod multo apud Graios honorificentius eſt, quam apud Romanos. Nam apud nos revera, ſicut ſunt, mercenarii ſcribæ exiſtimantur : at apud illos contrario nemo ad id officium admittitur, niſi honeſto loco, & fide, & induſtria cognita ; quod neceſſe eſt omnium conſiliorum eum eſſe participem. Hunc locum tenuit amicitiæ apud Philippum annos ſeptem. Illo interfecto, eodem gradu fuit apud Alexandrum annos tredecim. Noviſſimo tempore præfuit etiam alteri equitum alæ, quæ *hetærice* appellabatur. Utrique autem in conſilio ſemper affuit, & omnium rerum habitus eſt particeps.

CAP. II. Alexandro Babylone mortuo, cum regna ſingulis familiaribus diſpertirentur, & ſumma rerum tradita eſſet tuenda eidem, cui Alexander moriens annulum ſuum [1] dederat Perdiccæ : ex quo omnes conjecerant, eum regnum ei commendaſſe, quoad liberi ejus in ſuam tutelam perveniſſent : aberant enim Craterus, & Antipater, qui antecedere hunc

1. MS. addit, *daret, eumque.*

vide-

videbantur : mortuus erat Hephæſtio, quem unum Alexander, quod facile intelligi poſſet, plurimi fecerat : hoc tempore data eſt Eumeni Cappadocia, ſive potius dicta. Nam tum in hoſtium erat poteſtate. Hunc ſibi Perdiccas adjunxerat magno ſtudio, quod in homine fidem & induſtriam magnam videbat : non dubitans, ſi eum pellexiſſet, magno uſui fore ſibi in his rebus, quas apparabat. Cogitabat enim, quod fere omnes in magnis imperiis concupiſcunt, omnium partes corripere atque complecti. Neque vero hoc ſolus fecit, ſed cæteri quoque omnes, qui Alexandri fuerant amici. Primus Leonatus Macedoniam præoccupare deſtinaverat. Is multis magnis [1] pollicitationibus perſuadere Eumeni ſtuduit, ut Perdiccam deſereret, ac ſecum faceret ſocietatem. Cum perducere eum non poſſet, interficere conatus eſt : & feciſſet, niſi ille clam noctu ex præſidiis ejus effugiſſet.

CAP. III. Interim conflata ſunt illa bella quæ ad internecionem poſt Alexandri mortem geſta ſunt, omneſque concurrerunt ad Perdiccam opprimendum. Quem etſi infirmum videbat, quod unus omnibus reſiſtere cogebatur, tamen amicum

1. MS. addit, *que*.

non

non deſeruit, neque ſalutis, quam fidei fuit cupidior. Præfecerat eum Perdiccas ei parti Aſiæ, quæ inter Taurum montem jacet atque Helleſpontum: & illum unum oppoſuerat Europæis adverſariis. Ipſe Ægyptum oppugnatum adverſus Ptolemæum erat profectus. Eumenes cum neque magnas copias, neque firmas haberet, quod & inexercitatæ, & non multo ante erant contractæ: adventare autem dicerentur, Helleſpontumque tranſiſſe Antipater & Craterus magno cum exercitu Macedonum, viri cum claritate tum uſu belli præſtantes (Macedones vero milites ea tunc erant fama, qua nunc Romani feruntur: etenim ſemper habiti ſunt fortiſſimi, qui [1] ſummam imperii potirentur) Eumenes intelligebat, ſi copiæ ſuæ cognoſcerent, adverſus quos ducerentur, non modo non ituras, ſed ſimul cum nuntio dilapſuras. Itaque hoc ejus fuit prudentiſſimum conſilium, ut deviis itineribus milites duceret, in quibus vera audire non poſſent: & his perſuaderet, ſe contra quoſdam barbaros proficiſci. Itaque tenuit hoc propoſitum, & prius in aciem exercitum eduxit, prælumque commiſit, quam milites ſui ſcirent, cum quibus ar-

1. MS. *ſumma.*

ma

ma conferrent. Effecit etiam illud locorum præoccupatione, ut equitatu potius dimicaret, quo plus valebat, quam peditatu quo erat deterior.

CAP. IV. Quorum acerrimo concurſu cum magnam partem diei eſſet pugnatum, cadit Craterus dux, & Neoptolemus, qui ſecundum locum imperii tenebat. Cum hoc concurrit ipſe Eumenes. Qui cum inter ſe complexi, in terram ex equis decidiſſent, ut facile intelligi poſſet inimica mente contendiſſe, animoque magis etiam pugnaſſe, quam corpore: non prius diſtracti ſunt, quam alterum anima reliquerit. Ab hoc aliquot plagis Eumenes vulneratur, neque eo magis ex prælio exceſſit, ſed acrius hoſtibus inſtitit. Hic equitibus profligatis, interfecto duce Cratero, multis præterea, & maxime nobilibus captis, pedeſter exercitus, quod in ea loca erat deductus, ut invito Eumene elabi non poſſet, pacem ab eo petiit, quam cum impetraſſet, in fide non manſit, & ſe, ſimul ac potuit, ad Antipatrum recepit. Eumenes Craterum, ex acie ſemivivum elatum, recreare ſtuduit. Cum id non potuiſſet, pro hominis dignitate, proque priſtina amicitia (namque illo uſus erat, Alexandro vivo, familiariter) amplo funere

funere extulit, oſſaque in Macedoniam uxori ejus ac liberis remiſit.

CAP. V. Hæc dum apud Helleſpontum geruntur, Perdiccas apud flumen Nilum interficitur à Seleuco & Antigono: rerumque ſumma ad Antipatrum defertur. Hic, qui deſeruerant, exercitu ſuffragium ferente, capitis abſentes damnantur, in his Eumenes. Hâc ille perculſus plaga non ſuccubuit, neque eo ſecius bellum adminiſtravit. Sed exiles res animi magnitudinem, & ſi non frangebant, tamen imminuebant. Hunc perſequens Antigonus, cum omni genere copiarum abundaret, ſæpe in itineribus vexabatur: neque unquam ad manum accedere licebat, niſi his locis, quibus pauci poſſent multis reſiſtere. Sed extremo tempore cum conſilio capi non poſſet, multitudine circumventus eſt. Hinc tamen multis ſuis amiſſis, ſe expedivit, & in caſtellum Phrygiæ, quod Nora appellatur, confugit. In quo cum circumſederetur, & vereretur, ne uno loco manens equos militares perderet, quod ſpatium non eſſet agitandi: callidum fuit ejus inventum, quemadmodum ſtans jumentum calefieri exercerique poſſet, quo libentius & cibo uteretur, & à corporis motu non removeretur, ſubſtringebat

gebat caput loro altius, quam ut prioribus pedibus plane terram poſſet attingere deinde poſt verberibus, cogebat exſultare, & calces remittere. Qui motus non minus ſudorem excutiebat, quam ſi in ſpatio decurreret. Quo factum eſt, quod omnibus mirabile eſt viſum, ut jumenta æque nitida ex caſtello educeret, cum complures menſes in obſidione fuiſſet, ac ſi in campeſtribus ea locis habuiſſet. In hac concluſione, quotieſcunque voluit, apparatum & munitiones Antigoni alias incendit, alias disjecit. Tenuit autem ſe uno loco, quamdiu fuit hiems. Quod caſtrum [1] ſub dio habere non poterat, ver appropinquabat, ſimulata deditione, dum de conditionibus tractat, præfectis Antigoni impoſuit: ſeque ac ſuos omnes extraxit incolumes.

CAP. VI. Ad hunc Olympias, mater quæ fuerat Alexandri, cum literas & nuntios miſiſſet in Aſiam conſultum, *utrum repetitum* [2] *Macedoniam veniret* (nam tum in Epiro habitabat) *& eas res occuparet*: huic ille primum ſuaſit, *ne ſe moveret & expectaret, quoad Alexandri filius regnum adipiſceretur. Sin aliqua cupiditate raperetur in Macedoniam, omnium injuriarum oblivi-*

1. Alii, *ſubſidia.* 2. Alii, *iret Macedoniam.*

ſcretur

ſceretur, & in neminem acerbiore uteretur imperio. Horum nihil ea fecit. Nam & in Macedoniam profecta eſt, & ibi crudeliſſime ſe geſſit. Petiit autem ab Eumene abſente, *ne pateretur, Philippi domus & familiæ inimiciſſimos ſtirpem quoque interimere; ferretque opem liberis Alexandri. Quam veniam ſi daret, quam primum exercitus pararet, quos ſibi ſubſidio adduceret. Id quò facilius faceret, ſe omnibus præfectis, qui in officio manebant, miſiſſe literas ut ei parerent, ejuſque conſiliis uterentur.* His rebus Eumenes permotus ſatius duxit, ſi ita tuliſſet fortuna, perire benemeritis referentem gratiam, quam ingratum vivere.

CAP. VII. Itaque copias contraxit, bellum adverſus Antigonum comparavit. Quod una erant Macedones complures nobiles, in his Peuceſtes, qui corporis cuſtos fuerat Alexandri, tum autem obtinebat Perſidem: [1] Antigonus, cujus ſub imperio phalanx erat Macedonum, invidiam verens, quam tamen effugere non potuit, ſi potius ipſe alienigena ſummi imperii potiretur, quam alii Macedonum, quorum ibi erat multitudo: in principiis nomine Alexandri ſtatuit tabernaculum, in eoque ſellam auream cum ſceptro ac

1. Alii, *Antigenes* Alii, *Teutamus*. Polienus *Teutamates*.

diade-

diademate jussit poni, eoque omnes quotidie convenire, ut ibi de summis rebus consilia caperentur. Credens minore se invidia fore, si specie imperii nominisque simulatione Alexandri, bellum videretur administrare. Quod & fecit: nam cum non ad Eumenis principia, sed ad regia conveniretur, atque ibi de rebus deliberaretur, quodammodo latebat, cum tamen per eum unum gererentur omnia.

CAP. VIII. Hic in Parætacis cum Antigono conflixit, non acie instructa, sed in itinere, eumque male acceptum in Mediam hiematum coëgit redire. Ipse in finitima regione Persidis hiematum copias divisit, non ut voluit, sed [1] ut militum cogebat voluntas. Namque illa phalanx Alexandri Magni, quæ Asiam peragraverat, deviceratque Persas, inveterata cùm gloria tum etiam licentia, non parere se ducibus sed imperare postulabat: ut nunc veterani faciunt nostri. Itaque periculum est, ne faciant, quod illi fecerunt sua intemperantia nimiaque licentia, ut omnia perdant; neque minus eos cum quibus steterint, quam adversus quos fecerint. Quod si quis illorum veteranorum legat facta, paria horum cognoscat: neque rem ullam

1. Alii, *militum id cogebat.*

nisi

niſi tempus, intereſſe judicet. Sed ad illos revertar. Hiberna ſumſerant non ad uſum belli, ſed ad ipſorum luxuriam: longeque inter ſe diſceſſerant. Hoc Antigonus cum comperiſſet, intelligeretque ſe parem non eſſe paratis adverſariis, ſtatuit aliquid ſibi conſilii novi eſſe capiendum. Duæ erant viæ, qua ex Medis, ubi ille hiemabat, ad adverſariorum hibernacula poſſet perveniri. Quarum brevior per loca deſerta, quæ nemo incolebat propter aquæ inopiam; cæterum dierum erat fere decem. Illa autem, qua omnes commeabant, altero tanto longiorem habebat anfractum: ſed erat copioſa, omniumque rerum abundans. Hac ſi proficiſceretur, intelligebat prius adverſarios reſcituros de ſuo adventu, quam ipſe tertiam partem confeciſſet itineris. Sin per loca ſola contenderet, ſperabat ſe imprudentem hoſtem oppreſſurum. Ad hanc rem conficiendam imperavit quam plurimos utres atque etiam culleos comparari: poſt hæc pabulum: præterea cibaria cocta decem dierum, utque quam minime fieret ignis in caſtris. Iter quod habebat, omnes celat.

CAP. IX. Sic paratus, qua conſtituerat proficiſcitur. Dimidium fere ſpatium confe-

confecerat, cum ex fumo caſtrorum ejus, ſuſpicio allata eſt ad Eumenem, hoſtem appropinquare. Conveniunt duces; quæritur *quid opus ſit factu.* Intelligebant omnes tam celeriter copias ipſorum contrahi non poſſe, quam Antigonus affuturus videbatur. Hic omnibus titubantibus, & de rebus ſummis deſperantibus, Eumenes ait, *ſi celeritatem velint adhibere, & imperata facere, quod ante non fecerint, ſe rem expediturum. Nam quod diebus quinque hoſtis tranſire poſſet, ſe effecturum, ut non minus totidem dierum ſpatio retardaretur: quare circumirent, ſuas quiſque copias contraheret.* Ad Antigoni autem refrenandum impetum tale capit conſilium. [1] Certos mittit homines ad infimos montes, qui obvii erant itineri adverſariorum, hiſque præcepit, ut prima nocte quam latiſſime poſſint, ignes faciant quam maximos: atque hos ſecunda vigilia minuant, tertia perexiguos reddant: & aſſimulata caſtrorum conſuetudine ſuſpicionem injiciant hoſtibus, his locis eſſe caſtra, ac de eorum adventu eſſe prænuntiatum: idemque poſtera nocte faciant. Quibus imperatum erat, diligenter præceptum curant. Antigonus tenebris obortis ignes conſpi-

[1] MS. *fidei.*

catur : credit de ſuo adventu eſſe auditum, & adverſarios illuc ſuas contraxiſſe copias. Mutat conſilium, & quoniam imprudentes adoriri non poſſet, flectit iter ſuum, & illum anfractum longiorem copioſæ viæ capit, ibique diem unum opperitur ad laſſitudinem ſedandam militum, ac reficienda jumenta, quo integriore exercitu decerneret.

CAP. X. Hic Eumenes callidum imperatorem vicit conſilio, celeritatemque impedivit ejus : neque tamen multum profecit. Nam invidia ducum, cum quibus erat, perfidiaque militum Macedonum veteranorum, cum ſuperior prælio diſceſſiſſet, Antigono eſt deditus, cum exercitus ei ter ante ſeparatis temporibus juraſſet, ſe eum defenſurum nec unquam deſerturum. Sed tanta fuit nonnullorum virtutis obtrectatio, ut fidem amittere mallent, quam eum non prodere. Atque hunc Antigonus, cum ei fuiſſet infeſtiſſimus, conſervaſſet, ſi per ſuos eſſet licitum, quod ab nullo ſe plus adjuvari poſſe intelligebat in his rebus, quas impendere jam apparebat omnibus. Imminebant enim Seleucus, Lyſimachus, Ptolemæus, opibus jam valentes : cum quibus ei de ſummis rebus erat dimicandum.

Sed

Sed non paſſi ſunt hi, qui circa erant: quod videbant, Eumene recepto, omnes præ illo parvi futuros. Ipſe autem Antigonus adeo erat incenſus, ut, niſi magna ſpe maximarum rerum, leniri non poſſet.

CAP. XI. Itaque cum eum in cuſtodiam dediſſet, & præfectus cuſtodum quæſiſſet, *quemadmodum ſervari vellet*; *ut acerrimum*, inquit, *leonem, aut ferociſſimum elephantum.* Nondum enim ſtatuerat, ſervaret eum, nec ne. Veniebat autem ad Eumenem utrumque genus hominum: & qui propter odium fructum oculis ex ejus caſu capere vellet; & qui propter veterem amicitiam colloqui, conſolarique cuperent: multi etiam qui ejus formam cognoſcere ſtudebant, qualis eſſet, quem tamdiu tamq; valde timuiſſent, cujus in pernicie poſitam ſpem habuiſſent victoriæ. At Eumenes, cum diutius in vinculis eſſet, ait Onomarcho, penes quem ſumma imperii erat cuſtodia, *ſe mirari quare jam tertium diem ſic teneretur. Non enim hoc convenire Antigoni prudentiæ, ut ſic ſe uteretur victo. Quin aut interfici, aut miſſum fieri juberet.* Hic cum ferocius Onomarcho loqui videretur, *quid? tu*, inquit, *animo ſi iſto eras, cur non in prælio cecidiſti potius, quam in poteſtatem*

inimici venires ? Huic Eumenes, *utinam quidem iſtud eveniſſet*, inquit: *ſed eo non accidit, quod nunquam cum fortiore ſum congreſſus. Non enim cum quoquam arma contuli, quin is mihi ſuccubuerit. Non enim virtute hoſtium, ſed amicorum perfidia decidi.* Neque id falſum. Nam & dignitate fuit honeſta, & viribus ad laborem ferendum firmis, neque tam magno corpore, quam figura venuſta.

CAP. XII. De hoc Antigonus cum ſolus conſtituere nou auderet, ad conſilium retulit. Hic cum plerique omnes primo perturbati admirarentur, *non jam de eo ſumtum eſſe ſupplicium, à quo tot annos adeo eſſent male habiti, ut ſæpe ad deſperationem forent adducti, quique maximos duces interfeciſſet: denique in quo uno eſſet tantum, ut, quoad ille viveret, ipſi ſecuri eſſe non poſſent; interfecto, nihil habituri negotii eſſent: poſtremo, ſi illi redderet ſalutem*, quærebant, *quibus amicis eſſet uſurus? ſeſe enim cum Eumene apud eum non futuros.* Hic cognita conſilii voluntate, tamen uſque ad ſeptimum diem deliberandi ſibi ſpatium reliquit. Tum autem cum jam vereretur, ne qua ſeditio exercitus oriretur, vetuit ad eum quenquam admitti, & quotidianum victum amoveri juſſit, nam negabat ſe ei vim

vim allaturum, qui aliquando fuiſſet amicus. Hic tamen non amplius, quam triduum, fame fatigatus, cum caſtra moverentur, inſciente Antigono, jugulatus eſt à cuſtodibus.

CAP. XIII. Sic Eumenes annorum quinque & quadraginta, cum ab anno vigeſimo, uti ſupra oſtendimus, ſeptem annos Philippo apparuiſſet, & tredecim apud Alexandrum eundem locum obtinuiſſet, in his uni equitum alæ præfuiſſet, poſt autem Alexandri Magni mortem, imperator exercitus duxiſſet, ſummoſque duces partim repuliſſet, partim interfeciſſet; captus non Antigoni virtute, ſed Macedonum perjurio, talem habuit exitum vitæ. De quo quanta fuerit omnium opinio eorum, qui poſt Alexandrum Magnum *reges* ſunt appellati, ex hoc facillime poteſt judicari, quod nemo Eumene vivo *rex* appellatus eſt, ſed *præfectus*. Iidem poſt hujus occaſum, ſtatim regium ornatum nomenque ſumſerunt: neque quod initio prædicarunt, *ſe Alexandri liberis regnum ſervare*, id præſtare voluerunt; & uno propugnatore ſublato, quid ſentirent, aperuerunt. Hujus ſceleris [1] principes fuerunt Antigonus, Ptolemæus, Seleucus, Lyſi-

1. MS. participes.

machus, Caſſander. Antigonus autem Eumenem mortuum, propinquis ejus ſepeliendum tradidit. Hi militari honeſto funere, comitante toto exercitu, humaverunt: oſſaque ejus in Cappadociam ad matrem atque uxorem liberoſque ejus deportanda curarunt.

XIX.

PHOCION.

CAPUT I.

PHOCION Athenienſis etſi ſæpe exercitibus præfuit, ſummoſque magiſtratus cepit, tamen multo ejus notior integritas eſt vitæ, quam rei militaris labor. Itaque hujus memoria eſt nulla, illius autem magna fama: ex quo, cognomine *Bonus* eſt appellatus. Fuit enim perpetuo pauper, cum ditiſſimus eſſe poſſet, propter frequentes delatos honores, poteſtateſque ſummas, quæ ei à populo dabantur. Hic cum à rege Philippo munera magnæ pecuniæ repudiaret, legatique hortarentur accipere, ſimulque admonerent, ſi ipſe his facile careret, liberis tamen ſuis proſpiceret, quibus difficile eſſet in ſumma

ma paupertate tantam paternam tueri gloriam: his ille, *ſi mei ſimiles erunt, idem hic*, inquit, *agellus illos alet, qui me ad hanc dignitatem perduxit: ſin diſſimiles ſunt futuri, nolo meis impenſis illorum ali augerique luxuriam.*

CAP. II. Eidem cum prope ad annum octogeſimum proſpera manſiſſet fortuna, extremis temporibus magnum in odium pervenit ſuorum civium. Primo cum Demade de urbe tradenda Antipatro conſenſerat: ejuſque conſilio Demoſthenes cum cæteris, qui bene de republica [1] mereri exiſtimabantur, plebiſcito in exilium erant expulſi. Neque in eo ſolum offenderat, quod patriæ male conſuluerat, ſed etiam quod amicitiæ fidem non præſtiterat. Namque auctus adjutuſque à Demoſthene, eum, quem tenebat, aſcenderat gradum, cum adverſus Charetem eum ſubornaret: ab eodem in judiciis, cum capitis cauſam diceret, defenſus, aliquoties liberatus diſceſſerat. Hunc non ſolum in periculis non defendit, ſed etiam prodidit. Concidit autem maxime uno crimine, [2] quia cum apud eum ſummum eſſet imperium populi, & Nicanorem Caſſandri præfectum inſidiari Piræeo Athenien-

1. MS. *meriti.* 2. MS. *quod.*

ſium à Dercyllo moneretur ; idemque poſtularet, *ut provideret, ne commeatibus civitas privaretur*: [1] hic, audiente populo, Phocion *negavit eſſe periculum, ſeque ejus rei obſidem fore pollicitus eſt.* Neque ita multo poſt Nicanor Piræeo eſt potitus. Ad quem recuperandum, ſine quo Athenæ omnino eſſe non poſſunt, cum populus armatus concurriſſet; ille non modo neminem ad arma vocavit, ſed ne armatis quidem præeſſe voluit.

CAP. III. Erant eo tempore Athenis duæ factiones : quarum una populi cauſam agebat, altera optimatum. In hac erant Phocion & Demetrius Phalereus. Harum utraque Macedonum patrociniis [2] nitebatur. Nam populares Polyperchonti favebant : optimates cum Caſſandro ſentiebant. Interim à Polyperchonte Caſſander Macedonia pulſus eſt : quo facto populus ſuperior factus, ſtatim duces adverſariæ factionis capitis damnatos patria pepulit : in his Phocionem & Demetrium Phalereum, deque ea re legatos ad Polyperchontem miſit, qui ab eo peterent, ut ſua decreta confirmaret. Huc eodem profectus eſt Phocion. Quo ut venit, cauſam apud Philippum regem verbo, reipſa

1. MS. *huic.* 2. MS. *utebantur.*

quidem

quidem apud Polyperchontem juſſus eſt dicere. Namque is tum regis rebus præerat. Hic cum ab Agnonide accuſatus eſſet, quod Pyræeum Nicanori prodidiſſet: ex conſilii ſententia in cuſtodiam conjectus, Athenas deductus eſt, ut ibi de eo legibus fieret judicium.

CAP. IV. Huc ubi perventum eſt, cum propter ætatem pedibus jam non valeret, vehiculoque portaretur, magni concurſus ſunt facti: cum alii reminiſcentes veteris famæ, ætatis miſererentur; plurimi vero ira exacuerentur, propter proditionis ſuſpicionem Piræei: maximeque, quod adverſus populi commoda in ſenectute iteterat. Qua de re ne perorandi quidem ei data eſt facultas, & dicendi cauſam. Inde judicio legitimis quibuſdam confectis damnatus, traditus eſt undecim viris, quibus ad ſupplicium, more Athenienſium publice damnati tradi ſolent. Hic cum ad mortem duceretur, obvius ei fuit Emphyletus, quo familiariter fuerat uſus. Is cum lacrymans dixiſſet, *ô quam indigna perpeteris Phocion!* huic ille, *at non inopinata*, inquit. *Hunc enim exitum plerique clari viri habuerunt Athenienſes.* In hoc tantum fuit odium multitudinis, ut nemo auſus ſit eum liber ſepelire. Itaque à ſervis ſepultus eſt.

XX.

TIMOLEON.

CAPUT I.

TIMOLEON Corinthius. Sine dubio magnus omnium judicio hic vir extitit. Namque huic uni contigit, quod neſcio an ulli, ut & patriam, in qua erat natus, oppreſſam à tyranno liberaret, & à Syracuſis, quibus auxilio erat miſſus, inveteratam ſervitutem depelleret: totamque Siciliam multos annos bello vexatam, à barbariſque oppreſſam, ſuo adventu in priſtinum reſtitueret. Sed in his rebus non ſimplici fortuna conflictatus eſt, &, id quod difficilius putatur, multo ſapientius tulit ſecundam, quam adverſam fortunam. Nam cum frater ejus Timophanes, dux à Corinthiis delectus, tyrannidem per milites mercenarios occupaſſet, particepſque regni poſſet eſſe: tantum abfuit à ſocietate ſceleris, ut antetulerit ſuorum civium libertatem fratris ſaluti: & patriæ legibus obtemperare [1] ſatius duxerit, quam

1. Alii, *ſanctius*.

impe-

imperare patriæ. Hac mente, per haruſpicem communemque affinem, cui ſoror ex eiſdem parentibus nata nupta erat, fratrem tyrannum interficiendum curavit. Ipſe non modo manus non attulit, ſed ne aſpicere quidem fraternum ſanguinem voluit. Nam dum res conficeretur, procul in præſidio fuit, ne quis ſatelles poſſet ſuccurrere. Hoc præclariſſimum ejus facinus non pari modo probatum eſt ab omnibus: nonnulli enim *læſam ab eo pietatem* putabant, & invidia laudem virtutis obterebant. Mater vero poſt id factum, neque domum ad ſe filium admiſit, neque aſpexit, quin eum *fratricidam impiumque* deteſtans compellaret. Quibus rebus ille adeo eſt commotus, ut nonnunquam vitæ finem facere voluerit, atque ex ingratorum hominum conſpectu morte decedere.

CAP. II. Interim Dione Syracuſis interfecto, Dionyſius rurſus Syracuſarum potitus eſt: cujus adverſarii opem à Corinthiis petiverunt, ducemque quo in bello uterentur poſtularunt. Huc Timoleon miſſus incredibili felicitate, Dionyſium tota Sicilia depulit; cum interficere poſſet, noluit: tutoque ut Corinthum perveniret effecit: quod utrorumque Dionyſiorum

opibus Corinthii ſæpe adjuti fuerant. Cujus benignitatis memoriam volebat extare: eamque præclaram victoriam ducebat, in qua plus eſſet clementiæ, quam crudelitatis: poſtremo, ut non ſolum auribus acciperetur, ſed etiam oculis cerneretur, quem & ex quanto regno ad quam fortunam detruſiſſet. Poſt Dionyſii deceſſum cum Iceta bellavit, qui adverſatus fuerat Dionyſio, quem non odio tyrannidis diſſenſiſſe, ſed cupiditate, indicio fuit, quod ipſe expulſo Dionyſio imperium dimittere noluit. Hoc ſuperato Timoleon maximas copias Carthaginenſium apud Crimeſſum flumen fugavit, ac ſatis habere coegit, ſi liceret Africam obtinere, qui jam complures annos poſſeſſionem Siciliæ tenebant. Cepit etiam Mamercum, Italicum ducem, hominem bellicoſum & potentem, qui tyrannos adjutum in Siciliam venerat.

CAP. III. Quibus rebus confectis, cum propter diuturnitatem belli non ſolum regiones, ſed etiam urbes deſertas videret, conquiſivit, quos potuit, primum Siculos; deinde Borintho arceſſivit colonos, quod ab his initio Syracuſæ erant conditæ. Civibus veteribus ſua reſtituit, novis bello vacuefactas poſſeſſiones diviſit, urbium mœnia disjecta, fanaque deleta refecit,

refecit, civitatibus leges libertatemque reddidit, ex maximo bello tantum otium toti inſulæ conciliavit, ut hic conditor urbium earum, non illi qui initio deduxerant, videretur. Arcem Syracuſis, quam munierat Dionyſius ad urbem obſidendam, à fundamentis disjecit: cætera tyrannidis propugnacula demolitus eſt, deditque operam, ut quam minime multa veſtigia ſervitutis manerent. Cum tantis eſſet opibus, ut etiam invitis imperare poſſet, tantum autem haberet amorem omnium Siculorum, ut nullo recuſante regnum obtineret; maluit ſe diligi, quam metui. Itaque cum primum potuit, imperium depoſuit, & privatus Syracuſis, quod reliquum vitæ fuit, vixit. Neque vero id imperite fecit: nam quod cæteri reges imperio vix potuerunt, hic benevolentia tenuit. Nullius honos huic defuit: neque poſtea Syracuſis res ulla geſta eſt publica, de qua prius ſit decretum, quam Timoleontis ſententia cognita. Nullius unquam conſilium non modo antelatum, ſed ne comparatum quidem eſt. Neque id magis benevolentia factum eſt, quam prudentia.

CAP. IV. Hic cum ætate jam provectus eſſet, ſine ullo morbo lumina oculorum

rum amiſit. Quam calamitatem ita moderate tulit, ut neque eum querentem quisquam audierit, neque eo minus privatis publiciſque rebus interfuerit. Veniebat autem in theatrum, cum ibi concilium populi haberetur, propter valetudinem vectus jumentis junctis, atque ita de vehiculo, quæ videbantur, dicebat: neque hoc illi quiſquam tribuebat ſuperbiæ. Nihil enim unquam neque inſolens, neque glorioſum, ex ore ejus exiit: qui quidem, cum ſuas laudes audiret prædicari, nunquam aliud dixit, quam ſe in ea re maximas diis gratias agere atque habere, quod cum Siciliam recreare conſtituiſſent, tum ſe potiſſimum ducem eſſe voluiſſent. Nihil enim rerum humanarum ſine deorum numine [1] agi putabat.

CAP. V. Itaque ſuæ domi ſacellum αὐτοματίας conſtituerat, idque ſanctiſſime colebat. Ad hanc hominis excellentem bonitatem mirabiles acceſſerunt caſus. Nam prælia maxima natali die ſuo fecit omnia: quo factum eſt, ut ejuſdem natalem, feſtum haberet univerſa Sicilia. Huic quidam [2] Laphyſtius, homo petulans & ingratus, vadimonium cum vellet imponere, quod *cum illo ſe lege agere* diceret, & com-

1. MS. *geri*. 2. MS. *Lameſtius*.

plures

plures concurriſſent, qui procacitatem hominis manibus coërcere conarentur : Timoleon oravit omnes, *ne id facerent. Namque id ut Laphyſtio cæteriſque liceret, ſe maximos labores ſummaque adiiſſe pericula. Hanc enim ſpeciem libertatis eſſe, ſi omnibus quod quiſque vellet legibus experiri liceret.* Idem, cum quidam Laphyſtii ſimilis, nomine Demænetus in concione populi, de rebus geſtis ejus detrahere cœpiſſet, ac nonnulla inveheretur in Timoleonta : dixit, *nunc demum ſe voti eſſe* [1] *damnatum. Namque hæc à diis immortalibus ſemper precatum, ut talem libertatem reſtituerent Syracuſanis, in qua cuivis liceret de quo vellet impune dicere.* Hic cum diem ſupremum obiiſſet, publice à Syracuſanis, in gymnaſio, quod *Timoleonteum* appellatur, tota celebrante Sicilia, ſepultus eſt.

1. MS. *compotem.*

XXI.

XXI.

DE REGIBUS.

CAPUT I.

HI fere fuerunt Græciæ gentis duces, qui memoria digni [1] videantur, præter Reges. Namque eos attingere noluimus. Quod omnium res geſtæ ſeparatim ſunt relatæ: neque tamen hi admodum ſunt multi. Lacedæmonius autem Ageſilaus, nomine non poteſtate fuit rex, ſicut cæteri Spartani. Ex his vero qui dominatum imperio tenuerunt, excellentiſſimi fuerunt (ut nos judicamus) Perſarum Cyrus, & Darius Hiſtaſpis filius: quorum uterque privatus virtute regnum eſt adeptus. Prior horum apud Meſſagetas in prælio cecidit. Darius ſenectute diem obiit ſupremum. Tres ſunt præterea ejuſdem generis, Xerxes, & duo Artaxerxes, Macrochir & Mnemon. Xerxi maxime eſt illuſtre, quod maximis poſt hominum memoriam exercitibus, terra marique bellum intulit Græciæ. At Macrochir præci-

1. MS. videbantur.

puam

cipuam habet laudem ampliſſimæ pulcherrimæque corporis formæ: quam incredibili ornavit virtute belli. Namque illo Perſarum nemo fuit manu fortior. Mnemon autem juſtitiæ fama floruit. Nam cum matris ſuæ ſcelere amiſiſſet uxorem, tantum indulſit dolori, ut eum pietas vinceret. Ex his duo eodem nomine, morbo naturæ debitum reddiderunt: tertius ab Artabano præfecto ferro interfectus eſt.

Cap. II. Ex Macedonum autem [1] gente duo multo cæteros anteceſſerunt rerum geſtarum gloria: Philippus Amyntæ filius, & Alexander magnus. Horum alter Babylone morbo conſumtus eſt. Philippus Ægis à Pauſania, cum ſpectatum ludos iret, juxta Theatrum occiſus eſt. Unus Epirotes Pyrrhus, qui cum P. R. bellavit. Is cum Argos oppidum oppugnaret in Peloponneſo, lapide ictus interiit. Unus item Siculus Dionyſius prior. Nam & manu fortis, & belli peritus fuit, &, id quod in tyranno non facile reperitur, minime libidinoſus, non luxurioſus, non avarus, nullius rei denique cupidus, niſi ſingularis perpetuique imperii, ob eamque rem crudelis. Nam dum id ſtuduit munire, nullius pepercit vitæ, quem ejus

1. Sic MS. Alii, *genere*.

inſi-

insidiatorem putaret. Hic cum virtute tyrannidem sibi peperisset, magna retinuit felicitate, majorque annos sexaginta natus decessit florente regno. Neque in tam multis annis cujusquam ex sua stirpe funus vidit, cum ex tribus uxoribus liberos procreasset, multique ei nati essent.

CAP. III. Fuerunt præterea [1] multi Reges ex Amicis Alexandri Magni, qui post obitum ejus imperia ceperunt. In his Antigonus, & hujus filius Demetrius, Lysimachus, Seleucus, Ptolemæus. Ex his Antigonus, cum adversus Seleucum, Lysimachumque dimicaret, in prælio occisus est. Pari leto affectus est Lysimachus à Seleuco. Nam societate dissoluta, bellum inter se gesserunt. At Demetrius cum filiam suam Seleuco in matrimonium dedisset, neque eo magis fida inter eos amicitia manere potuisset; captus bello, in custodia, socer generi, periit morbo. Neque ita multo post, Seleucus à Ptolemæo Cerauno dolo interfectus est: quem ille à patre expulsum Alexandria, alienarum opum indigentem receperat. Ipse autem Ptolemæus, cum vivus filio regnum tradidisset, ab illo eodem vita privatus dicitur. De quibus quoniam satis dictum

1. MS. magni.

puta-

putamus, non incommodum videtur, non præterire Hamilcarem & Hannibalem: quos & animi magnitudine & calliditate, omnes in Africa natos præſtitiſſe conſtat.

XXII.

HAMILCAR.

CAPUT I.

HAMILCAR, Hannibalis filius cognomine Barcas, Carthaginenſis, primo Punico bello, ſed temporibus extremis, admodum adoleſcentulus in Sicilia præeſſe cœpit exercitui. Cum ante ejus adventum & mari & terra male res gererentur Carthaginenſium, ipſe ubi adfuit, nunquam hoſti ceſſit, neque locum nocendi dedit: ſæpeque è contrario occaſione data laceſſivit, ſemperque ſuperior diſceſſit. Quo facto, cum pene omnia in Sicilia Pœni amiſiſſent, ille Erycem ſic defendit, ut bellum eo loco geſtum non videretur. Interim Carthaginenſes claſſe apud Inſulas Ægates à C. Lutatio Conſule Romanorum ſuperati, ſtatuerunt belli finem facere, eamque rem arbitrio permiſerunt Hamil-

Hamilcaris. Ille etſi flagrabat [1] bellandi cupiditate, tamen paci ſerviendum putavit, quod patriam exhauſtam ſumtibus, diutius calamitates belli ferre non poſſe intelligebat: ſed ita, ut ſtatim mente agitaret, ſi paululum modo res eſſent refectæ, bellum [2] renovare, Romanoſque armis perſequi, donec aut certe viciſſent, aut victi manum dediſſent. Hoc conſilio pacem conciliavit: in qua tanta fuit ferocia, ut cum Catulus *negaret ſe bellum compoſiturum, niſi ille cum ſuis, qui Erycem tenuerunt, armis relictis, Sicilia decederent: ſuccumbente patria, ipſe periturum ſe potius* dixerit, *quam cum tanto flagitio domum rediret. Non enim ſuæ eſſe virtutis arma à patria accepta adverſus hoſtes, adverſariis tradere.* Hujus pertinaciæ ceſſit Catulus.

CAP. II. At ille, ut Carthaginem venit, multo aliter ac ſperabat Rempublicam ſe habentem cognovit. Namque diuturnitate externi mali tantum exarſit inteſtinum bellum, ut nunquam pari periculo fuerit Carthago, niſi cum deleta eſt. Primo mercenarii milites, qui adverſus Romanos fuerant, deſciverunt: quorum numerus erat viginti millium. Hi totam

1. *belli.* 2. MS. *revocari.* 3. Alii, *manum.*

ab-

abalienarunt Africam, ipſam Carthaginem oppugnarunt. Quibus malis adeo ſunt Pœni perterriti, ut auxilia etiam à Romanis petiverint, eaque impetraverint. Sed extremo, cum prope jam ad deſperationem perveniſſent, Hamilcarem imperatorem fecerunt. Is non ſolum hoſtes à muris Carthaginis removit, cum amplius centum millia facta eſſent armatorum, ſed etiam eo compulit, ut locorum anguſtiis clauſi, plures fame quam ferro interirent. Omnia oppida abalienata, in his Uticam atque Hipponem, valentiſſima totius Africæ, reſtituit patriæ. Neque eo fuit contentus, ſed etiam fines imperii propagavit, tota Africa tantum otium reddidit, ut nullum in ea bellum videretur multis annis fuiſſe.

CAP. III. Rebus his ex ſententia peractis, fidenti animo atque infeſto Romanis, quo facilius cauſam bellandi reperiret, effecit, ut imperator cum exercitu Hiſpaniam mitteretur, eoque ſecum duxit filium Hannibalem, annorum novem. Erat præterea cum eo adoleſcens illuſtris, & formoſus Haſdrubal: quem nonnulli diligi turpius, quam par erat ab Hamilcare, loquebantur. Non enim maledici tanto viro deeſſe poterant. Quo factum eſt,

eſt, ut à præfecto morum Haſdrubal cum eo vetaretur eſſe. Huic ille filiam ſuam in matrimonium dedit, quod moribus eorum non poterat interdici ſocero gener. De hoc ideo mentionem fecimus, quod Hamilcare occiſo ille exercitui præfuit, reſque magnas geſſit: & princeps largitione vetuſtos pervertit mores Carthaginenſium: ejuſdemque poſt mortem Hannibal ab exercitu accepit imperium.

CAP. IV. At Hamilcar poſteaquam mare tranſiit, in Hiſpaniamque venit, magnas res ſecunda geſſit fortuna: maximas bellicoſiſſimaſque gentes ſubegit: equis, armis, viris, pecunia, totam locupletavit Africam. Hic cum in Italiam bellum inferre meditaretur, nono anno poſtquam in Hiſpaniam venerat, in prælio pugnans adverſus Vettones occiſus eſt. Hujus perpetuum odium erga Romanos maxime concitaſſe videtur ſecundum bellum Punicum. Namque Hannibal, filius ejus, aſſiduis patris obteſtationibus eo eſt perductus, ut interire, quam Romanos non experiri, mallet.

XXIII.

XXIII.

HANNIBAL.

CAPUT I.

HANNIBAL Hamilcaris filius Carthaginenſis. Si verum eſt, quod nemo dubitat, ut populus Romanus omnes gentes virtute ſuperarit, non eſt inficiandum, Hannibalem tanto præſtitiſſe cæteros imperatores prudentia, quanto populus Romanus antecedat fortitudine cunctas nationes. Nam quotieſcunque cum eo congreſſus eſt in Italia, ſemper diſceſſit ſuperior. Quod niſi domi civium ſuorum invidia debilitatus eſſet, Romanos videtur ſuperare potuiſſe. Sed multorum obtrectatio devicit unius virtutem. Hic autem velut hæreditate relictum odium paternum erga Romanos ſic [1] confirmavit, ut prius animam, quam id depoſuerit: qui quidem cum patria pulſus eſſet, & alienarum opum indigeret, nunquam deſtiterit animo bellare cum Romanis.

1. MS. *conſervavit.*

CAP.

CAP. II. Nam ut omittam Philippum, quem abſens hoſtem reddidit Romanis: omnium his temporibus potentiſſimus Rex Antiochus fuit. Hunc tanta cupiditate incendit bellandi, ut uſque à rubro mari arma conatus ſit inferre Italiæ; ad quem cum legati veniſſent Romani, qui de ejus voluntate explorarent, darentque operam conſiliis clandeſtinis, ut Hannibalem in ſuſpicionem regi adducerent, tanquam ab ipſis corruptum alia atque antea ſentire: neque id fruſtra feciſſent, idque Hannibal comperiſſet, ſeque ab interioribus conſiliis ſegregari vidiſſet: tempore dato adiit regem, eique cum multa de fide ſua & odio in Romanos commemoraſſet, hoc adjunxit: *pater*, inquit, *meus Hamilcar puerulo me, utpote non amplius novem annos nato, in Hiſpaniam imperator proficiſcens, Carthagine Jovi optimo maximo hoſtia immolavit: quæ divina res dum conficiebatur, quæſivit à me, vellemne ſecum in caſtra proficiſci? id cum libenter accepiſſem, atque ab eo petere cœpiſſem, ne dubitaret ducere*: tum ille, *faciam*, inquit, *ſi fidem mihi, quam poſtulo, dederis. Simulque ad aram adduxit, apud quam ſacrificare inſtituerat: eamque cæteris remotis, tenentem, jurare juſſit, nunquam me in amicitia cum Romanis fore. Id*

ego

ego jusjurandum patri datum usque ad hanc [1] *diem ita conservavi, ut nemini dubium esse debeat, quin reliquo tempore eadem mente sim futurus. Quare si quid amice de Romanis cogitabis; non imprudenter feceris, si me celaris. Cum quidem bellum parabis, te ipsum frustraberis, si non me in eo principem posueris.*

CAP. III. Hac igitur [2] ætate cum patre in Hispaniam profectus est, cujus post obitum Hasdrubale imperatore suffecto, equitatu omni præfuit. Hoc quoque interfecto, exercitus summam imperii ad eum detulit. Id Carthaginem delatum, publice comprobatum est. Sic Hannibal minor quinque & viginti annis natus, imperator factus proximo triennio omnes gentes Hispaniæ bello subegit. Saguntum, fœderatam civitatem, vi expugnavit. Tres exercitus maximos comparavit. Ex his unum in Africam misit, alterum cum Hasdrubale fratre in Hispania reliquit, tertium in Italiam secum duxit. Saltum Pyrenæum transiit. Quacunque iter fecit, cum omnibus incolis conflixit. Neminem, nisi victum, dimisit. Ad Alpes postea-quam venit, quæ Italiam à Gallia sejun-

1. MS. *aiatem.* 2. MS. addit, *qua diximus.*

gunt, quas nemo unquam cum exercitu ante eum, præter Herculem Graium, transierat (quo facto is hodie saltus Gratus appellatur:) Alpicos conantes prohibere transitum concidit, loca patefecit, itinera muniit, effecitque, ut ea elephantus [1] ornatus ire posset, qua antea unus homo inermis vix poterat repere. Hac copias traduxit, in Italiamque pervenit.

CAP. IV. Conflixerat apud [2] Rhodanum cum P. Cornelio Scipione Cos. eumque pepulerat. Cum hoc eodem de Clastidio apud Padum decernit: saucium inde ac fugatum dimittit. Tertio idem Scipio cum collega Tiberio Longo apud Trebiam adversus eum venit. Cum his manum conseruit: utrosque profligavit. Inde per Ligures Apenninum transiit, petens Etruriam. Hoc itinere adeo gravi morbo afficitur oculorum, ut postea nunquam dextero æque bene usus sit: qua valetudine cum etiam tum premeretur, lecticaque ferretur, C. Flaminium Cos. apud Trasimenum cum exercitu insidiis circumventum occidit, neque multo post C. Centenium prætorem, cum delecta manu saltus occupantem. Hinc in Apuliam pervenit. Ibi obviam ei venerunt

1. MS. *oneratus*. 2. Alii, *Ticinum*.

duo

duo Conſules, C. Terentius Varro, & L. Paullus Æmilius. Utriuſque exercitus uno prælio fugavit: L. Paullum Conſulem occidit, & aliquot præterea Conſulares. In his [1] Cn. Servilium Geminum, qui anno ſuperiore fuerat Conſul.

CAP. V. Hac pugna pugnata, Romam profectus eſt nullo reſiſtente. In propinquis urbis montibus moratus eſt. Cum aliquot ibi dies caſtra habuiſſet, & reverteretur Capuam: Q. Fabius Maximus dictator Rom. in agro Falerno ſe ei objecit. Hinc, clauſus locorum anguſtiis, noctu ſine ullo detrimento exercitus ſe expedivit. Fabio callidiſſimo imperatori dedit verba. Namque obducta nocte, ſarmenta in cornibus [2] jumentorum deligata incendit, ejuſque generis multitudinem magnam diſpalatam immiſit. Quo repentino objectu viſo, tantum terrorem injecit exercitui Romanorum, ut egredi extra vallum nemo ſit auſus. Hanc poſt rem geſtam non ita multis diebus M. Minutium Rufum magiſtrum equitum, pari ac dictatorem imperio, dolo perductum in prælium fugavit. T. Sempronium Gracchum iterum Conſulem in Lucanis abſens in inſidias inductum ſuſtulit. M. Claudium

1. Alii, Publium. 2. MS. juvencorum.

Marcellum quinquies Conſulem, apud Venuſiam pari modo interfecit. Longum eſt enumerare prælia. Quare hoc unum ſatis erit dictum, ex quo intelligi poſſit, quantus ille fuerit. Quamdiu in Italia fuit, nemo ei in acie reſtitit, nemo adverſus eum poſt Cannenſem pugnam in campo caſtra poſuit.

CAP. VI. Hic invictus patriam defenſum revocatus, bellum geſſit adverſus P. Scipionis filium, quem ipſe primum apud Rhodanum, iterum apud Padum, tertio apud Trebiam fugaverat. Cum hoc exhauſtis jam patriæ facultatibus, cupivit inpræſentiarum bellum componere, quo valentior poſtea congrederetur. In colloquium convenit, conditiones non convenerunt. Poſt id factum paucis diebus apud Zamam cum eodem conflixit: pulſus (incredibile dictu) biduo & duabus noctibus Adrumetum pervenit, quod abeſt à Zama circiter millia paſſuum trecenta. In hac fuga Numidæ, qui ſimul cum eo acie exceſſerant, inſidiati ſunt ei: quos non ſolum effugit, ſed etiam ipſos oppreſſit. Adrumeti rel. quos ex fuga collegit. Novis delectibus paucis diebus multos contraxit.

CAP.

CAP. VII. Cum in apparando acerrime eſſet occupatus, Carthaginenſes bellum cum Romanis compoſuerunt. Ille nihilo ſecius exercitui poſtea præfuit, reſque in Africa geſſit: itemque Mago frater ejus, uſque ad P. Sulpicium & C. Aurelium Conſules. His enim magiſtratibus legati Carthaginenſes Romam venerunt, *qui Senatui Populoque Romano gratias agerent, quod cum his pacem feciſſent*, ob eamque *rem* corona aurea eos donarent, ſimulque peterent, *ut obſides eorum Fregellis eſſent, captivique redderentur.* His ex Senatus conſulto reſponſum eſt, *munus eorum gratum acceptumque eſſe: obſides, quo loco rogarent, futuros: captivos non remiſſuros, quod Hannibalem, cujus opera ſuſceptum bellum foret, inimiciſſimum nomini Romano, & nunc cum imperio apud exercitum haberent, itemque fratrem ejus Magonem.* Hoc reſponſo Carthaginenſes cognito, Hannibalem domum Magonemque revocarunt. Hic, ut rediit, prætor factus eſt, poſtquam rex fuerat, anno ſecundo & vigeſimo. Ut enim Romæ Conſules, ſic Carthagine quotannis annui bini reges creabantur. In eo magiſtratu pari diligentia ſe Hannibal præbuit, ac fuerat in bello. Namque effecit, ex novis vectigalibus non

gunt, quas nemo unquam cum exercitu ante eum, præter Herculem Graium, transierat (quo facto is hodie saltus Grajus appellatur:) Alpicos conantes prohibere transitum concidit, loca patefecit, itinera muniit, effecitque, ut ea elephantus [1] ornatus ire posset, qua antea unus homo inermis vix poterat repere. Hac copias traduxit, in Italiamque pervenit.

CAP. IV. Conflixerat apud [2] Rhodanum cum P. Cornelio Scipione Cos. eumque pepulerat. Cum hoc eodem de Clastidio apud Padum decernit: saucium inde ac fugatum dimittit. Tertio idem Scipio cum collega Tiberio Longo apud Trebiam adversus eum venit. Cum his manum conseruit: utrosque profligavit. Inde per Ligures Apenninum transiit, petens Etruriam. Hoc itinere adeo gravi morbo afficitur oculorum, ut postea nunquam dextero æque bene usus sit: qua valetudine cum etiam tum premeretur, lecticaque ferretur, C. Flaminium Cos. apud Trasimenum cum exercitu insidiis circumventum occidit, neque multo post C. Centenium prætorem, cum delecta manu saltus occupantem. Hinc in Apuliam pervenit. Ibi obviam ei venerunt

1. MS. *oneratus*. 2. Alii, *Ticinum*.

duo

duo Conſules, C. Terentius Varro, & L. Paullus Æmilius. Utriuſque exercitus uno prælio fugavit: L. Paullum Conſulem occidit, & aliquot præterea Conſulares. In his [1] Cn. Servilium Geminum, qui anno ſuperiore fuerat Conſul.

CAP. V. Hac pugna pugnata, Romam profectus eſt nullo reſiſtente. In propinquis urbis montibus moratus eſt. Cum aliquot ibi dies caſtra habuiſſet, & reverteretur Capuam: Q. Fabius Maximus dictator Rom. in agro Falerno ſe ei objecit. Hinc, clauſus locorum anguſtiis, noctu ſine ullo detrimento exercitus ſe expedivit. Fabio callidiſſimo imperatori dedit verba. Namque obducta nocte, ſarmenta in cornibus [2] jumentorum deligata incendit, ejuſque generis multitudinem magnam diſpalatam immiſit. Quo repentino objectu viſo, tantum terrorem injecit exercitui Romanorum, ut egredi extra vallum nemo ſit auſus. Hanc poſt rem geſtam non ita multis diebus M. Minutium Rufum magiſtrum equitum, pari ac dictatorem imperio, dolo perductum in prælium fugavit. T. Sempronium Gracchum iterum Conſulem in Lucanis abſens in inſidias inductum ſuſtulit. M. Claudium

1. Alii, Publium. 2. MS. juvencorum.

Marcellum quinquies Conſulem, apud Venuſiam pari modo interfecit. Longum eſt enumerare prælia. Quare hoc unum ſatis erit dictum, ex quo intelligi poſſit, quantus ille fuerit. Quamdiu in Italia fuit, nemo ei in acie reſtitit, nemo adverſus eum poſt Cannenſem pugnam in campo caſtra poſuit.

CAP. VI. Hic invictus patriam defenſum revocatus, bellum geſſit adverſus P. Scipionis filium, quem ipſe primum apud Rhodanum, iterum apud Padum, tertio apud Trebiam fugaverat. Cum hoc exhauſtis jam patriæ facultatibus, cupivit inpræſentiarum bellum componere, quo valentior poſtea congrederetur. In colloquium convenit, conditiones non convenerunt. Poſt id factum paucis diebus apud Zamam cum eodem conflixit: pulſus (incredibile dictu) biduo & duabus noctibus Adrumetum pervenit, quod abeſt à Zama circiter millia paſſuum trecenta. In hac fuga Numidæ, qui ſimul cum eo acie exceſſerant, inſidiati ſunt ei: quos non ſolum effugit, ſed etiam ipſos oppreſſit. Adrumeti rel. quos ex fuga collegit. Novis delectibus paucis diebus multos contraxit.

CAP.

CAP. VII. Cum in apparando acerrime eſſet occupatus, Carthaginenſes bellum cum Romanis compoſuerunt. Ille nihilo ſecius exercitui poſtea præfuit, reſque in Africa geſſit: itemque Mago frater ejus, uſque ad P. Sulpicium & C. Aurelium Conſules. His enim magiſtratibus legati Carthaginenſes Romam venerunt, *qui Senatui Populoque Romano gratias agerent, quod cum his pacem feciſſent*, ob eamque *rem* corona aurea eos donarent, ſimulque peterent, *ut obſides eorum Fregellis eſſent, captivique redderentur.* His ex Senatus conſulto reſponſum eſt, *munus eorum gratum acceptumque eſſe: obſides, quo loco rogarent, futuros: captivos non remiſſuros, quod Hannibalem, cujus opera ſuſceptum bellum foret, inimiciſſimum nomini Romano, & nunc cum imperio apud exercitum haberent, itemque fratrem ejus Magonem.* Hoc reſponſo Carthaginenſes cognito, Hannibalem domum Magonemque revocarunt. Hic, ut rediit, prætor factus eſt, poſtquam rex fuerat, anno ſecundo & vigeſimo. Ut enim Romæ Conſules, ſic Carthagine quotannis annui bini reges creabantur. In eo magiſtratu pari diligentia ſe Hannibal præbuit, ac fuerat in bello. Namque effecit, ex novis vectigalibus non

folum ut eſſet pecunia, quæ Romanis ex fœdere penderetur, ſed etiam ſupereſſet, quæ in ærario [1] poneretur. Deinde anno poſt præturam, Marco Claudio, Lucio Furio Coſſ. Romani legati Carthaginem venerunt. Hos Hannibal ſui expoſcendi gratia miſſos ratus, priuſquam his Senatus daretur, navem conſcendit clam, atque in Syriam ad Antiochum profugit. Hac re palam facta Pœni naves duas, quæ eum comprehenderent, ſi poſſent conſequi, miſerunt. Bona ejus publicarunt, domum à fundamentis disjecerunt, ipſum exulem judicarunt.

CAP. VIII. At Hannibal anno tertio, poſtquam domo profugerat, L. Cornelio, Quinto Minucio Coſſ. cum quinque navibus Africam acceſſit: in finibus Cyreneorum, ſi forte Carthaginenſes ad bellum Antiochi ſpe fiduciaque inducere poſſet: cui jam perſuaſerat, ut cum exercitibus in Italiam proficiſceretur. Huc Magonem fratrem excivit. Id ubi Pœni reſciverunt, Magonem eadem, quo fratrem abſentem, pœna affecerunt. Illi deſperatis rebus cum ſolviſſent naves, ac vela ventis dediſſent, Hannibal ad Antiochum pervenit. De Magonis interitu duplex

1. MS. *reponeretur.*

memo-

memoria prodita eſt. Namque alii naufragio, alii à ſervis ipſius interfectum eum, ſcriptum reliquerunt. Antiochus autem, ſi tam in agendo bello parere voluiſſet conſiliis ejus, quam in ſuſcipiendo inſtituerat, propius Tyberi quam Thermopylis, de ſumma imperii dimicaſſet. Quem etſi multa ſtulte conari videbat, tamen nulla deſeruit in re. Præfuit paucis navibus, quas ex Syria juſſus erat in Aſiam ducere, hiſque adverſus Rhodiorum claſſem in Pamphylio mari conflixit. Quo cum multitudine adverſariorum ſui ſuperarentur, ipſe, quo cornu rem geſſit, fuit ſuperior.

CAP. IX. Antiocho fugato, verens ne dederetur, quod ſine dubio accidiſſet, ſi ſui feciſſet poteſtatem, Cretam ad Gortynios [1] venit, ut ibi quo ſe conferret conſideraret. Vidit autem vir omnium callidiſſimus, magno ſe fore periculo, niſi quid prævidiſſet, propter avaritiam Cretenſium. Magnam enim ſecum pecuniam portabat, de qua ſciebat exiſſe famam. Itaque capit tale conſilium. Amphoras complures complet plumbo: ſummas operit auro & argento. Has Gortyniis præſentibus deponit in Templo Dianæ, ſimu-

1. MS. *pervenit.*

lans, *ſe ſuas fortunas illorum fidei credere.* His in errorem ductis ſtatuas æneas, quas ſecum portabat, omnes ſua pecunia complet, eaſque in propatulo domi abjicit. Gortyni templum magna cura cuſtodiunt, non tam à cæteris, quam ab Hannibale, ne quid ille, inſcientibus his, tolleret, ſecumque portaret.

CAP. X. Sic conſervatis ſuis rebus Pœnus, illuſis Cretenſibus omnibus, ad Pruſiam in Pontum pervenit: apud quem eodem animo fuit erga Italiam, neque aliud quicquam egit, quam regem armavit & excitavit adverſus Romanos. Quem cum videret domeſticis rebus minus eſſe robuſtum, conciliabat cæteros Reges, adjungebatque bellicoſas nationes. Diffidebat ab eo Pergamenus Rex Eumenes, Romanis amiciſſimus, bellumque inter eos gerebatur & mari & terra: quo magis cupiebat eum Hannibal opprimi. Sed utrobique Eumenes plus valebat propter Romanorum ſocietatem: quem ſi removiſſet, faciliora ſibi cætera fore arbitrabatur. Ad hunc interficiendum talem iniit rationem. Claſſe paucis diebus erant decertaturi. Superabatur navium multitudine. Dolo erat pugnandum. Cum par non eſſet armis, imperavit quam plurimas venenatas

nenatas ſerpentes vivas colligi, eaſque in vaſa fictilia conjici. Harum cum confeciſſet magnam multitudinem, die ipſo, quo facturus erat navale prælium claſſiarios convocat, hiſque præcipit, *omnes ut in unam Eumenis Regis concurrant navem, à cæteris tantum ſatis habeant ſe defendere. Id facile illos ſerpentium multitudine conſecuturos. Rex autem qua nave veheretur, ut ſcirent, ſe facturum: quem ſi aut cepiſſent, aut interfeciſſent, magno his pollicetur præmio fore.*

CAP. XI. Tali cohortatione militum facta, claſſis ab utriſque in prælium deducitur. Quarum acie conſtituta, priuſquam ſignum pugnæ daretur, Hannibal, ut palam faceret ſuis, quo loco Eumenes eſſet, tabellarium in ſcapha cum caduceo mittit: qui ubi ad naves adverſariorum pervenit; epiſtolam oſtendens, *ſe regem* profeſſus eſt *quærere.* Statim ad Eumenem deductus eſt, quod nemo dubitabat [1] aliquid de pace eſſe ſcriptum. Tabellarius ducis nave declarata ſuis, eodem unde ierat, [2] ſe recepit. At Eumenes ſoluta epiſtola nihil in ea reperit, niſi quod ad irridendum eum pertineret. Cujus etſi cauſam mirabatur, neque reperiebatur, tamen præ-

1. MS. addit, *quin.* 2. MS. addit, *digreſſus.*

lium ſtatim committere non dubitavit. Horum in concurſu Bithyni, Hannibalis præcepto, univerſi navem Eumenis adoriuntur: quorum vim cum Rex ſuſtinere non poſſet, fuga ſalutem petiit: quam conſecutus non eſſet, niſi intra ſua præſidia ſe recepiſſet, quæ in proximo litore erant collocata. Reliquæ Pergamenæ naves cum adverſarios premerent acrius, repente in eas vaſa fictilia, de quibus ſupra mentionem fecimus, conjici cœpta ſunt: quæ jacta initio riſum pugnantibus excitarunt, neque, quare id fieret, poterat intelligi. Poſtquam autem naves completas conſpexerunt ſerpentibus, nova re perterriti, cum quid potiſſimum vitarent non viderent, puppes averterunt, ſeque ad ſua caſtra nautica retulerunt. Sic Hannibal conſilio arma Pergamenorum ſuperavit, neque tum ſolum, ſed ſæpe aliàs pedeſtribus copiis pari prudentia pepulit adverſarios.

CAP. XII. Quæ dum in Aſia geruntur, accidit caſu, ut legati Pruſiæ Romæ apud L. Quintium Flaminium Conſulem cœnarent, atque ibi de Hannibale mentione facta, ex his unus diceret, *eum in Pruſiæ regno eſſe.* Id poſtero die Flaminius Senatui detulit. Patres Conſcripti, qui

qui Hannibale vivo nunquam ſe ſine inſidiis futuros exiſtimabant, legatos in Bithyniam miſerunt, in his Flaminium, qui à Rege peterent, *ne inimiciſſimum ſuum ſecum haberet, ſibique ut daret.* His Pruſias negare auſus non eſt: illud recuſavit, *ne id à ſe fieri poſtularent, quod adverſus jus hoſpitii eſſet: ipſi ſi poſſent, comprehenderent: locum ubi eſſet facile inventuros.* Hannibal enim uno loco ſe tenebat in caſtello, quod ei ab Rege datum erat muneri: idque ſic ædificarat, ut in omnibus partibus ædificii exitus haberet, ſemper verens, ne uſu veniret, quod accidit. Huc cum legati Romanorum veniſſent, ac multitudine domum ejus circumdediſſent, puer ab janua proſpiciens Hannibali dixit, *plures præter conſuetudinem armatos apparere.* Qui imperavit ei, *ut omnes fores ædificii circumiret, ac propere ſibi renuntiaret, num eodem modo undique obſideretur.* Puer cum celeriter, quid eſſet, renuntiaſſet, *omneſque exitus occupatos* oſtendiſſet: ſenſit id non fortuito factum, ſed ſe peti, neque ſibi diutius vitam eſſe retinendam. Quam ne alieno arbitrio dimitteret, memor priſtinarum virtutum, venenum, quod ſemper ſecum habere conſueverat, ſumſit.

CAP.

CAP. XIII. Sic vir fortiſſimus, multis variiſque perfunctus laboribus, anno acquievit ſeptuageſimo. Quibus conſulibus interierit, non convenit. Nam Atticus, Marco Claudio Marcello, Q. Fabio Labeone Coſſ. mortuum in annali ſuo ſcriptum reliquit. At Polybius L. Æmilio Paullo, & Cn. Bæbio Tamphilo: Sulpitius autem, P. Cornelio Cethego, M. Bæbio Tamphilo. Atque hic tantus vir tantiſque bellis diſtrictus, nonnihil temporis tribuit literis. Namque aliquot ejus libri ſunt Græco ſermone confecti: in his ad Rhodios *de Cn. Manlii Vulſonis in Aſia rebus geſtis.* Hujus bella multi memoriæ prodiderunt: ſed ex his duo, qui cum eo in caſtris fuerunt ſimulque vixerunt, quamdiu fortuna paſſa eſt, Philænius & Soſilus Lacedæmonius. Atque hoc Soſilo Hannibal literarum Græcarum uſus eſt doctore. Sed nunc tempus eſt hujus libri facere finem, & *Romanorum* explicare *Imperatores*, quo facilius collatis utrorumque factis, qui viri præferendi ſint, poſſit judicari.

XXIV.

XXIV.

M. PORCIUS CATO,

Ex Lib. II. Corn. Nepotis.

CAPUT I.

CATO ortus municipio Tuſculo adoleſcentulus priuſquam honoribus operam daret, verſatus eſt in Sabinis, quod ibi [1] hæredium à patre relictum habebat. [2] Hortatu L. Valerii Flacci, quem in Conſulatu cenſuraque habuit collegam, ut M. Perpenna Cenſorinus narrare ſolitus eſt, Romam demigravit: in foroque eſſe cœpit. Primum ſtipendium meruit annorum decem ſeptemque. Q. Fabio Maximo, M. Claudio Marcello Coſſ. tribunus militum in Sicilia fuit. Inde ut rediit, caſtra ſecutus eſt C. Claudii Neronis, magnique ejus opera [3] æſtimata eſt in prælio apud Senam, quo cecidit Haſdrubal frater Hannibalis. Quæſtor obtigit P. Cornelio Scipioni Africano, conſuli: cum quo non pro ſortis neceſſitudine vixit. Nam-

1. Alii, *prædium.* 2. MS. addit, *inde.* 3. MS. exiſtimata.

que

que ab eo perpetua diſſenſit vita. Ædilis pl. factus eſt cum C. Helvio. Prætor provinciam obtinuit Sardiniam, ex qua quæſtor ſuperiore tempore ex Africa decedens, Q. Ennium Poëtam deduxerat: quod non minoris exiſtimamus, quam quemlibet ampliſſimum Sardinienſem triumphum.

CAP. II. Conſulatum geſſit cum L. Valerio Flacco, ſorte Provinciam nactus Hiſpaniam citeriorem, exque ea triumphum deportavit. Ibi cum diutius moraretur, P. Scipio Africanus Conſul iterum, cujus in priore Conſulatu Quæſtor fuerat, voluit eum de Provincia depellere, & ipſe ei ſuccedere: neque hoc per Senatum efficere potuit, cum quidem Scipio in Civitate principatum obtineret: quod tum non potentia, ſed jure Reſp. adminiſtrabatur. Qua ex re iratus, Senatu peracto, privatus in urbe manſit. At Cato, Cenſor cum eodem Flacco factus, ſevere præfuit ei poteſtati. Nam & in complures nobiles animadvertit, & multas res novas in edictum addidit, qua re luxuria reprimeretur, quæ jam tum incipiebat pullulare. Circiter annos octoginta uſque ad extremam ætatem, ab adoleſcentia, Reip. cauſa ſuſcipere inimicitias non deſtitit:

ſtitit: à multis tentatus non modo nullum detrimentum exiſtimationis fecit, ſed, quoad vixit, virtutum laude crevit.

CAP. III. In omnibus rebus ſingulari fuit prudentia & induſtria. Nam & agricola ſolers, & Reipub. peritus, & Juriſconſultus, & magnus Imperator, & probabilis Orator, & cupidiſſimus literarum fuit. Quarum ſtudium etſi ſenior arripuerat, tamen tantum in eis progreſſum fecit, ut non facile reperire poſſis, neque de Græcis, neque de Italicis rebus, quod ei fuerit incognitum. Ab adoleſcentia confecit orationes. Senex ſcribere hiſtorias inſtituit, quarum ſunt libri ſeptem. Primus continet res geſtas Regum Pop. Rom. Secundus & tertius, unde quæque civitas orta ſit Italica. Ob quam rem omnes *Origines* videtur appellaſſe. In quarto autem bellum Punicum primum: in quinto ſecundum. Atque hæc omnia capitulatim ſunt dicta. Reliqua bella pari modo perſecutus eſt, uſque ad prætoram Ser. Galbæ, qui diripuit Luſitanos. Atque horum bellorum duces non nominavit, ſed ſine nominibus res notavit. In iiſdem expoſuit quæ in Italia Hiſpaniiſque viderentur admiranda. In quibus multa induſtria & diligentia comparet, multa doctrina.

Hujus

Hujus de vita & moribus plura in *eo libro* perſecuti ſumus, quem ſeparatim *de eo* fecimus, rogatu Titi Pomponii Attici. Quare ſtudioſos Catonis ad illud volumen relegamus.

XXV.

VITA

T. POMPONII ATTICI,

Ex Cornelio Nepote.

CAPUT I.

POMPONIUS Atticus, ab origine ultima ſtirpis Romanæ generatus, perpetuo à majoribus acceptam equeſtrem obtinuit dignitatem. Patre uſus eſt diligente, indulgente, & ut tum erant tempora, diti, imprimiſque ſtudioſo literarum. Hic prout ipſe amabat literas, omnibus doctrinis, quibus puerilis ætas impertiri debet, filium erudivit. Erat autem in puero, præter docilitatem ingenii, ſumma ſuavitas oris ac vocis, ut non ſolum celeriter [1] arriperet quæ tradeban-

1. MS. acciperet.

tur,

tur, ſed etiam excellenter pronuntiaret. Qua ex re, in pueritia, nobilis inter æquales ferebatur, clariuſque explendeſcebat, quam generoſi condiſcipuli animo æquo ferre poſſent. Itaque incitabat omnes ſtudio ſuo: quo in numero fuerunt L. Torquatus, C. Marius C. filius, M. Cicero: quos conſuetudine ſua ſic ſibi devinxit, ut nemo iis perpetuo fuerit carior.

CAP. II. Pater mature deceſſit, ipſe adoleſcentulus, propter affinitatem P. Sulpicii, qui Tribunus pleb. interfectus eſt, non expers fuit illius periculi. Namque Anicia Pomponii conſobrina nupſerat M. Servio, fratri P. Sulpicii. Itaque interfecto P. Sulpicio, poſteaquam vidit, Cinnano tumultu civitatem eſſe perturbatam, neque ſibi dari facultatem pro dignitate vivendi, quin alterutram partem offenderet; diſſociatis animis civium, cum alii Syllanis, alii Cinnanis faverent partibus; idoneum tempus ratus ſtudiis obſequendi ſuis, Athenas ſe contulit: neque eo ſecius adoleſcentem Marium hoſtem judicatum, juvit opibus ſuis: cujus fugam pecunia ſublevavit. Ac ne illa peregrinatio detrimentum aliquod afferret rei familiari, eodem magnam partem fortunarum trajecit ſuarum. Hic ita vixit, ut univerſis

Athe-

Athenienſibus merito eſſet cariſſimus. Nam, præter gratiam, quæ jam adoleſcentulo magna erat, ſæpe ſuis opibus inopiam eorum publicam levavit. Quum enim [a]verſuram facere publice neceſſe eſſet, neque ejus conditionem æquam haberent: ſemper ſe interpoſuit, atque ita, ut neque uſuram unquam ab iis acceperit, neque longius quam dictum eſſet, eos debere paſſus ſit. Quod utrumque erat iis ſalutare. Nam neque indulgendo inveteraſcere eorum æs alienum patiebatur, neque multiplicandis uſuris creſcere. Auxit hoc officium alia quoque liberalitate. Nam univerſos frumento donavit, ita ut ſingulis [2]ſex modii tritici darentur: qui modus menſuræ, *medimnus* Athenis appellatur.

CAP. III. Hic autem ſic ſe gerebat, ut communis infimis, par principibus videretur. Quo factum eſt, ut huic omnes honores, quos poſſent, publice haberent, civemque facere ſtuderent: quo beneficio ille uti noluit. Quod nonnulli ita interpretantur, amitti civitatem Romanam alia adſcita. Quamdiu affuit, ne qua ſibi ſtatua poneretur, reſtitit: abſens prohibere non potuit. Itaque aliquot ipſi, & [3]Piliæ locis ſanctiſſimis poſuerunt. Hunc e-

a MSi uſuram. 2. MS. ſeptem. 3. Alii, *Phidiæ*.

nim

nim in omni procuratione reipubl. actorem auctoremque habebant. Igitur primum illud munus fortunæ, quod in ea potiſſimum urbe natus eſt, in qua domicilium orbis terrarum eſſet imperii, ut eandem & patriam haberet & dominam: hoc ſpecimen prudentiæ, quod cum in eam civitatem ſe contuliſſet, quæ antiquitate, humanitate, doctrina præſtaret omnes, ei unus ante alios fuerit cariſſimus.

CAP. IV. Huc ex Aſia Sylla decedens cum veniſſet, quam diu ibi fuit, ſecum habuit Pomponium, captus adoleſcentis & humanitate, & doctrina. Sic enim Græce loquebatur, ut Athenis natus videretur. Tanta autem ſuavitas erat ſermonis Latini, ut appareret, in eo nativum quendam leporem eſſe, non adſcitum. Idem Poëmata pronuntiabat & Græce & Latine, ſic ut ſupra nihil poſſet [1]. Quibus rebus factum eſt, ut Sylla miſquam eum ab ſe dimitteret, cupereteque ſecum deducere. Cui cum perſuadere tentaret, *noli, oro te* (inquit Pomponius) *adverſum eos me velle ducere, cum quibus ne contra te arma ferrem, Italiam reliqui.* At Sylla adoleſcentis officio collaudato, omnia munera ei, quæ Athenis acceperat, proficiſcens juſſit deferri.

1. MS. addit, *addi.*

ri. Hic complures annos moratus, cum & rei familiari tantum operæ daret, quantum non indiligens deberet paterfamilias, & omnia reliqua tempora aut literis aut Athenienſium Reip. tribueret, nihilominus amicis urbana officia præſtitit. Nam & ad comitia eorum ventitavit, & ſi qua res major acta eſt, non defuit, ſicut Ciceroni in omnibus ejus periculis ſingularem fidem præbuit: cui ex patria fugienti LLS. ducenta & [1] quinquaginta millia donavit. Tranquillatis autem rebus Romanis, remigravit Romam, ut opinor, L. Cotta & L. Torquato Coſſ. quem diem ſic uuiverſa civitas Athenienſium proſecuta eſt, ut lacrymis deſiderii futuri dolorem indicaret.

CAP. V. Habebat avunculum Q. Cæcilium, equitem Rom. familiarem L. Luculli, divitem, difficillima natura. Cujus ſic aſperitatem veritus eſt, ut, quem nemo ferre poſſet, hujus ſine offenſione ad ſummam ſenectutem retinuerit benevolentiam. Quo facto, tulit pietatis fructum. Cæcilius enim moriens, teſtamento adoptavit eum, hæredemque fecit ex dodrante, ex qua hæreditate accepit circiter centies LLS. Erat nupta ſoror Attici Q.

1. MS. quadraginta.

Tullio

Tullio Ciceroni : eaſque nuptias M. Cicero conciliarat. Cum quo à condiſcipulatu vivebat conjunctiſſime, multo etiam familiarius, quam cum Quinto : ut judicari poſſit plus in amicitia valere ſimilitudinem morum quam affinitatem. Utebatur autem intime Q. Hortenſio, qui iis temporibus principatum eloquentiæ tenebat, ut intelligi non poſſet, uter eum plus diligeret, Cicero an Hortenſius : & id, quod erat difficillimum, efficiebat, ut inter quos tantæ laudis eſſet æmulatio, nulla intercederet obtrectatio, eſſetque talium virorum copula.

CAP. VI. In Repub. ita verſatus eſt, ut ſemper optimarum partium & eſſet & exiſtimaretur, neque tamen ſe civilibus fluctibus committeret, quod *non magis eos in ſua poteſtate* exiſtimabat *eſſe, qui ſe iis dediſſent; quam qui maritimis jactarentur.* Honores non petiit, cum ei paterent, propter vel gratiam vel dignitatem : quod neque peti more majorum; neque capi poſſent conſervatis legibus, in tam effuſis ambitus largitionibus, neque [1] geri ſine periculo, corruptis civitatis moribus. Ad haſtam publicam nunquam acceſſit. Nullius rei neque præs, neque manceps fa-

1. Alii, *retineri.*

ctus

ctus est. Neminem neque suo nomine, neque subscribens, accusavit. In jus de sua re nunquam iit: judicium nullum habuit. Multorum consulum prætorumque præfecturas delatas sic accepit, ut neminem in provinciam sit secutus: honore fuerit contentus, rei familiaris despexerit fructum. Qui ne cum Q. quidem Cicerone voluerit ire in Asiam, cum apud eum legati locum obtinere posset. Non enim decere se arbitrabatur cum prætoram gerere noluisset, assecla esse prætoris. Qua in re non solum dignitati serviebat, sed etiam tranquillitati, cum suspiciones quoque vitaret criminum. Quo fiebat, ut ejus observantia omnibus esset carior, cum eam officio, non timori neque spei tribui viderent.

CAP. VII. Incidit Cæsarianum civile bellum, cum haberet annos circiter sexaginta. Usus est ætatis vacatione, neque se quoquam movit ex urbe. Quæ amicis suis opus fuerant ad Pompeium proficiscentibus, omnia ex sua re familiari dedit. Ipsum Pompeium conjunctum non offendit. Nullum enim ab eo habebat ornamentum, ut cæteri, qui per eum aut honores, aut divitias ceperant: quorum partim invitissimi castra sunt secuti, partim

tim ſumma cum ejus offenſione, domi remanſerunt. Attici autem quies, tantopere Cæſari fuit grata, ut victor cum privatis pecunias per epiſtolas imperaret, huic non ſolum moleſtus non fuerit, ſed etiam ſororis filium [1] & Q. Ciceronem ex Pompeii caſtris conceſſerit. Sic vetere inſtituto vitæ, effugit nova pericula.

CAP. VIII. Secutum eſt illud, occiſo Cæſare, cum Reſp. penes Brutos videretur eſſe, & Caſſium, ac tota civitas ſe ad eum convertiſſe videretur. Sic M. Bruto uſus eſt, ut nullo ille adoleſcens æquali familiarius, quam hoc fere: neque ſolum eum principem conſilii haberet, ſed etiam in convictu. Excogitatum eſt à quibuſdam, *ut privatum ærarium, Cæſaris interfectoribus ab Equitibus Rom. conſtitueretur. Id facile effici poſſe* arbitrati ſunt, *ſi & Principes illius ordinis pecunias contuliſſent.* Itaque appellatus eſt à C. Flavio Bruti familiari Atticus, ut ejus rei princeps eſſe vellet. At ille, qui officia amicis præſtanda ſine factione exiſtimaret, ſemperque à talibus ſe conſiliis removiſſet, reſpondit: *ſi quid Brutus de ſuis facultatibus ut voluiſſet, uſurum quantum aut paterentur: ſe neque eum quoquam de ea re collocaturum, neque coitu-*

1. Alii omittunt, &.

rum.

rum. Sic ille conſenſionis globus hujus unius diſſenſione disjectus eſt. Neque multo poſt ſuperior eſſe cœpit Antonius, ita ut Brutus & Caſſius Provinciarum, quæ iis dicis cauſa datæ erant à Conſulibus, deſperatis rebus, in exilium proficiſcerentur. Atticus, qui pecuniam ſimul cum cæteris conferre noluerat florenti illi parti, abjecto Bruto Italiaque cedenti LLS. centum millia muneri miſit. Eidem in Epiro abſens, trecenta juſſit dari: neque eo magis potenti adulatus eſt Antonio, neque deſperatos reliquit.

CAP. IX. Secutum eſt bellum geſtum apud Mutinam. In quo ſi tantum eum prudentem dicam, minus quam debeam prædicem, cum ille potius divinus fuerit: *ſi divinatio* appellanda eſt perpetua naturalis bonitas, quæ nullis caſibus augetur, neque minuitur. Hoſtis Antonius judicatus Italia ceſſerat, ſpes reſtituendi nulla erat. Non ſolum ejus inimici, qui tum erant potentiſſimi & plurimi, ſed etiam amici adverſariis ejus ſe dabant, & in eo lædendo ſe aliquam conſecuturos ſperabant commoditatem: ejus familiares inſequebantur, uxorem Fulviam omnibus rebus ſpoliare cupiebant, liberos etiam extinguere parabant. Atticus cum Ciceronis

ronis intima familiaritate uteretur: amiciſſimus eſſet Bruto: non modo nihil iis indulſit ad Antonium violandum, ſed è contrario familiares ejus ex urbe profugientes, quantum potuit, texit: quibus rebus indiguerunt, adjuvit. P. vero Volumnio ea tribuit, ut plura à parente proficiſci non potuerint. Ipſi autem Fulviæ cum litibus diſtineretur, magniſque terroribus vexaretur, tanta diligentia officium ſuum præſtitit, ut nullum illa [1] ſtiterit vadimonium ſine Attico, hic ſponſor omnium rerum fuerit. Quinetiam, cum ille fundum ſecunda fortuna emiſſet in diem, neque poſt calamitatem verſuram facere potuiſſet; ille ſe interpoſuit, pecuniamque ſine fœnore, ſineque ulla ſtipulatione ei credidit, maximum exiſtimans quæſtum, memorem gratumque cognoſci; ſimulque aperire, ſe non fortunæ, ſed hominibus ſolere eſſe amicum: quæ cum faciebat, nemo eum temporis cauſa facere poterat exiſtimare. Nemini enim in opinionem veniebat, Antonium rerum potiturum. Sed ſenſus ejus à nonnullis optimatibus reprehendebatur, quod parum odiſſe malos cives videretur.

CAP. X. Ille autem ſui judicii, potius quid ſe facere par eſſet, intuebatur, quam

1. MS. præſtiterit.

quid alii laudaturi forent. Converſa ſubito fortuna eſt. Ut Antonius rediit in Italiam, nemo non magno in periculo Atticum futurum putarat, propter intimam familiaritatem Ciceronis & Bruti. Itaque ad adventum imperatorum de foro deceſſerat, timens proſcriptionem: latebatque apud P. Volumnium, cui, ut oſtendimus paulo ante, opem tulerat. Tanta varietas iis temporibus fuit fortunæ, ut modo hi, modo illi in ſummo eſſent aut faſtigio, aut periculo. Habebat ſecum Q. Gellium Canium, æqualem, ſimillimumque ſui. Hoc quoque ſit Attici bonitatis exemplum; quod cum eo, quem puerum in ludo cognoverat, adeo conjuncte vixit, ut ad extremam ætatem amicitia eorum creverit. Antonius autem, etſi tanto odio ferebatur in Ciceronem, ut non ſolum ei, ſed omnibus etiam ejus amicis eſſet inimicus, eoſque vellet proſcribere: multis hortantibus tamen, Attici memor fuit officii, & ei, cum requiſiſſet ubinam eſſet, ſua manu ſcripſit, *ne timeret, ſtatimque ad ſe veniret. Se eum, & Gellium Canium de proſcriptorum numero exemiſſe.* Ac, ne quod periculum incideret, quod noctu fiebat, præſidium ei miſit. Sic Atticus in ſummo timore non ſolum ſibi, ſed etiam ei, quem cariſſimum

riſſimum habebat, præſidio fuit. Neque enim ſuæ ſolum à quoquam auxilium petiit ſalutis, ſed conjunctim: ut appareret nullam ſejunctam ſibi ab eo velle eſſe fortunam. Quod ſi gubernator præcipua laude fertur, qui navem ex hieme marique ſcopuloſo ſervat; cur non ſingularis ejus exiſtimetur prudentia, qui ex tot, tamque gravibus procellis civilibus, ad incolumitatem pervenit?

CAP. XI. Quibus ex malis ut ſe emerſit, nihil aliud egit, quam ut plurimis, quibus rebus poſſet, eſſet auxilio. Cum proſcriptos præmiis imperatorum vulgus conquireret, nemo in Epirum venit, cui res ulla defuerit. Nemini non ibi perpetuo manendi poteſtas facta eſt. Quin etiam poſt prælium Philippenſe, interitumque C. Caſſii & M. Bruti, L. Julium Mocillam prætorium, & ejus filium, Aulumque Torquatum, cæteroſque pari fortuna perculſos, inſtituit tueri: atque ex Epiro his omnibus Samothraciam ſupportari juſſit. Difficile enim eſt omnia perſequi, & non neceſſaria. Illud unum intelligi volumus, illius liberalitatem, neque temporariam, neque callidam fuiſſe. Id ex ipſis rebus ac temporibus judicari poteſt, quod non florentibus ſe venditavit, ſed

afflictis ſemper ſuccurrit. Qui quidem Serviliam, Bruti matrem, non minus poſt mortem ejus, quam florentem, coluerit. Sic liberalitate utens, nullas inimicitias geſſit, quod neque lædebat quenquam, neque ſi quam injuriam acceperat, non malebat obliviſci, quam ulciſci. Idem immortali memoria præcepta retinebat beneficia: quæ autem ipſe tribuerat, tamdiu meminerat, quoad ille gratus erat, qui acceperat. Itaque hic fecit, ut vere dictum videatur: *Sui cuique mores fingunt fortunam.* Neque tamen prius ille fortunam, quam ſeipſe finxit: qui cavit ne qua in re plecteretur.

CAP. XII. His igitur rebus effecit, ut M Vipſanius Agrippa, intima familiaritate conjunctus adoleſcenti Cæſari, cum propter ſuam gratiam & Cæſaris potentiam, nullius conditionis non haberet poteſtatem, potiſſimum ejus diligeret affinitatem, præoptaretque Equitis Romani filiam generoſam nuptiis. Atque harum nuptiarum conciliator fuit (non eſt enim celandum) M. Antonius triumvir Reipubl. conſtituendæ: cujus gratia cum augere poſſet poſſeſſiones ſuas, tantum abfuit à cupiditate pecuniæ, ut nulla in re uſus ſit ea, niſi in deprecandis amicorum aut periculis,

lis, aut incommodis. Quod equidem ſub ipſa proſcriptione perilluſtre fuit. Nam cum L. Saufeii Equitis Romani, æqualis ſui, qui complures annos ſtudio ductus Philoſophiæ Athenis habitabat, habebatque in Italia pretioſas poſſeſſiones, triumviri bona vendidiſſent, conſuetudine ea qua tum res gerebantur; Attici labore atque induſtria factum eſt, ut eodem nuntio Saufeius fieret certior, ſe patrimonium amiſiſſe & recuperaſſe. Idem L. Julium Calidium, quem poſt Lucretii Catullique mortem, multo elegantiſſimum Poëtam noſtram tuliſſe ætatem vere videor poſſe contendere, neque minus virum bonum, optimiſque artibus eruditum, poſt proſcriptionem equitum, propter magnas ejus Africanas poſſeſſiones, in proſcriptorum numerum à P. Volumnio, præfecto fabrum Antonii, abſentem relatum, expedivit. Quod in præſenti utrum ei laboriofius, an glorioſius fuerit, difficile fuit judicare: quod in eorum periculis, non ſecus abſentes, quam præſentes amicos Attico eſſe curæ cognitum eſt.

CAP. XIII. Neque vero minus ille vir, bonus paterfamilias habitus eſt, quam civis. Nam cum eſſet pecunioſus, nemo illo minus fuit emax, minus ædificator.

Neque tamen non in primis bene habitavit, omnibuſque optimis rebus uſus eſt. Nam domum habuit in colle Quirinali Tamphilanam, ab avunculo hæreditate relictam: cujus amœnitas non ædificio, ſed ſilva conſtabat. Ipſum enim tectum antiquitus conſtitutum plus ſalis, quam ſumtus habebat: in quo nihil commutavit, niſi ſi quid vetuſtate coactus eſt. Uſus eſt familia, ſi utilitate judicandum eſt, optima: ſi forma, vix mediocri. Namque in ea erant pueri literatiſſimi, anagnoſtæ optimi, & plurimi librarii, ut ne pene pediſequus quidem quiſquam eſſet, qui non utrumque horum pulchre facere poſſet. Pari modo artifices cæteri, quos cultus domeſticus deſiderat, apprime boni, neque tamen horum quemquam, niſi domi natum, domique factum habuit: quod eſt ſignum non ſolum continentiæ, ſed etiam diligentiæ. Nam & non intemperanter concupiſcere, quod à plurimis videas, continentis debet duci: & potius diligentia, quam pretio, parare, non mediocris eſt induſtriæ. Elegans, non magnificus: ſplendidus, non ſumtuoſus: omni diligentia mundtiem, non [1] affluentiam affectabat. Suppellex modica, non multa, ut in neutram

1. Sic MS. Alii, *affluentem.*

partem

partem conſpici poſſet. Nec hoc præteribo, quanquam nonnullis leve viſum iri putem. Cum inprimis lautus eſſet Eques Rom. & non parum liberaliter domum ſuam omnium ordinum homines invitaret, ſcimus non amplius, quam terna millia æris, peræque in ſingulos menſes, ex Ephemeride eum expenſum ſumtui ferri ſolitum. Atque hoc non auditum, ſed cognitum prædicamus. Sæpe enim propter familiaritatem, domeſticis rebus interfuimus.

CAP. XIV. Nemo in convivio ejus aliud acroama audivit, quam anagnoſten: quod nos quidem jucundiſſimum arbitramur. Neque unquam ſine aliqua lectione apud eum cœnatum eſt: ut non minus animo, quam ventre convivæ delectarentur. Namque eos vocabat, quorum mores à ſuis non abhorrerent. Cum tanta pecuniæ facta eſſet acceſſio, nihil de quotidiano cultu mutavit, nihil de vitæ conſuetudine: tantaque uſus eſt moderatione, ut neque in ſeſtertio vicies, quod à patre acceperat, parum ſe ſplendide geſſerit: neque in ſeſtertio centies affluentius vixerit, quam inſtituerat, parique faſtigio ſteterit in utraque fortuna. Nullos habuit hortos, nullam ſuburbanam, aut maritimam ſumtuoſam villam, neque in

Italia, præter Ardeatinum & Nomentanum, ruſticum prædium: omniſque ejus pecuniæ reditus conſtabat in Epiroticis & urbanis poſſeſſionibus. Ex quo cognoſci poteſt, eum uſum pecuniæ non magnitudine, ſed ratione metiri ſolitum.

CAP. XV. Mendacium neque dicebat, neque pati poterat. Itaque ejus comitas, non ſine ſeveritate erat; neque gravitas ſine facilitate: ut difficile eſſet intellectu, utrum eum amici magis verentur, an amarent. Quicquid rogabatur, religioſe promittebat; quod non liberalis ſed levis arbitrabatur, polliceri quod præſtare non poſſet. Idem in nitendo quod ſemel admiſiſſet, tanta erat cura, ut non mandatam, ſed ſuam rem videretur agere. Nunquam ſuſcepti negotii eum pertæſum eſt. Suam enim exiſtimationem in ea re agi putabat: qua nihil habebat carius. Quo fiebat, ut omnia M. & Q. Ciceronum, Marii, Catonis, Q. Hortenſii, Auli Torquati, multorum præterea equitum Rom. negotia procuraret. Ex quo judicari poterat, non inertia ſed judicio fugiſſe Reipubl. procurationem.

CAP. XVI. Humanitatis vero nullum afferre majus teſtimonium poſſum, quam quod adoleſcens idem ſeni Syllæ fuerit jucun-

jucundiſſimus, ſenex adoleſcenti M. Bruto: cum æqualibus autem ſuis, Q. Hortenſio & M. Cicerone ſic vixerit, ut judicari difficile ſit, cui ætati fuerit aptiſſimus. Quanquam eum præcipue dilexit Cicero, ut ne frater quidem ei Quintus carior fuerit aut familiarior. Ei rei ſunt indicio, præter eos libros, in quibus de eo facit mentionem, qui in vulgus jam ſunt editi, ſexdecim volumina epiſtolarum, ab Conſulatu ejus uſque ad extremum tempus, ad Atticum miſſarum: quæ qui legat, non multum deſideret hiſtoriam contextam illorum temporum. Sic enim omnia de ſtudiis principum, vitiis ducum, ac mutationibus Reip. perſcripta ſunt, ut nihil in his non appareat: & facile exiſtimari poſſit, prudentiam quodammodo eſſe divinationem. Non enim Cicero ea ſolum, quæ vivo ſe acciderunt, futura prædixit: ſed etiam quæ nunc uſu veniunt, cecinit ut vates.

CAP. XVII. De pietate autem Attici quid plura commemorem? cum hoc ipſum vere gloriantem audierim in funere matris ſuæ, quam extulit annorum nonaginta, cum eſſet ſeptem & ſexaginta, ſe nunquam cum matre in gratiam rediiſſe, nunquam cum ſorore fuiſſe in ſimultate, quam

prope æqualem habebat. Quod eſt ſignum, aut nullam unquam inter eos querimoniam interceſſiſſe, aut hunc ea fuiſſe in ſuos indulgentia, ut quos amare deberet, iraſci eis nefas duceret. Neque id fecit natura ſolum, quamquam omnes ei paremus, ſed etiam doctrina. Nam & principum Philoſophorum ita percepta habuit præcepta, ut iis ad vitam agendam, non ad oſtentationem uteretur.

CAP. XVIII. Moris etiam majorum ſummus imitator fuit, antiquitatiſque amator: quam adeo diligenter habuit cognitam, ut eam totam in *eo volumine* expoſuerit, *quo magiſtratus ornavit*. Nulla enim lex, neque pax, neque bellum, neque res illuſtris eſt populi Romani, quæ non in eo ſuo tempore ſit notata; & quod difficillimum fuit, ſic *familiarum originem* ſubtexuit, ut ex eo clarorum virorum propagines poſſimus cognoſcere. Fecit hoc idem ſeparatim in *aliis libris*, ut M. Brutî rogatu *Juniam familiam à ſtirpe ad hanc ætatem* ordine enumeravit, notans, *qui, à quoque ortus; quos honores, quibuſque temporibus cepiſſet*. Pari modo *Marcelli Claudii de Marcellorum: Scipionis Cornelii, & Fabii Maximi, de Corneliorum & Fabiorum, & Æmiliorum quoque*: qubus libris

bris nihil potest esse dulcius iis, qui aliquam cupiditatem habent notitiæ clarorum virorum. Attigit quoque poëticen: credimus, ne ejus expers esset suavitatis. Namque *versibus, qui honore rerumque gestarum amplitudine cæteros Romani populi præstiterunt*, exposuit: *ita, ut sub singulorum imaginibus, facta magistratusque eorum, non amplius quaternis quinisve versibus descripserit. Quod vix credendum sit, tantas res, tam breviter potuisse declarari.* Est etiam unus *liber* Græce confectus, *de Consulatu Ciceronis.*

CAP. XIX. Hactenus Attico vivo edita hæc à nobis sunt. Nunc quoniam fortuna nos superstites ei esse voluit, reliqua persequemur: &, quantum poterimus, rerum exemplis lectores docebimus, sicut supra significavimus, *suos cuique mores plerumque conciliare fortunam.* Namque hic contentus ordine equestri, quo erat ortus, in affinitatem pervenit imperatoris Divi Julii filii, cum jam ante familiaritatem ejus esset consecutus nulla alia re, quam elegantia vitæ, qua cæteros ceperat Principes civitatis, dignitate pari, fortuna humiliore. Tanta enim prosperitas Cæsarem est consecuta, ut nihil ei non tribuerit fortuna, quod cuiquam an-

te detulerit; & conciliarit, quod civis Romanus quivit consequi. Nata est autem Attico neptis ex Agrippa, cui virginem filiam collocarat. Hanc Cæsar vix anniculam, Tiberio Claudio Neroni Drusilla nato, privigno suo, despondit: quæ conjunctio necessitudinem eorum sanxit, familiaritatem reddidit frequentiorem.

CAP. XX. Quamvis ante hæc sponsalia, non solum cum ab urbe abesset, nunquam ad suorum quenquam literas misit, quin Attico mitteret, *quid ageret, inprimis quid legeret, quibusque in locis, & quamdiu esset moraturus*: sed & cum esset in urbe, & propter suas infinitas occupationes, minus sæpe quam vellet Attico frueretur, nullus dies tamen temere intercessit, quo non ad eum scriberet, quo non aliquid de antiquitate ab eo requireret: modo aliquam ei quæstionem poëticam proponeret, interdum jocans ejus verbosiores eliceret epistolas. Ex quo accidit, cum ædes Jovis Feretrii, in Capitolio ab Romulo constituta, vetustate atque incuria detecta prolaberetur, ut Attici admonitu, Cæsar eam reficiendam curaret. Neque vero ab M. Antonio minus absens literis colebatur: adeo, ut accurate ille, exul tum his terris *quid ageret*,

ret, quid cura ſibi haberet, certiorem faceret Atticum. Hoc quale ſit, facilius exiſtimabit is, qui judicare poterit, quantæ ſit ſapientiæ, eorum retinere uſum benevolentiamque, inter quos maximarum rerum non ſolum æmulatio, ſed obtrectatio tanta intercedebat, quantum fuit incidere neceſſe inter Cæſarem atque Antonium, cum ſe uterque principem non ſolum urbis Romanæ, ſed orbis terrarum eſſe cuperet.

CAP. XXI. Tali modo cum VII. & LXX. annos compleſſet, atque ad extremam ſenectutem non minus dignitate, quam gratia fortunaque creviſſet (multas enim hæreditates nulla alia re quam bonitate eſt conſecutus) tantaque proſperitate uſus eſſet valetudinis, ut annis triginta medicina non indiguiſſet: nactus eſt morbum, quem initio & ipſe & medici contemſerunt. Nam putarunt eſſe teneſmon: cui remedia celeria faciliaque proponebantur. In hoc cum tres menſes ſine ullis doloribus, præterquam quos ex curatione capiebat, conſumſiſſet: ſubito tanta vis morbi in unum inteſtinum prorupit, ut extremo tempore, per lumbos fiſtula putris eruperit. Atque hoc prius quam ei accideret, poſtquam indies dolores

lores accreſcere, febremque acceſſiſſe ſenſit, Agrippam generum ad ſe arceſſiri juſſit, & cum eo L. Cornelium Balbum, Sextumque Peducæum: hos ut veniſſe vidit, in cubitum innixus, *quantam*, inquit, *curam diligentiamque in valetudine mea tuenda hoc tempore adhibuerim, cum vos teſtes habeam, nihil neceſſe pluribus verbis commemorare: quibus quoniam, ut ſpero, ſatisfeci, nihilque reliqui feci, quod ad ſanandum me pertineret, reliquum eſt, ut egomet mihi conſulam. Id vos ignorare nolui. Nam mihi ſtat, alere morbum deſinere. Namque his diebus quisquid cibi potioniſque ſumſi, ita produxi vitam ut auxerim dolores ſine ſpe ſalutis. Quare à vobis peto primum, ut conſilium probetis meum: deinde ne fruſtra dehortando conemini.*

CAP. XXII. Hac oratione habita, tanta conſtantia vocis atque vultus, ut non ex vita, ſed ex domo in domum videretur migrare; cum quidem Agrippa eum flens, atque oſculans, oraret atque obſecraret, *ne id quod natura cogeret, ipſe quoque ſibi acceleraret: & quoniam tum quoque poſſet temporibus ſupereſſe, ſe ſibi ſuiſque reſervaret*: preces ejus taciturna ſua obſtinatione compreſſit. Sic cum biduum cibo ſe abſtinuiſſet, ſubito febris deceſſit, levior-

leviorque morbus esse cœpit. Tamen propositum nihilo secius peregit. Itaque die quinto, postquam id consilium inierat, pridie Calend. Aprilis, Cn. Domitio, C. Sosio Coss. decessit. Elatus est in lecticula, ut ipse præscripserat, sine ulla pompa funeris, comitantibus omnibus bonis, maxima vulgi frequentia. Sepultus est juxta viam Appiam, ad quintum lapidem, in monumento Q. Cæcilii avunculi sui.

EPI-

EPISTOLA

CORNELIÆ MATRIS GRACCHORUM.

DICIS, pulchrum esse inimicos ulciſci. Id neque majus, neque pulchrius cuiquam, atque esse mihi videtur; ſed ſi liceat Repub. ſalva ea perſequi. Sed quatenus id fieri non poteſt, multo tempore, multiſque partibus, inimici noſtri non peribunt; atque uti nunc ſunt, erunt potius, quam Reſpubl. profligeretur atque pereat.

Eadem alio loco.

Verbis conceptis dejerare auſim, præterquam qui Tiberium Gracchum necarunt, neminem inimicum tantum moleſtiæ, tantumque laboris, quantum te ob has res, mihi tradidiſſe: quem oportebat omnium eorum, quos ante hac habui liberos, partes eorum [1] tolerare: atque curare, ut quam minimum ſolicitudinis in ſenecta haberem, utique quæcunque age-

1. Alii addunt, *gratia.*

res

res ea velles maxime mihi placere: atque uti nefas haberes rerum majorum adverſum meam ſententiam quicquam facere; præſertim mihi, cui parva pars vitæ ſupereſt: at ne id quidem tam breve ſpatium poteſt opitulari, quin & mihi adverſeris, & Rempub. profliges. Denique quæ pauſa erit: [1] & quando deſinet familia noſtra inſanire? & quando modus ei rei haberi poterit? & quando deſinemus, & [2] habentes, & præbentes, moleſtiis deſiſtere? & quando perpudeſcet miſcenda atque perturbanda Republica? Sed ſi omnino id fieri non poteſt; ubi ego mortua ero, petito Tribunatum; poſt me facito quod libebit, cum ego non ſentiam. Ubi mortua ero, parentabis mihi, & invocabis Deum parentem. In eo tempore, non pudebit te eorum [3] Deum preces expetere, quos vivos atque præſentes, relictos atque deſertos habueris? Ne ille ſinat Jupiter te ea perſeverare, nec tibi tantam dementiam venire in animum; & ſi perſeveras, vereor ne in omnem vitam tantum laboris culpa tua recipias, uti in nullo tempore tute tibi placere poſſis.

1. Forte *ecquando*. 2. al. *abſentes & præſentes*. 3. forte *Deorum*.

Sylla-

Syllabus Vitarum.

Miltiades.	pag. 3.	*Datames.*	83.
Themistocles.	12.	*Epaminondas.*	96.
Aristides.	23.	*Pelopidas.*	107.
Pausanias.	26.	*Agesilaus.*	112.
Cimon.	32.	*Eumenes.*	121.
Lysander.	36.	*Phocion.*	136.
Alcibiades.	40.	*Timoleon.*	140.
Thrasybulus.	53.	*De Regibus.*	146.
Conon.	58.	*Hamilcar.*	149.
Dion.	63.	*Hannibal.*	153.
Iphicrates.	73.	*Cato.*	167.
Chabrias.	76.	*Atticus.*	170.
Timotheus.	79.	*Corneliæ Epist.*	194.

API-

ΑΡΙΣΤΟΜΕΝΗΣ.

Ἀνεκάστων κακῶν τοὺς Μεσσηνίους κατειληφότων, καὶ ἅμα ἐς τὰ μέλλοντα οὐδὲν ἐνορῶντες παρὰ τῶν Λακεδαιμονίων φιλάνθρωπον, πρὸς τέλη τῶν παρόντων τεθνάναι μαχομένους, ἢ καὶ τοπαράπαν ἐκ Πελοποννήσου φεύγοντας οἴχεσθαι νομίζοντες αἱρετώτερα, ἀφίστασθαι παντως ἐγίγνωσκον. Ενῆγον δὲ οὐχ ἥκιστα ἐς τοῦτο καὶ οἱ νεώτεροι, πολέμου μὲν ἔτι ἀπείρως ἔχοντες, λαμπροὶ δὲ ὄντες τὰ φρονήματα, καὶ ἀποθανεῖν προτιμῶντες ἐν ἐλευθέρᾳ τῇ πατρίδι, εἰ καὶ τὰ ἄλλα εὐδαιμόνως δουλεύειν πρέπειν. Επετράφη δὲ νεότης καὶ ἀλλαχοῦ τῆς Μεσσηνίας, οἱ δὲ ἄριστοι καὶ ἀριθμὸν πλεῖστοι περὶ τὴν Ανδανίαν, ἐν δὲ αὐτοῖς καὶ Αριστομένης· ὃς καὶ

νῦν

νῦν ἔτι ὡς ἥρως ἔχει παρὰ Μεσσηνίοις τιμάς· καὶ οἱ καὶ τὰ τῆς γενέσεως ἐπιφανέστερα ὑπάρξαι νομίζουσι. Νικοτελείᾳ γὰρ τῇ μητέρι αὐτοῦ δαίμονα ἢ θεὸν δράκοντι εἰκασμένον συγγενέσθαι λέγουσι. Τοιαῦτα δὲ καὶ Μακεδόνας ἐπὶ Ολυμπιάδι, καὶ ἐπὶ Αριστοδάμᾳ Σικυωνίους οἶδα εἰρηκότας. Διαφορὰ δὲ τοσόνδε ἦν. Μεσσήνιοι γὰρ οὐκ ἐσποιοῦσιν Αριστομένην Ηρακλεῖ παῖδα ἢ Διΐ, ὥσπερ Αλέξανδρον Αμμωνι οἱ Μακεδόνες, καὶ Αρατον Ασκληπιῷ Σικυώνιοι· Αριστομένει δὲ πατέρα Ελλήνων οἱ πολλοὶ Πύῤῥον φασὶν εἶναι. Μεσσηνίους δὲ οἶδα αὐτὸς ἐπὶ ταῖς σπονδαῖς Αριστομένην Νικομήδους καλοῦντας. Οὗτος μὲν οὖν ἀκμάζων ἡλικίᾳ καὶ τόλμῃ, καὶ ἄλλοι τῶν ἐν τέλει παρώξυνον ἐπὶ τὴν ἀπόστασιν. Επράσσετο δὲ ταῦτα οὐκ εὐθὺς ἐκ τοῦ φανεροῦ· κρύφα δὲ ἐς Αργος καὶ παρὰ τοὺς Αρκάδας ἀπέστελλον, εἰ σφίσιν ἀπρο-

ἀπροφασίστως καὶ μηδὲν ἐνδεεστέρως ἢ ἐπὶ τοῦ πολέμου τοῦ προτέρου ἀμῦναι θελήσουσιν. Ως δὲ τὰ τε ἄλλα ἐς τὸν πόλεμον ἕτοιμα ἦν αὐτοῖς, καὶ τὰ ἀπὸ τῶν συμμάχων προθυμότερα ἢ προσεδόκων (καὶ γὰρ Αργείοις ἤδη καὶ Αρκάσι λαμπρῶς τὸ ἐς τοὺς Λακεδαιμονίους ἔχθος ἐξῆπτο) οὕτως ἀπέστησαν ἔτει τριακοστῷ μὲν καὶ ἐνάτῳ μετὰ Ιθώμης ἅλωσιν, τετάρτῳ δὲ τῆς τρίτης ὀλυμπιάδος καὶ εἰκοστῆς, ἣν Ικαρος Υπερησιεὺς ἐνίκα στάδιον. Αθηνῆσι δὲ οἱ κατ' ἐνιαυτὸν ἦσαν ἤδη τότε ἄρχοντες· καὶ Αθηναίοις Τλησίας ἦρχεν. Εν δὲ Λακεδαιμονίοις τίνες ἔτυχον βασιλεύοντες, Τυρταῖος μὲν τὰ ὀνόματα οὐκ ἔγραψε. Ριανὸς δ' ἐποίησεν ἐν τοῖς ἔπεσιν, Λεωτυχίδην βασιλέα ἐπὶ τοῦδε εἶναι τοῦ πολέμου. Ριανῷ μὲν οὖν ἔγωγε οὐδαμῶς κατά γε τοῦτο συνθήσομαι. Τυρταῖον δὲ καὶ οὐ λέγοντα ὅμως εἰρηκέναι τις ἂν ἐν τῷδε ἡγεῖτο. ἐλεγξα γὰρ ἐς τὸν πρότερον

αὐτῷ

αὐτῷ ἐστὶ ⲱ πόλεμον·

Αμφ' αὐτὴν δ' ἐμάχοντ' ἐννεακαίδεκ' ἔτη·

Νωλεμέως αἰεὶ ταλασίφρονα θυμὸν ἔχοντες

Αἰχμηταὶ, πατέρων ἡμετέρων πατέρες.

Δῆλα οὖν ἐστιν, ὡς ὕστερον τρίτῃ θυεᾷ ⲱ πόλεμον οἱ Μεσσήνιοι τόνδε ἐπολέμησαν. ἀποδείκνυσί τε τοῦ χρόνου ὃ συνεχὲς βασιλεύοντας τηνικαῦτα ἐν Σπάρτῃ Ανάξανδρον Εὐρυκράτους τοῦ Απολλοδώρου· τῆς δὲ οἰκίας τῆς ἑτέρας Αναξίδαμον Ζευξιδάμου τοῦ Αρχιδάμου τοῦ Θεοπόμπου. κατέβην δὲ ἐς ἀπόγονον Θεοπόμπου τέταρτον, ὅτι Αρχίδαμος ὁ Θεοπόμπου προαπέθανε τοῦ πατρὸς, καὶ ἐς Ζευξίδαμον υἱϊδοῦν ὄντα Θεοπόμπου περιῆλθεν ἡ ἀρχή. Λεωτυχίδης δὲ μετὰ Δημαράτου βασιλεῦσαι φαίνεται τοῦ Αρίστωνος·

Θεο-

Θεοπόμπου δὲ Ἀρίστων ἀπόγονος ἕβδομος. Τότε δὲ οἱ Μεσσήνιοι Λακεδαιμονίοις συμβάλλουσιν ἐν Δέραις καλουμέναις τῆς σφετέρας, ἔτει πρώτῳ μετὰ τὴν ἀπόστασιν. ἀπῆσαν δὲ ἀμφοτέροις οἱ σύμμαχοι· καὶ νίκη μὲν ἐγένετο οὐδετέρων σαφής. Ἀριστομένην δὲ ἔργα φασὶν ἀποδείξασθαι πλέον τι ἢ ἄνδρα ἕνα εἰκὸς ἦν, ὥστε καὶ βασιλέα μετὰ τὴν μάχην ἠρούντο αὐτόν. Ἦν γὰρ καὶ γένους τῶν Αἰπυτιαδῶν. παραιτουμένου τε, οὕτω στρατηγὸν αὐτοκράτορα εἵλοντο. Ἀριστομένει δὲ πρίστατο, μηδ' ἂν ἄλλον ἀπαξιῶσαι παθεῖν τι ἐν πολέμῳ δράσαντα ἄξια μνήμης. αὐτῷ μέν τοι καὶ πρὸ παντὸς ἐνομίζετ' εἶναι ἔτι ἀρχομένου τοῦ πολέμου Λακεδαιμονίους καταπλήξαντα, φαίνεσθαι καὶ ἐς τὰ μέλλοντα σφίσι φοβερώτερον. Ἅτε δὲ οὕτως ἔχων, ἀφικόμενος νύκτωρ ἐς τὴν Λακεδαίμονα, ἀνατίθησιν ἀσπίδα πρὸς τῷ τῆς Χαλκιοίκου

ναόν.

ναόν· ἐπεγέγραπτο δὲ, Αριστομένην ἀπὸ Σπαρτιατῶν διδόναι τῇ θεῷ. Εθέλετο δὲ καὶ Λακεδαιμονίοις μάντευμα ἐκ Δελφῶν, καὶ Αθηναῖον ἐπάγεσθαι σύμβουλον. ἀποστέλλουσιν οὖν παρὰ τοὺς Αθηναίους τόν τε χρησμὸν ἀπαγγελοῦντας, καὶ ἄνδρα αἰτοῦντας παραινέσοντα ἃ χρὴ σφίσιν. Αθηναῖοι δὲ οὐδέτερα θέλοντες, οὔτε Λακεδαιμονίους ἄνευ μεγάλων κινδύνων προσλαβεῖν μοῖραν τῶν ἐν Πελοποννήσῳ τὴν ἀρίστην, οὐδὲ αὐτοὶ παρακοῦσαι τοῦ θεοῦ, πρὸς ταῦτα ἐξευρίσκουσι. Καὶ ἦν γὰρ Τυρταῖος διδάσκαλος γραμμάτων, νοῦν τε ἥκιστα ἔχειν δοκῶν, καὶ καὶ ἕτερον τῶν ποδῶν χωλός· τοῦτον ἀποστέλλουσιν ἐς Σπάρτην. ὁ δὲ ἀφικόμενος, ἰδίᾳ τε τοῖς ἐν τέλει, καὶ συνάγων ὁπόσους τύχῃ, καὶ ἐλεγεῖα καὶ τὰ ἔπη σφίσι τὰ ἀνάπαιστα ᾔδεν. Ενιαυτῷ δὲ ὕστερον τοῦ περὶ τὰς Δέρας ἀγῶνος, ἡκόντων ἀμφοτέροις καὶ τῶν συμμάχων,

μάχων, πρεσκεύαζον ὡς μάχην συνά-
ψοντες ἐπὶ τῷ καλουμένῳ Κάπρου σή-
ματι. Μεσσηνίοις μὲν οὖν Ηλεοι καὶ Αρ-
κάδες, ἔτι δὲ ἐξ Αργους ἀφίκετο καὶ Συ-
κυῶνος βοήθεια. Παρῆσαν δὲ καὶ ὅσοι
πρότερον τῶν Μεσσηνίων ἔφευγον ἑκου-
σίως, ἐξ Ελευσῖνός τε οἷς πάτριον δρᾷν
τὰ ὄργια τῶν μεγάλων θεῶν, καὶ οἱ Ανδρο-
κλέους ἀπόγονοι· καὶ γὰρ οἱ συσπεύσαντες
μάλιστα σφίσιν ἦσαν οὗτοι. Λακεδαιμο-
νίοις δὲ ἦλθον Κορίνθιοι συμμαχήσοντες, καὶ
Λεπρεατῶν τινες κτ' ἔχθος τὸ Ηλείων.
Ασιναίοις δὲ ὅρκοι πρὸς ἀμφοτέρους ἦσαν.
τὸ δὲ χωρίον τοῦτο Κάπρου σῆμα, ἔστι μὲν
ἐν Στενυκλήρῳ τῆς Μεσσηνίας. Ηρακλέα
δὲ αὐτόθι ὅρκον ἐπὶ τομίων Κάπρου τοῖς
Νηλέως παισὶ δοῦναι καὶ λαβεῖν παρὰ ἐκεί-
νων λέγουσιν. ὡς δὲ ἀμφοτέροις προεθύ-
σαντο οἱ μάντεις, Λακεδαιμονίοις μὲν Ε-
κατος, ἀπόγονός τε καὶ ὁμώνυμος Εκά-

τοῦ σὺν τοῖς Αριστοδήμου παισὶν ἐλθόντος ἐς Σπάρτην· τοῖς δὲ Μεσσηνίοις Θέοκλος. ἐγεγόνει δὲ ὁ Θέοκλος οὗτος ἀπὸ Ευμάντιδος. Εὔμαντιν δὲ ὄντα Ηλεῖον τῶν Ιαμιδῶν, Κρεσφόντης ἐπηγάγετο ἐς Μεσσήνην. Τότε δὲ παρόντων καὶ τῶν μάντεων σὺν φρονήματι, ἀμφότεροι μᾶλλον ἠπείγοντο ἐς τὴν μάχην· καὶ ἦν μὲν καὶ τὰ τῶν ἄλλων πρόθυμα, ὡς ἡλικίας ἕκαστος εἶχεν ἢ ῥώμης. μάλιστα δὲ Ανάξανδρός τε ὁ τῶν Λακεδαιμονίων βασιλεὺς, καὶ οἱ περὶ αὐτὸν τῶν Σπαρτιατῶν· παρὰ Μεσσηνίων δὲ οἱ Ανδροκλέους ἀπόγονοι, Φίντας καὶ Ανδροκλῆς, καὶ οἱ συντεταγμένοι σφίσιν, ἐπειρῶντο ἄνδρες ἀγαθοὶ γίγνεσθαι. Τυρταῖος δὲ καὶ οἱ τῶν θεῶν ἱεροφάνται τῶν μεγάλων, ἔργου μὲν ἥπτοντο οὐδενὸς, τοὺς τελευταίους δὲ τῆς ἑαυτῶν ἑκάτεροι στρατείας ἐπήγειρον. Κατὰ δὲ αὐτὸν Αριστομένην εἶχεν οὕτω· λογάδες περὶ αὐτὸν ὀγδοήκοντα

ἦσαν

ἦσαν Μεσσηνίων, ἡλικίαν τε γεγονότες ἐκείνῳ τὴν αὐτὴν, καὶ ἕκαστος προτετιμῆσθαι μεγάλως νομίζων, ὅτι ἠξίωτο Αριστομένει σαυτετάχθαι. ἦσαν δὲ καὶ αἰσθέσθαι δι' ὀλίγου δεινοὶ, τά τε περ' ἀλλήλων καὶ μάλιστα ἐκείνου καὶ ἀρχομένου τι δρᾷν καὶ ἔτι μέλλοντος. οὗτοι μὲν πρῶτοι καὶ αὐτοὶ καὶ Αριστομένης πόνον εἶχον πολὺν, κατ' Ανάξανδρον καὶ τῶν Λακεδαιμονίων τεταγμένοι τοὺς ἀρίστους. λαμβάνοντες δὲ τραύματα ἀφειδῶς, καὶ ἐς πᾶν προϊόντες ἀπονοίας, τῷ τε χρόνῳ καὶ τοῖς τολμήμασιν ἐτρέψαντο τοὺς περὶ Ανάξανδρον. τούτοις μὲν δὲ φεύγουσι διώκειν ἐπέταξεν ὁ Αριστομένης ἕτερον τῶν Μεσσηνίων λόχον· αὐτὸς δὲ ὁρμήσας πρὸς τὸ μάλιστα ἀνθεστηκὸς, ὡς ἐβιάσατο καὶ τούτους, ἐπ' ἄλλους ἐτράπετο αὖθις. ταχὺ δὲ καὶ τούτους ὠσάμενος, ἑτοιμότερον ἤδη πρὸς τοὺς ὑπομένοντας ἐπεφέρετο, ἐς ὃ πᾶσαν τῶν Λα-

κεδαιμονίων τὴν τάξιν καὶ αὐτῶν τῶν συμμάχων συνέχεε, καὶ οὐχὶ σὺν αἰδοῖ φευγόντων, οὐδὲ ἀναμένειν θελόντων ἔτι ἀλλήλους, ἐπέκειτο σφίσι φοβερώτερος, ἢ κατὰ ἀνδρὸς ἑνὸς εἰς μανίαν. Ενθα δὴ καὶ πρὸς ἀχράδα πεφυκυῖάν που τοῦ πεδίου, παρὰ ταύτην Αριστομένην οὐκ εἴα παραθεῖν ὁ μάντις Θέοκλος· καθέζεσθαι γὰρ τοὺς Διοσκούρους ἔφασκεν ἐπὶ τῇ ἀχράδι· Αριστομένης δὲ εἴκων τῷ θυμῷ, καὶ οὐκ ἀκροώμενος τὰ πάντα τοῦ μάντεως, ὡς κατὰ τὴν ἀχράδα ἐγίνετο, ἀπόλλυσι τὴν ἀσπίδα· Λακεδαιμονίοις τε τὸ ἁμάρτημα τοῦ Αριστομένους παρέσχεν αὐτῶν ἀποσωθῆναί τινας ἐκ τῆς φυγῆς. διέτριψε γὰρ τὴν ἀσπίδα ἀνευρεῖν πειρώμενος. Λακεδαιμονίων δὲ ἐχόντων ἀθύμως μετὰ τὴν πληγὴν, καὶ ὡρμημένων καταθέσθαι τὸν πόλεμον, Τυρταῖός τε ἐλεγεῖα ᾄδων μετέπειθεν αὐτοὺς, καὶ ἐς τοὺς λόχους ἀντὶ τῶν τεθνεώτων κατέ-

λεγεν

λεγεν ἄνδρας ἐκ τῶν εἱλώτων. Αριστομένει δὲ, ὡς ἀνέστρεψεν ἐς τὴν Ανδανίαν, ταινίας αἱ γυναῖκες καὶ τὰ ὡραῖα ἐπιβάλλουσαι τῶν ἀνθρώπων, ἐπέλεγον ᾆσμα τὸ καὶ ἐς ἡμᾶς ἔτι ᾀδόμενον.

Ες τε μέσον πεδίον Στενυκλήριον ἔς τ' ὄρος ἄκρον

Εἵπετ' Αριστομένης τοῖς Λακεδαιμονίοις.

Ανεσώσατο δὲ καὶ τὴν ἀσπίδα ἐκείνην, ἔς τε Δελφοὺς ἀφικόμενος, καὶ, ὡς οἱ προσέταξεν ἡ Πυθία, καταβὰς ἐς τὸ ἄδυτον ἱερὸν τοῦ Τροφωνίου τὸ ἐν Λεβαδείᾳ. ὕστερον δὲ τὴν ἀσπίδα ἀνέθηκεν ἐς Λεβάδειαν φέρων, ἣν δὴ καὶ αὐτὸς εἶδον ἀνακειμένην. ἐπίθημα δέ ἐστιν αὐτῆς ἀετὸς τὰ πτερὰ ἑκατέρωθεν ἐκτετακὼς ἐς ἄκραν τὴν ἴτην. Τότε δὲ Αριστομένης ὡς ἐπανῆκεν ἐν Βοιωτίας, εὑρών τε παρὰ τῷ Τροφωνίῳ καὶ κομισάμενος τὴν ἀσπίδα, αὐτίκα ἔρ-

γων μειζόνων ἥπτετο. Συλλέξας δὲ ἄλλους τε τῶν Μεσσηνίων, καὶ τοὺς περὶ ἑαυτὸν ἅμα ἔχων λογάδας, φυλάξας τε μὴ ἑσπέραν, ἦλθεν ἐπὶ πόλιν τῆς Λακωνικῆς τὸ μὲν ἀρχαῖον ὄνομα καὶ ἐν Ομήρου καταλόγῳ Φάριν, ὑπὸ δὲ τῶν Σπαρτιατῶν καὶ προσοίκων καλουμένων Φαράς. ἐπὶ ταύτην ἀφικόμενος, τούς τε πειρωμένους ἀμύνεσθαι διέφθειρε, καὶ λείαν περιβαλόμενος, ἀπήλαυνεν ἐς τὴν Μεσσήνην. Λακεδαιμονίων δὲ ὁπλιτῶν καὶ Αναξάνδρου τοῦ βασιλέως ἐπιθεμένων καθ' ὁδὸν, ἐτρέψατό τε καὶ τούτους, καὶ διώκειν τῶν Ανάξανδρον ὥρμητο. βληθεὶς δὲ ἀκοντίῳ τῶν γλουτὸν, τὴν δίωξιν ἐπέσχεν· οὐ μέν τοι τὴν λείαν γε ἣν ἤλαυνεν, ἀφῃρέθη. Διαλιπὼν δὲ ὅσον ἀκεσθῆναι τὸ τραῦμα, ἐς μὲν αὐτὴν Σπάρτην ἔσοδον ποιούμενος, νύκτωρ ἀπετράπετο ὑπὸ φασμάτων Ελένης καὶ Διοσκούρων. τὰς δ' ἐν Καρύαις παρθένους

χορευούσας

χορευούσας τῇ Αρτέμιδι διελόχησε μεθ' ἡ-
μέραν, καὶ συνέλαβεν ὅσαι χρήμασιν αὐ-
τῶν καὶ ἀξιώματι πατέρων προέχον. ἀγα-
γὼν δὲ ἐς κώμην τῆς Μεσσηνίας, τὴν νύκτα
ἀνεπαύετο, ἀνδράσι τῶν ἐκ τοῦ λόχου τὴν
φρουρὰν ἐπιτρέψας τῶν παρθένων. Ενταῦ-
θα ὑπὸ μέθης οἱ νεανίσκοι δοκεῖν ἐμοὶ καὶ
ἄλλως ἀκρατῶς ἔχοντες λογισμοῦ, πρὸς
βίαν ἐτρέποντο τῶν παρθένων. Αριστομένους
δὲ ἀπείργοντος οὐ νομιζόμενα Ελλησι
δρῶντας, οὐδένα ἐποιοῦντο λόγον· ὥστε ἠν-
αγκάσθη καὶ ἀποκτεῖναι τοὺς παροινοῦντας
μάλιστα ἐξ αὐτῶν. τὰς δὲ αἰχμαλώτους
λαβὼν ἀπέλυσε χρημῶν πολλῶν παρθέ-
νους, ὥσπερ γε καὶ εἷλεν. Εστι δὲ Αἴγιλα
τῆς Λακωνικῆς, ἔνθα ἱερὸν ἵδρυται ἅγιον
Δήμητρος. Ενταῦθα ἐπιστάμενος ὁ Αρι-
στομένης καὶ οἱ σὺν αὐτῷ τὰς γυναῖκας ἀ-
γούσας ἑορτὴν, ἀμύνεσθαι τῶν γυναικῶν
οὐκ ἄνευ τῆς θεοῦ προαχθεισῶν, λαμβάνου-

σιν οἱ πολλοὶ τῶν Μεσσηνίων τραύματα μαχαίραις τε αἷς τὰ ἱερεῖα αἱ γυναῖκες ἔθυον, καὶ ὀβελοῖς οἷς τὰ κρέα ἔπειρον ὀπτῶσαι· ἡ δὲ Αριστομένη τύπτουσαι ταῖς δασὶ ζῶντα αἱροῦσιν· ἀπεσώθη δὲ ὅμως τῆς αὐτῆς ἐκείνης νυκτὸς ἐς τὴν Μεσσηνίαν. ἀφεῖναι δὲ αὐτὸν ἱέρεια τῆς Δήμητρος αἰτίαν ἔσχεν Αρχιδάμεια· ἀφῆκε δὲ οὐκ ἐπὶ χρήμασιν, ἀλλὰ ἐρῶσα ἔτυχεν αὐτοῦ πρότερον ἔτι. προὐφασίζετο δὲ ὡς Αριστομένης διακαύσας τὰ δεσμὰ, ἀποδρὰς οἴχοιτο. Τρίτῳ δὲ ἔτει τοῦ πολέμου μελλούσης γίνεσθαι συμβολῆς ἐπὶ τῇ καλουμένῃ μεγάλῃ Τάφρῳ, καὶ Μεσσηνίοις Αρκάδων βεβοηθηκότων ἀπὸ πασῶν τῶν πόλεων, Αριστοκράτη ἡ Ικέτα Τραπεζούντιον, βασιλέα τῶν Αρκάδων, καὶ στρατηγὸν ὄντα ἐν τῷ τότε, διαφθείρουσιν οἱ Λακεδαιμόνιοι χρήμασι. Πρῶτοι γὰρ ὧν ἴσμεν, Λακεδαιμόνιοι πολεμίῳ ἀνδρὶ δῶρα ἔδοσαν,

καὶ

καὶ ὤνιον πρᾶτοι κατεστήσαντο εἶναι τοῦ κρά-
τος τοῦ ἐν τοῖς ὅπλοις. πρὶν δὲ ἢ παρα-
νομῆσαι Λακεδαιμονίους ἐς τοὺς Μεσσηνίων
πόλεμον, καὶ Αριστοκράτους τοῦ Αρκάδος
τὴν προδοσίαν, ἀρετῇ τε οἱ μαχόμενοι καὶ
τύχαις ἐκ τοῦ θεοῦ διεκρίνοντο. Φαίνονται δὲ
οἱ Λακεδαιμόνιοι καὶ ὕστερον, ἡνίκα ἐπὶ Αἰ-
γὸς ποταμοῖς ταῖς Αθηναίων ναυσὶν ἀν-
θώρμουν, ἄλλους τὲ τῶν στρατηγούντων Α-
θηναίοις καὶ Αδείμαντον ἐξωνησάμενοι.
Περιῆλθε μέν τοι καὶ αὐτοὺς Λακεδαι-
μονίους ἀνὰ χρόνον ἡ Νεοπτολέμειος κα-
λουμένη τίσις. Νεοπτολέμῳ γὰρ τῷ Αχιλ-
λέως ἀποκτείναντι Πρίαμον ἐπὶ τῇ ἐ-
σχάρᾳ τοῦ Ερκείου, συνέπεσε καὶ αὐτὸν ἐν
Δελφοῖς πρὸς τῷ βωμῷ τοῦ Απόλλωνος
ἀποσφαγῆναι. καὶ ἀπὸ τούτου τὸ παθεῖν
ὁποῖόν τις καὶ ἔδρασε, Νεοπτολέμειον τί-
σιν ὀνομάζουσι. Τοῖς οὖν Λακεδαιμονίοις,
ὅτε δὴ μάλιστα ἤνθησαν, καὶ Αθηναίων τε

ὃ ναυτικὸν καθῃρήκεσαν, καὶ Αγησίλαος κεχείρωτο τὰ πολλὰ ἤδη τῆς Ασίας, τότε σφίσι τὴν ἀρχὴν πᾶσαν οὐκ ἐξεθέλετο ἀφελέσθαι τῶν Μῆδον· ἀλλὰ σφᾶς ὁ βάρβαρος περιῆλθε τῷ ἐκείνων εὑρήματι ἐς Κόρινθον καὶ Αργος καὶ ἐς Αθήνας τε καὶ Θήβας χρήματα ἀποστείλας. ὅτε ὀνομαζόμενος Κορινθιακὸς πόλεμος ἀπὸ τούτων ἐξήφθη τῶν χρημάτων, ὡς ἀπολείπειν Αγησίλαον ἀναγκασθῆναι τὰ ἐν τῇ Ασίᾳ. Λακεδαιμονίοις μὲν ὃ ἐν Μεσσηνίοις σόφισμα ὁ δαίμων ἔμελλεν αὐτοῖς ἀποφανεῖν συμφοράν. Αριστοκράτης δὲ ὡς τὰ χρήματα ἐδέξατο ἐκ Λακεδαίμονος, ὃ μὲν παραυτίκα ἔκρυπτεν ἐς τοὺς Αρκάδας οἷα ἐπεβούλευεν· μελλόντων δὲ ἐς χεῖρας ἤδη συνέρχεσθαι, τηνικαῦτα ἐξεφόβησεν αὐτοὺς ὡς ἐν δυσχωρίᾳ τέ εἰσιν ἀπειλημμένοι, καὶ ἀναχώρησις οὐκ ἔσται αὐτοῖς, ἢν κρατηθῶσιν· τά τε ἱερὰ σφίσιν οὐκ ἔφη

γεγο-

γεγονέναι κτ̃ γνώμην. Εκέλευεν οὖν πάντα τινὰ, ἐπειδὰν αὐτὸς σημήνῃ, φυγῇ χρῆσθαι. Ὡς δὲ οἱ Λακεδαιμόνιοι συνέμισγον, καὶ ἦσαν ἐς τὸ κατ' αὐτοὺς οἱ Μεσσήνιοι τετραμμένοι, ἐνταῦθα Αριστοκράτης ἀρχομένης τῆς μάχης ἀπῆγε τοὺς Αρκάδας, καὶ τοῖς Μεσσηνίοις τότε ἀριστερὸν καὶ μέσον ἠρήμωτο. Οἱ γὰρ Αρκάδες σφίσιν εἶχον ἀμφότερα· ἅτε ἀπέντων μὲν Ηλείων τῆς μάχης, ἀπέντων δὲ Αργείων καὶ Σικυωνίων. Προσεξειργάσθη δὲ καὶ ἄλλο τῷ Αριστοκράτει. Διὰ γὰρ Μεσσηνίων ἐποιεῖτο τὴν φυγήν. Οἱ δὲ πρὸς τὸ ἀνέλπιστον τῶν παρόντων ἐθήνοντο ἔκφρονες, καὶ ἅμα ὑπὸ τῆς διεξόδου τῆς κτ̃ σφᾶς τῶν Αρκάδων ἐταράσσοντο· ὥστε αὐτῶν ἐδέησαν οἱ πολλοὶ, καὶ ἐπιλαθέσθαι τῶν ἐν χερσίν. ἀντὶ γὰρ τῶν Λακεδαιμονίων ἐπιφερομένων, ἤδη πρὸς τοὺς Αρκάδας ἀφεώρων φεύγοντας, καὶ οἱ μὲν ποτραμεῖναι σφίσιν ἱκέτευον, οἱ

δὲ καὶ λοιδορίαις ἐς αὐτοὺς ὡς ἐς ἄνδρας προδότας καὶ οὐ δικαίους ἐχρῶντο. Λακεδαιμονίοις δὲ ἥ τε κύκλωσις τῶν Μεσσηνίων μονωθέντων ἐγένετο οὐ χαλεπὴ, καὶ νίκην ἑτοιμοτάτην πασῶν καὶ ἀπονοτάτην ἀνείλοντο. Αριστομένης δὲ καὶ οἱ σὺν αὐτῷ συνέμειναν μὲν, καὶ τῶν Λακεδαιμονίων τοὺς μάλιστα ἐγκειμένους ἐνείργειν ἐπειρῶντο· ὀλίγοι δὲ ὄντες οὐ μεγάλα ὠφέλουν. τῶν δὲ Μεσσηνίων οὗ μὲν δήμου τοσοῦτον πλῆθος ἀνηλώθησαν, ὡς τὰ πρῶτα Λακεδαιμονίων δεσπότας ἀντὶ δούλων ἔσεσθαι νομίζοντας, τότε μηδὲ ἐς τὴν σωτηρίαν αὐτὴν ἐπέχειν ἐλπίδα. ἀπέθανον δὲ καὶ τῶν προστευόντων ἄλλοι τε καὶ Ανδροκλῆς καὶ Φίντας, καὶ λόγου μάλιστα ἀξίως ἀγωνισάμενος Φάνας, ὃς πρότερον τούτων ἔτι δολιχοῦ νίκην Ολυμπιάσιν ἦν ἀνῃρημένος. Αριστομένης δὲ μετὰ τὴν μάχην τοὺς ἀμαπεφευγότας

τῶν

τῶν Μεσσηνίων συνήθροιζε. καὶ Ανδανίαν μὲν, καὶ εἴ τε ἄλλο ἐν μεσογαίᾳ πόλισμα, ἔπεισε τὰ πολλὰ ἐκλείπειν, ἐς δὲ Εἶραν τὸ ὄρος ἀνοικίζεσθαι. Συνεληλαμένοις δὲ ἐς τοῦτο τὸ χωρίον, προσεκάθηντο οἱ Λακεδαιμόνιοι πολιορκίᾳ σφᾶς αὐτίκα ἐξαιρήσειν νομίζοντες. ἀντήρκεσαν δὲ ὅμως οἱ Μεσσήνιοι, καὶ μετὰ τὴν ἐν Τάφρῳ συμφορὰν ἑνί τε καὶ δέκα ἔτεσιν ἀμυνόμενοι. ὧν δὲ χρόνον τῆς πολιορκίας ἡνέσθαι τοσοῦτον, δηλοῖ καὶ τάδε ὑπὸ Ριανοῦ πεποιημένα ἐς τοὺς Λακεδαιμονίους.

Οὔρεος ἀρθενοῖο περὶ πτύχας ἐστρατόωντο.

Χείματά τε ποίας τε δύω καὶ εἴκοσι πάσας.

Χειμῶνας γὰρ καὶ θέρη κατέλεξε, πόας εἰπὼν ὧν χλωρὸν σῖτον, ἢ ὀλίγον πρὸ ἀμητοῦ. Μεσσήνιοι δὲ ὡς ἐς τὴν Εἶραν ἀνῳκίσθησαν, τῆς τε ἄλλης ἐξείργοντο,

πλὴν

πλὴν ὅσον σφίσιν οἱ Πύλιοι τὰ ἐπὶ θα-
λάσσῃ καὶ οἱ Μεθωναῖοι διέσωζον, ἐλή-
στευον τήν τε Λακωνικὴν καὶ τὴν σφετέ-
ραν, πολεμίαν ἤδη καὶ ταύτην νομίζοντες.
ἄλλοι τε δὴ συνίσταντο ἐς τὰς καταδρομὰς
ὡς ἕκαστοι τύχοιεν, καὶ Αριστομένης δὲ τοὺς
περὶ αὐτὸν λογάδας ἐς τριακοσίων ἀριθμὸν
προήγαθμ. ἦγον μὲν δὴ τὰ Λακεδαιμονίων
καὶ ἔφερον, ὅποι καὶ δύναιτο αὐτῶν ἕκα-
στος. ἑλόντες δὲ σῖτον καὶ βοσκήματα καὶ
οἶνον, ἀνήλισκον· ἐπίπλα δὲ καὶ ἀνθρώπους
ἀπεδίδοσαν χρημάτων· ὥστε καὶ ἐποιήσαντο
οἱ Λακεδαιμόνιοι δόγμα, ἅτε τοῖς ἐν τῇ
Εἴρᾳ μᾶλλον ἢ σφίσιν αὐτοῖς γεωργοῦν-
τες, τὴν Μεσσηνίαν καὶ τῆς Λακωνικῆς τὴν
προσεχῆ, ἕως ἂν πολεμῶσιν, ἐᾷν ἄπο-
ρον. Καὶ ἀπὸ τούτου σιτοδεία ἐθήνετο ἐν
Σπάρτῃ, καὶ ὁμοῦ τῇ σιτοδείᾳ ἐθήνετο ἐν
Σπάρτῃ στάσις. οὐ γὰρ ἠνείχοντο οἱ ταύτῃ τὰ
κτήματα ἔχοντες, τὰ σφέτερα ἀργὰ εἶναι.

Καὶ

Καὶ τούτοις μὲν τὰ ἀφόρα διέλυε Τυρ-
ταῖος. Αριστομένης δὲ ἔχων τοὺς λογά-
δας, τὴν μὲν ἔξοδον περὶ βαθεῖαν ἐποιήσα-
το ἑσπέραν. ἔφθη δὲ ὑπὸ τάχους τὴν ἐς
Αμύκλας ἀνύσας προανίσχοντος ἡλίου.
καὶ Αμύκλας τὸ πόλισμα εἷλέ τε καὶ διήρπα-
σε, καὶ τὴν ἀποχώρησιν ἐποιήσατο, πρὶν ἢ
τοὺς ἐκ τῆς Σπάρτης προβοηθῆσαι. κατέ-
τρεχε δὲ καὶ ὕστερον τὴν χώραν. ἐς ὃ Λα-
κεδαιμονίων λόχοις πλέον ἢ τοῖς ἡμίσεσι
καὶ τοῖς βασιλεῦσιν ἀμφοτέροις συμβα-
λὼν, ἄλλα τε ἔσχεν ἀμυνόμενος τραύ-
ματα, καὶ πληθύτι ὑπὸ λίθου τὴν κε-
φαλὴν αὐτῷ σκοτοδινιῶσιν ὀφθαλμοὶ, καὶ
πεσόντα ἀθρόοι τῶν Λακεδαιμονίων ἐπι-
δραμόντες, ζῶντα αἱροῦσιν. ἥλωσαν δὲ
καὶ τῶν περὶ αὐτὸν ἐς πεντήκοντα. Τούτους
ἔγνωσαν οἱ Λακεδαιμόνιοι ῥίψαι πάντας
ἐς τὸν Κεάδαν. ἐσβάλλουσι δὲ ἐνταῦθα,
οὓς ἂν ἐπὶ μεγίστοις τιμωρῶνται. οἱ μὲν δὴ
ἄλλοι

ἄλλοι Μεσσηνίων ἐμπίπτοντες ἀπώλλυντο αὐτίκα· Αριστομένην δὲ ἔς τε τὰ ἄλλα θεῶν τις, καὶ δὴ καὶ τότε ἐφύλασσεν. Οἱ δὲ ἀποσεμνύοντες τὰ κατ' αὐτὸν, Αριστομένει φασὶν ἐμβληθέντι ἐς τῶν Κεάδων, ὄρνιθα τῶν ἀετὸν ὑποπέτεσθαι καὶ ἀνέχειν ταῖς πτέρυξιν, ἐς ὃ κατήνεγκεν αὐτὸν ἐς τὸ πέρας, οὔτε πηρωθέντα οὐδὲν τοῦ σώματος, οὔτε τραῦμα ἐπιλαβόντα. Εμελλεν δὲ ἄρα καὶ αὐτόθεν ὁ δαίμων ἔξοδον ἀποφαίνειν αὐτῷ. Καὶ ὁ μὲν ὡς ἐς τὸ τέρμα ἦλθε τοῦ βαράθρου, κατεβλήθη τε καὶ ἐφελκυσάμενος τὴν χλαμύδα ἀνέμενεν, ὡς πάντως οἱ ἀποθανεῖν πεπρωμένον. Τρίτῃ δὲ ὕστερον ἡμέρᾳ, ψόφου τε αἰσθάνεται, καὶ ἐκκαλυψάμενος (ἐδύνατο δὲ ἤδη διὰ τοῦ σκότους διορᾶν) ἀλώπεκα εἶδεν ἁπτομένην τῶν νεκρῶν. ὑπονοήσας δὲ ἔσοδον εἶναι τῷ θηρίῳ ποθὲν, ἀνέμενεν ἐγγὺς οἱ τὴν ἀλώπεκα γενέσθαι· γενομένης δὲ λαμβά-

νεται.

νεται. τῇ δὲ ἑτέρᾳ χειρὶ, ὁπότε ἐς αὐτὸν ἐπιστρέφοιτο, τὴν χλαμύδα προὔβαλλέν οἱ καὶ δάκνειν παρέχε. τὰ μὲν δὴ πλείω θεούσῃ συνέθει, τὰ δὲ ἄγαν δυσέξοδα καὶ ἀφείλκετο ὑπ' αὐτῆς. ὀψὲ δέ ποτε ὀπήν τε εἶδεν ἀλώπεκι ἐς διάδυσιν ἱκανὴν καὶ φέγγος δι' αὐτῆς. Καὶ τὴν μὲν, ὡς ἀπὸ τοῦ Αριστομένους ἠλευθερώθη, ὃ φωλίον ἔμελλεν ὑποδέξασθαι. Αριστομένης δὲ (οὐ γάρ τι ἡ ὀπὴ καὶ τούτῳ παρέχειν ἐδύνατο ἔξοδον) εὐρυτέραν τὲ ταῖς χερσὶν ἐποίησε, καὶ οἴκαδε ἐς τὴν Εἶραν ἀποσώζεται. παραδόξῳ μὲν τύχῃ καὶ ἐς τὴν ἅλωσιν χρησάμενος (ὃ γὰρ οἱ φρόνημα ἦν καὶ τὰ τολμήματα μείζονα, ἢ ὡς ἐλπίσαι τινὰ Αριστομένην αἰχμάλωτον ἂν γενέσθαι) παραδοξοτέρα δέ ἐστι καὶ πάντων προδηλότατα οὐκ ἄνευ θεοῦ ἢ ἐκ τοῦ Κεάδα σωτηρία. Λακεδαιμονίοις δὲ παραυτίκα μὲν ὑπὸ ἀνδρῶν ἐπηγγέλ-

πηγγέλλετο αὐτομόλων, ὡς Αριστομένης ἐπανῆκοι σῶς. Νομιζομένου δὲ ἀπίστου κατὰ ταῦτα ἢ εἴ τινα τεθνεῶτα ἐλέγετο ἀναβιῶναι πρὸς αὐτοῦ, τοιόνδε Αριστομένους ὑπῆρξεν ἐς πίστιν. Κορίνθιοι Λακεδαιμονίοις δύναμιν ὡς συνεξαιρήσοντας τὴν Εἶραν ἀποστέλλουσι. τούτους παρὰ τῶν κατασκόπων πυνθανόμενος ὁ Αριστομένης τῇ πορείᾳ τὲ ἀτακτότερον χρῆσθαι καὶ ταῖς στρατοπεδείαις ἀφυλάκτως, ἐπιτίθεται νύκτωρ σφίσι· καὶ τῶν τε ἄλλων καθευδόντων ἔτι, ἐφόνευσε τοὺς πολλοὺς καὶ τοὺς ἡγεμόνας, Υπερμενίδη καὶ Αχλαδαῖον καὶ Λυσίστρατον καὶ Εἴδεκτον ἀποκτείνουσι. Δμαρπάσας δὲ καὶ τὴν σκηνὴν τὴν στρατιγίδα, πρέστησεν εὖ εἰδέναι Σπαρτιάταις, ὡς Αριστομένης, καὶ οὐκ ἄλλος Μεσσηνίων, ἐστὶν ὁ ταῦτα εἰργασμένος. Εθυσε δὲ καὶ τῷ Διὶ τῷ Ιθωμάτᾳ τὴν θυσίαν, ἣν ἑκατομφόνια ὀνομάζουσιν. Αὕτη δὲ

κα-

καθεστήκει μὲν ἐκ παλαιοτάτου. Θυεὶν δὲ αὐτὴν Μεσσηνίων ἐνομίζετο, ὁπόσοι πολεμίους ἄνδρας κατεργάσαιντο ἑκατόν. Αριστομένει δὲ, ὅτε ἐπὶ Κάπρου σήματι ἐμαχέσατο, θύσαντι ἑκατομφόνια πρῶτον, δεύτερα ἤδη θῦσαι καὶ ὁ ἐν τῇ νυκτὶ τῶν Κορινθίων πρέσχε φόνος. τοῦτον μὲν δὲ λέγουσι καὶ ἐπὶ ταῖς ὕστερον θῦσαι καταδρομαῖς θυσίαν τρίτην. Λακεδαιμόνιοι δὲ (ἐπῄει γὰρ Υακίνθια) πρὸς τοὺς ἐν τῇ Εἴρᾳ τεσσαράκοντα ἐποιήσαντο ἡμερῶν σπονδὰς, καὶ αὐτοὶ μὲν ἀναχωρήσαντες οἴκαδε ἑώρταζον. Κρῆτες δὲ τοξόται (μετεπέμψαντο γὰρ ἔκ τε Λύκτου καὶ ἑτέρων πόλεων μισθωτοὺς) οὗτοι σφίσιν ἀνὰ τὴν Μεσσηνίαν ἐπλανῶντο. Αριστομένην οὖν, ἅτε ἐν σπονδαῖς ἀπωτέρω τῆς Εἴρας γενόμενον καὶ προϊόντα ἀδεέστερον, ἑπτὰ ἄνδρες ἀπὸ τῶν τοξοτῶν τούτων ἐλόχοσαν· συλλαβόντες δὲ τοῖς

ἵμασι

ἵμασι οἷ εἶχον ἐπὶ ταῖς φαρέτραις, δέου-
σιν. ἑσπέρα γὰρ ἐπήει. Δύο μὲν οὖν ἐς
Σπάρτην ἀπ' αὐτῶν ἐλθόντες, Λακε-
δαιμονίοις Αριστομένην εὐηγγελίζοντο ἡ-
λωκέναι· Οἱ λοιποὶ δὲ ἀποχοροῦσιν ἐς
Αγελὸν τῶν ἐν τῇ Μεσσηνίᾳ. ἐνταῦθα
ᾤκει κόρη σὺν μητρὶ παρθένος, πατρὸς
ὀρφανή. τῇ δὲ προτέρᾳ νυκτὶ εἶδεν ὄψιν
ἡ παῖς, ὡς λέοντα ἐς τῶν ἀγρὸν λύκοι
σφίσιν ἤγαγον δεδεμένον, καὶ οὐκ ἔχοντα
ὄνυχας, αὕτη δὲ τοῦ δεσμοῦ τῶν λέοντα ἀ-
πέλυσε, καὶ ἀνδροῦσα ἔδωκε τοὺς ὄνυχας·
οὕτω τὲ διασπασθῆναι τοὺς λύκους ἔδο-
ξεν ὑπὸ τοῦ λέοντος. Τότε δὲ ὡς τῶν Α-
ριστομένην ἐσάγουσιν οἱ Κρῆτες, συνεφρό-
νησεν ἡ παρθένος ὕπερ ἥκειν τὸ ἐν τῇ νυ-
κτὶ οἱ πεφηνὸς, καὶ ἀνηρώτα τὴν μητέρα
ὅστις εἴη. μαθοῦσα δὲ ἐπερρώσθη τε, καὶ
ἀπιδοῦσα ἐς αὐτὸν, τὸ προσταχθὲν συνῆ-
κεν. οἶνον οὖν τοῖς Κρησὶν ἐγχέουσα, ἀνε-

δίδου.

δίδου. καὶ ὡς σφᾶς ἡ μέθη κατελάμβανεν, ὑφαιρεῖται τοῦ μάλιστα ὑπνωμένου ὃ ἐγχειρίδιον. Τὰ μὲν δὴ δεσμὰ τοῦ Αριστομένους ἔτεμεν ἡ παρθένος· ὁ δὲ παραλαβὼς ὃ ξίφος διειργάσατο. Ταύτην τὴν παρθένον λαμβάνει γυναῖκα Γόργος Αριστομένους· ἐδίδου δὲ Αριστομένης, τῇ παιδὶ ἐκτίνων σῶστρα· ἐπεὶ Γόργῳ οὐκ ἦν πω δέκατον καὶ ὄγδοον ἔτος, ὅτε ἔγημεν. Ενδεκάτῳ δὲ ἔτει τῆς πολιορκίας, τήν τε Εἶραν ἐπέπρωτο ἁλῶναι, καὶ ἀναστάτους γενέσθαι Μεσσηνίους. καὶ δὴ σφίσιν ἐπετέλεσεν ὁ θεὸς Αριστομένει καὶ Θεόκλῳ χρησθέντι. Τούτοις γὰρ ἐλθοῦσιν ἐς Δελφοὺς μετὰ τὴν ἐπὶ τῇ Τάφρῳ πληγὴν, καὶ ἐπερομένοις ὑπὲρ σωτηρίας, τοιόνδε εἶπεν ἡ Πυθία.

Ες τε τράγος πίνῃσι Νέδης ἑλικόῤῥοον ὕδωρ,

Οὐκ ἔτι Μεσσήνην ῥύομαι· σχεδόθεν γὰρ ὄλεθρος.

Εἴσι

Εἴσι δὲ αἱ πηγαὶ τῆς Νέδας ἐν ὄρει τῷ Αυκαίῳ. προελθὼν δὲ ὁ ποταμὸς διὰ τῆς Αρκάδων, καὶ ἐπιστρέψας αὖθις ἐς τὴν Μεσσηνίαν, ὁρίζει τὰ ἐπὶ θαλάσσῃ Μεσσηνίοις καὶ Ηλείοις τὴν γῆν. Τότε δὲ ὡς μὲν τοὺς αἶγας τοὺς ἄρρενας ἐδεδοίκεσαν, μὴ πίνωσιν ἀπὸ τῆς Νέδας. τοῖς δὲ ἄρα ὁ δαίμων προεσήμαινε τοιόνδε. Τὸ δένδρον τῶν ἐρινεόν εἰσιν Ελληνίων οἳ καλοῦσιν ἄλυνθον, Μεσσηνίοι δὲ αὐτοὶ τράγον. τότε οὖν πρὸς τῇ Νέδᾳ πεφυκὼς ἐρινεὸς, οὐκ ἐς εὐθὺ ἠύξετο· ἀλλὰ ἔς τε τὸ ῥεῦμα ἐπέστρεφε, καὶ τοῦ ὕδατος ἄκροις τοῖς φύλλοις ἐπέψαυε. Θεασάμενος δὲ ὁ μάντις Θέοκλος συνεβάλλετο, ὡς τῶν τράγων τῶν πίνοντα ἐκ τῆς Νέδας προεῖπεν ἡ Πυθία τῶν ἐρινεὸν τοῦτον, καὶ ὡς ἤδη Μεσσηνίοις ἥκει τὸ χρεών. καὶ ἐς μὲν τοὺς ἄλλους εἶχεν ἐν ἀπορρήτῳ, Αριστομένην δὲ πρός τε τῶν ἐρινεὸν ἤγαγε, καὶ ἀνεδίδασκεν

ὡς

ὡς τῆς σωτηρίας ἐξήκοι σφίσιν ὁ χρόνος. Αριστομένης δὲ ἔχειν οὕτω πείθεται· καὶ ἀναβολὴν οὐκ ἔτι εἶναι σφίσιν, προενοήσατο καὶ ἐκ τῶν πρόντων. Καὶ ἦν γάρ τι ἐν ἀπορρήτῳ τοῖς Μεσσηνίοις· ἔμελλε δὲ ἀφανισθὲν, ὑποβρύχιον τὴν Μεσσήνην κρύψειν ἐπὶ πάντα αἰῶνα. φυλαχθὲν δὲ, οἱ Λύκου τοῦ Πανδίονος χρησμοὶ Μεσσηνίους ἔλεγον χρόνῳ ποτὲ ἀνασώσεσθαι τὴν χώραν. τοῦτο δὴ ὁ Αριστομένης, ἅτε ἐπιστάμενος τοὺς χρησμοὺς, ἐπεὶ νὺξ ἐγίγνετο, ἐκόμιζε. παραθεμόμενος δὲ ἔνθα τῆς Ιθώμης ἦν ὃ ἐρημότατον, κατώρυξεν ἐς Ιθώμην ὃ ὄρος, καὶ Δία Ιθώμην ἔχοντα καὶ θεοὺς οἱ Μεσσηνίους ἐς ἐκεῖνο ἔσωζον, φύλακας μεῖναι τῆς παρακαταθήκης ἡγούμενος, μηδὲ ἐπὶ Λακεδαιμονίοις ποιῆσαι τὴν μόνην καθόλου Μεσσηνίοις ἐλπίδα. Μετὰ δὲ τοῦτο τοῖς Μεσσηνίοις ἤρχετο, καθὸ καὶ

Τρωσὶν

Τρωσὶν ἔτι πρότερον, γίγνεσθαι κακὰ ἀπὸ μοιχείας. Επεκράτουν μὲν αὐτοὶ, ἐπεὶ ἐκράτουν τοῦ τε ὄρους καὶ τοῦ πρὸς τὴν Εἶραν ἄχρι τῆς Νέδας. ἦσαν δὲ οἰκήσεις καὶ ἔξω πυλῶν ἐνίοις. Αὐτόμολος δὲ ἐς αὐτοὺς ἐκ τῆς Λακωνικῆς, ἄλλος μὲν ἀφίκετο οὐδείς· οἰκέτης δὲ Εμπεράμου βουκόλος ἐλαύνων τοῦ δεσπότου τὰς βοῦς· ὁ δὲ Εμπέραμος ἦν ἀνὴρ ἐν Σπάρτῃ δόκιμος. οὗτος ὁ βουκόλος ἔνεμεν οὐ πόῤῥω τῆς Νέδας. Ανδρὸς οὖν τῶν Μεσσηνίων τῶν οὐκ ἐντὸς τείχους ἐχόντων οἴκησιν, γυναῖκα εἶδεν ἐφ' ὕδωρ ἐλθοῦσαν. ἐρασθεὶς δὲ, διαλεχθῆναι ἐτόλμησε· καὶ δοὺς δῶρα, συγγίνεται. καὶ ἀπὸ τούτου τῶν ἄνδρα πρεφύλασσεν αὐτῆς, ὁπότε ἀποχωρήσειεν ἐς τὴν φρουράν. ἀνὰ μέρος δὲ τοῖς Μεσσηνίοις τῆς ἀκροπόλεως ἐπήγετο ἡ φυλακή. ταύτῃ γὰρ τοὺς πολεμίους μάλιστα ἐδεδοίκεσαν, μὴ ὑπερβῶσιν

βῶσιν αὐτοῖς ἐς τὴν πόλιν. ὁπότε οὖν οὗτος ἀ-
ποχωρήσειε, τηνικαῦτα ὁ βουκόλος ἐφοίτα
παρὰ τὴν γυναῖκα. Καὶ ποτε ἔτυχε σὺν ἄλ-
λοις ἐς ἐκεῖνον περιήκουσα ἐν τῇ νυκτὶ φυ-
λακή. Ετυχε δὲ ὕειν πολλῷ τὴν θεὸν, καὶ ἐκ-
λείπουσιν οἱ Μεσσήνιοι τὴν φρουράν. ὃ γὰρ
ὕδωρ ἐβιάζετο σφᾶς ἀθρόον ἐκ τοῦ οὐρανοῦ
καταχεόμενον, οὔτε ἐπάλξεων ᾠκοδομημέ-
νων, οὔτε πύργων ὑπὸ σπουδῆς τοῦ τειχισμοῦ.
καὶ ἅμα οὐδὲ κινήσεσθαι τοὺς Λακεδαιμονίους
ἤλπιζον ἐν ἀσελήνῳ νυκτὶ, καὶ οὕτω χειμε-
ρίῳ. Αριστομένης δὲ οὐ πολλαῖς πρότερον
ἡμέραις Κεφαλλῆνα ἔμπορον, ἑαυτῷ ξένον,
καὶ ἐσάγοντα ἐς τὴν Εἶραν ὁπόσων ἐδέοντο, ἑα-
λωκότα ὑπὸ Λακεδαιμονίων καὶ τοξοτῶν
Απτεραίων, ὧν ἦρχεν Εὐρύαλος Σπαρτιάτης·
τοῦτον τὴν Κεφαλλῆνα ἀφαιρούμενος, ἐκεῖ-
νον μὲν καὶ τὰ χρήματα ὁπόσα ἦσαν, ἀπέσωσεν·
αὐτὸς δὲ ἐτέτρωτο, καὶ οὐκ ἐδύνατο ἐπιφοιτᾷν
τοῖς φυλάσσουσι, καθάπερ εἰώθει· τοῦτο μά-

λιστα αἴτιον ἐθένετο ἐκλειφθῆναι τὴν ἀκρόπολιν. τῶν τε δὴ ἄλλων ἕκαστος ἀνεχώρησεν ἀπὸ τῆς φρουρᾶς, καὶ τῆς ὑπὸ τοῦ βουκόλου μοιχευομένης ὁ ἀνήρ. Η δὲ τηνικαῦτα ἔνδον εἶχε τὴν βουκόλον, αἰσθάνεταί τε τοῦ ἀνδρὸς ἐπιόντος, καὶ αὐτίκα ὡς τάχους εἶχεν, ἀποκρύπτει τὴν ἄνθρωπον. ἐσελθόντα δὲ τὴν ἄνδρα ἐφιλοφρονεῖτο, ὡς οὔπω πρότερον, καὶ ἠρώτα καθ' ἥν τινα αἰτίαν ἥκοι. Ο δὲ οὔτε μοιχευομένην εἰδὼς, οὔτε ἔνδον ὄντα τὴν βουκόλον, ἐχρῆτο τῷ ἀληθεῖ λόγῳ· καὶ αὐτός τε διὰ τοῦ ὄμβρου τὸν βίαιον καὶ τῶν ἄλλων ἕκαστον ἔφασκεν ἀπολελοιπέναι τὴν φρουράν. Επηκροᾶτο δὲ λέγοντος ὁ βουκόλος· καὶ ὡς ἀκριβῶς ἐπύθετο ἕκαστα, αὖθις ἐκ τῶν Μεσσηνίων ἐς τοὺς Λακεδαιμονίους ἀφίκετο αὐτόμολος. Λακεδαιμονίοις δὲ οἱ μὲν βασιλεῖς ἀπὸ στρατοπέδου τηνικαῦτα ἀπῄεσαν. πολεμαρχῶν δὲ τότε Εμπέραμος ὁ τοῦ βουκόλου δεσπότης, προεκάθητο τῇ Εἴρᾳ. Αφικόμενος οὖν ἐς

τοῦ-

τοῦτον, πρῶτα μὲν ὃ ἐπὶ τῷ δρασμῷ πρῆ-
τεν ἁμάρτημα· δεύτερα δὲ ἀνεδίδασκεν,
ὡς τὴν Εἶραν ἐν τῷ πρόντι μάλιστα αἱρή-
σουσιν, αὐτὰ ἕκαστα ὁπόσα ᾔσθετο τοῦ Μεσ-
σηνίου διηγούμενος. Εδοξέ τε δὴ λέγειν πι-
στὰ, καὶ ἡγεῖτο Εμπεράμῳ καὶ τοῖς Σπαρτιά-
ταις. ἦν δὲ ἡ πορεία χαλεπὴ σφίσιν, ἅτε
ἐν σκότῳ, καὶ οὐκ ἀνιέντος τοῦ ὑετοῦ. ὅμως δὲ
ὑπὸ προθυμίας ἤνυσαν, καὶ ὡς κατὰ τὴν ἀ-
κρόπολιν τῆς Εἴρας ἐγίνοντο, ὑπερέβαινον κλί-
μακάς τε προστιθέντες, καὶ ὅτῳ τὶς ἐδύνατο
ἄλλῳ τρόπῳ. Τοῖς δὲ Μεσσηνίοις παρεί-
χετο μὲν τοῦ παρόντος κακοῦ καὶ ἄλλα αἴσθησιν,
μάλιστα δὲ οἱ κύνες οὐ κατὰ τὰ εἰωθότα ὑ-
λακτοῦντες, ἀλλὰ συνεχεστέρᾳ καὶ βιαιοτέρᾳ
τῇ κραυγῇ χρώμενοι. Γνόντες οὖν τὴν ὕστα-
τον ὁμοῦ καὶ ἀναγκαιότατον σφᾶς ἀγῶνα ἐ-
πειληφότα, οὐδὲ τὰ ὅπλα ἅπαντα ἀνελάμ-
βανον· ἀλλ' ὅτῳ προχείρῳ μάλιστα τύχοι
τὶς, ἁρπάζοντες ἤμυνον τῇ πατρίδι, ἢ μό-

νη σφίσιν ἐλείπετο ἐκ τῆς Μεσσηνίας πάσης. πρῶτοι δὲ ᾔσθοντο ἔνδον τῶν πολεμίων ὄντων, καὶ ἐβοήθουν ἐπ' αὐτοὺς πρῶτοι, Γόργος τε ὁ Αριστομένους καὶ Αριστομένης αὐτὸς, Θέοκλός τε ὁ μάντις, καὶ ὁ Μάντικλος ὁ Θεόκλου. σὺν δὲ αὐτοῖς Εὐεργετίδας ἀνὴρ καὶ ἄλλως ἐν Μεσσήνῃ τιμώμενος, καὶ διὰ τὴν γυναῖκα ἐπὶ πλέον ἀξιώματος ἥκων. ἀδελφὴν γὰρ εἶχεν Αριστομένους Αγναγόραν. τότε δὲ οἱ μὲν ἄλλοι συνιέντες ὡς ἐν δικτύοις εἰσὶν ἐσχημένοι, ὅμως καὶ ἐκ τῶν παρόντων εἶχόν τινα ἐλπίδα. Αριστομένης δὲ καὶ ὁ μάντις ἠπίσταντο μὲν οὐδεμίαν ἔτι ἀναβολὴν ὀλέθρου Μεσσηνίοις οὖσαν, ἅτε εἰδότες καὶ τὴν χρησμὸν ὃν ἠνίξατο ἐς τὴν τράγον ἡ Πυθία. ἐπέκρυπτον δὲ οὐδὲν ἧσσον, καὶ ἦν σφίσιν ἐς τοὺς ἄλλους ἀπόῤῥητον. Επιόντες δὲ τὴν πόλιν σπουδῇ, καὶ ἐπὶ πάντας ἐρχόμενοι, τοῖς τε ἐντυγχάνουσιν ὁπότε αἰσθάνοιντο ὄντας Μεσσηνίους, παρεκελεύοντο ἄνδρας ἀγαθοὺς εἶναι,

καὶ

καὶ ἐκ τῶν οἰκιῶν ἀνεκάλουν τοὺς ἔτι ὑπολει-
πομένους. ἐν μὲν δὴ νυκτὶ οὐδὲν ἄξιον ἐπρά-
χθη λόγου παρ' οὐδετέρων. Τοῖς μὲν γὰρ ἡ ἀ-
πειρία τῶν τόπων, καὶ ἡ τόλμα Αριστομένους
παρεῖχε μελλησμόν· τοῖς δὲ Μεσσηνίοις οὔτε
πρὰ τῶν στρατηγῶν σύνθημα ἐγεγόνει φθα-
νόντας εἰληφέναι. τάς τε δᾷδας ἢ εἴ τινα
λαμπτῆρα ἄλλοιον ἅψαιτό τις, ὕων ἂν ἐ-
σβέννυεν ὁ θεός. Επειδὴ δὲ ἡμέρα τὲ ἦν, καὶ
ἀλλήλους καθορᾶν ἐδύναντο, ἐνταῦθα Αρι-
στομένης καὶ Θέοκλος ἐπειρῶντο ἐς πᾶσαν ἀπό-
νοιαν προάγειν τοὺς Μεσσηνίους, ἄλλα τε
ὁπόσα εἰκὸς ἦν διδάσκοντες, καὶ Σμυρναίων
τὰ τολμήματα ἀναμιμνήσκοντες· ὡς Ιώ-
νων μοῖρα ὄντες, Γύγην τὸν Δασκύλου καὶ Λυ-
δοὺς ἔχοντας σφῶν τὴν πόλιν, ὑπὸ ἀρετῆς καὶ
προθυμίας ἐκβάλοιεν. Οἱ Μεσσήνιοι δὲ
ἀκούοντες ἀπονοίας τὲ ἐνεπίπλαντο, καὶ συν-
ιστάμενοι καθ' ὁπόσους ἕκαστοι τύχοιεν ἐφέ-
ροντο ἐς τοὺς Λακεδαιμονίους. ὥρμησαν δὲ καὶ

γυναῖκες τῷ κεράμῳ, καὶ ὅτῳ δύναιτο ἑκάστη, τοὺς πολεμίους βάλλειν. τοῦτο μὲν δὴ μὴ δρᾶσαι σφᾶς, μηδὲ ἐπιβῆναι τῶν τεγῶν, τοῦ ὄμβρου τὸ βίαιον ἐπεκώλυε. λαβεῖν δὲ ὅπλα ἐτόλμησαν, καὶ τοῖς ἀνδράσιν ἐπὶ πλέον αὐτῶν τὴν τόλμαν ἐξῆψαν· ὁπότε καὶ τὰς γυναῖκας ἑώρων προτιμώσας συναπολέσθαι τῇ πατρίδι, ἢ ἀχθῆναι δούλας ἐς Λακεδαίμονα. ὥστε κἂν πρελθεῖν ἠδυνήθησαν τὸ πεπρωμένον. Αλλὰ ὁ θεὸς τὸ ὕδωρ ἐπήγαγεν ἀθρόον μᾶλλον μετὰ ἰσχυροῦ τῶν βροντῶν τοῦ ψόφου, καὶ τοὺς ὀφθαλμοὺς αὐτῶν ἐναντίαις ταῖς ἀστραπαῖς ἐξέπληττε. τοῖς δὲ Λακεδαιμονίοις ταῦτα πάντα παρίστη φρόνημα, καὶ αὐτὸν ἀμύνειν σφίσιν ἔφασαν τὸν θεόν. καὶ (ἤστραπτε γὰρ τούτοις κατὰ δεξιὰ) ἀπέφαινεν Εκατος ὁ μάντις, ὡς αἴσιον εἴη τὸ σημεῖον. Οὗτος δὲ καὶ στρατήγημα ἐξεῦρε τοιόνδε. Αριθμῷ καὶ πολὺ οἱ Λακεδαιμόνιοι περιῆσαν. Ατε δὲ οὐκ ἐν εὐ-

ρυχω-

ρυχωρίᾳ σφίσιν, οὐδὲ κατὰ σύνταγμα ἐγγινομένης τῆς μάχης, ἄλλων δὲ ἄλλῳ τῆς πόλεως ποιουμένων τὴν ἀγῶνα, ἀχρείους ἀπὸ ἑκάστης τάξεως συνέβαινεν εἶναι τοὺς τελευταίους. τούτους ἐκέλευεν ἀποχωρήσαντας ἐς τὸ στρατόπεδον σιτίων μεταλαβεῖν καὶ ὕπνου, καὶ αὖθις πρὸς ἑσπέρας ἥκειν τοῖς ὑπομείνασιν αὐτῶν διαδεξομένους τὴν πόνον. καὶ οἱ μὲν ἀναπαυόμενοί τε καὶ ἀναμέρος μαχόμενοι μᾶλλον ἀντήρκουν. Τοῖς δὲ Μεσσηνίοις πανταχόθεν παρίστατο ἀπορία. μεθ' ἡμέραν γὰρ ἀεὶ καὶ νύκτα συνεχῶς οἱ αὐτοὶ τρίτην ἠμύνοντο. ἤδη τε ἡμέρα ἦν, καὶ ἥ τε ἀϋπνία καὶ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ τὸ ὕδωρ τε καὶ ῥῖγος ἐπίεζε σφᾶς, ὅ τε λιμὸς καὶ ἡ δίψα ἐπέκειτο. μάλιστα δὲ αἱ γυναῖκες ἀηθείᾳ τὲ πολέμου, καὶ τῇ συνεχείᾳ τῆς ταλαιπωρίας ἀπειρήκεσαν. Παραστὰς οὖν ὁ μάντις Θέοκλος πρὸς Αριστομένην εἶπε· Τί μάτην τόνδε ἔχεις τὴν πόνον, ἁλῶναι Μεσσήνην

πάντως ὅτι πεπρωμένον. συμφορὰν δὲ τὴν ἐν ὀφθαλμοῖς, πάλαι τέ ἡμῖν προεσήμηνεν ἡ Πυθία, καὶ ἔναγχος ὁ ἐεινεὸς ἔδειξεν. ἐμοὶ μὲν οὖν θεὸς αὐτὸς κοινὴν πρὸς τὴν παιδιὰ ἐπάγει τὴν τελευτήν· σὺ δὲ σώζειν μὲν, ὡς δυνάμεως ἥκεις, Μεσσηνίους, σώζειν δὲ καὶ σαυτόν. Ἐπεὶ δὲ εἶπε πρὸς τοῦτον ὅπη τοὺς πολεμίους ἕξει. Καὶ οἱ καὶ ἐς τοὺς Λακεδαιμονίους ἔπεισιν ἐκβοῆσαι τοσόνδε· Ἀλλ' ὅτοι μὲν πάντα γε χρόνον χαίροντες καρπώσεσθε τὰ Μεσσηνίων. Μετὰ τοῦτο τοῖς καθ' αὐτὸν ἀνθεστηκόσιν ἐμπεσὼν, ἐκείνους τε ἔκτεινε, καὶ αὐτὸς ἐπεζώσκετο. πρόσθεν πλήσας δὲ τὸν θυμὸν τῷ φόνῳ τῶν ἐχθρῶν, ἀφίησι τὴν ψυχήν. Αεισομήνης δὲ ἀπὸ τῆς μάχης ὀπίσω τοὺς Μεσσηνίους ἀνεκάλει, πλὴν ὅσοι τῆς ἀνδραγαθίας αὐτῷ προσεμάχοντο· τούτοις δὲ εἶα καὶ χώραν μένειν. τοῖς δὲ λοιποῖς προσέταξε τὰς γυναῖκας καὶ τὰ τέκνα σὺν τῇ τάξεως ἔχοντας ἐπακολου-

κολουθεῖν, ᾗ περ ἂν αὐτὸς παρέχηται διέξοδον. Καὶ τούτων μὲν τοῖς τελευταίοις Γόργον καὶ Μάντικλον ἐπέστησεν ἄρχοντας. αὐτὸς δὲ ἀναδραμὼν ἐς τοὺς προτεταγμένους, τῆς τε κεφαλῆς τῷ νεύματι καὶ οὗ δόρατος τῇ κινήσει δῆλος ἦν διέξοδόν τε αἰτούμενος, καὶ ἀποχωρεῖν ἤδη βεβουλευμένος. Τῷ τε οὖν Εμπεράμῳ καὶ Σπαρτιατῶν τοῖς παροῦσι διεῖναι τοὺς Μεσσηνίους ἤρεσκε, μηδὲ λυσσῶντας ἀνθρώπους καὶ ἐς τὸ ἔσχατον ἀπονοίας ἥκοντας ἐξαγριᾶναι πέρα. καὶ ἅμα οὕτω σφᾶς ποιεῖν Εκατος ὁ μάντις ἐκέλευεν. Οἱ δὲ Αρκάδες παραυτίκα τε τὴν κατάληψιν ἐπυνθάνοντο τῆς Εἴρας, καὶ αὐτίκα τὴν Αριστοκράτην ἐκέλευον σφᾶς ἄγειν, ὡς ἢ σώσοντας Μεσσηνίους, ἢ σὺν αὐτοῖς ἀπολουμένους. Ο δὲ ἅτε ἐκ τῆς Λακεδαίμονος δεδεγμένος δῶρα, οὔτε ἄγειν ἤθελεν, εἰδέναι τε ἔφασκεν οὐδένα ἔτι Μεσσηνίων, ὅτῳ καὶ ἀμυνοῦσιν, ὄντα ὑπόλοιπον. τότε δὲ ὡς

σαφέστερον ᾐσθάνοντο περιόντας καὶ ἐκλείπειν τὴν Εἶραν βεβιασμένους, αὐτοὶ μὲν περὶ τὸ ὄρος σφᾶς τὸ Λύκαιον ἔμελλον ὑποδέξασθαι προετοιμασάμενοι καὶ ἐσθῆτα καὶ σιτία· ἄνδρας δὲ τῶν ἐν τέλει πέμπουσι παραμυθεῖσθαί τε τοὺς Μεσσηνίους, καὶ ἡγεμόνας τῆς πορείας ἅμα γενέσθαι. Καὶ τοὺς μὲν, ὡς ἐς τὸ Λύκαιον ἀνεσώθησαν, ἐξένιζον, καὶ τὰ ἄλλα εὐνοϊκῶς περιεῖπον οἱ Αρκάδες, κατανέμειν τε ἐς τὰς πόλεις ἤθελον καὶ ἀναδάσασθαι δι' ἐκείνους τὴν γῆν. Αριστομένει δὲ ὅτε οἶκτος διαρπαζομένης τῆς Εἴρας, καὶ τὸ μῖσος τὸ ἐς τοὺς Λακεδαιμονίους, βούλευμα πρίστησι τοιόνδε. Πεντακοσίους τῶν Μεσσηνίων, οὓς μάλιστα ἠπίστατο αὐτῶν ἀφειδῶς ἔχοντας, ἀποκρίνας ἀπὸ τοῦ πλήθους, ἤρετο σφᾶς ἐν ἐπηκόῳ τῶν τε ἄλλων Αρκάδων καὶ Αριστοκράτους, ἅτε ὄντα προδότην οὐκ εἰδὼς (ἀνανδρίᾳ γὰρ καὶ ὑπὸ δειλίας φυγὴν τότε ἤδη καὶ Αριστοκράτη τῆς μάχης, καὶ

οὐ

οὐ διὰ κακίαν οὐδεμίαν, ἐδόξαζεν αὐτὸν) ὥς τε ἐναντίον καὶ τούτου τοὺς πεντακοσίους ἤρετο, εἰ τιμωροῦντες τῇ πατρίδι ἀποθνήσκειν σὺν αὐτῷ ἐθελήσουσι. φαμένων δὲ ἐθέλειν, ἀπεγύμνου ὃ πᾶν, ὡς πάντως τῆς ἐπιούσης ἑσπέρας ἐπὶ τὴν Σπάρτην ἄγειν μέλλοι. Λακεδαιμονίων γὰρ τότε δὴ μάλιστα ἐς τὴν Εἶραν ἀπῆσαν οἱ πολλοὶ, καὶ ἄλλοι τε ἐπεφοίτων φέροντες καὶ ἄγοντες τὰ Μεσσηνίων. Καὶ ἢν μὲν ἑλεῖν τὴν Σπάρτην καὶ κατασχεῖν δυνηθῶμεν (ἔφασκεν ὁ Αριστομένης) ἔστιν ἡμῖν ἀποδόντας Λακεδαιμονίοις τὰ ἐκείνων, κομίσασθαι τὰ οἰκεῖα· ἁμαρτάνοντες δὲ, ὁμοῦ ἀποθανούμεθά γε μνήμης καὶ τοῖς ἔπειτα ἄξια ἐργασάμενοι. Ταῦτα εἰπόντος, τῶν Αρκάδων ὅσον τριακόσιοι, μετέχειν καὶ αὐτοὶ τοῦ τολμήματος ἤθελον, καὶ τότε μὲν ἐπεῖχον τῆς ἐξόδου. τὰ γὰρ ἱερὰ ἐγίγνετο αὐτοῖς οὐ κατὰ γνώμην. Τῇ δὲ ἐπιούσῃ τότε ἀπόῤῥητον ἔγνωσαν σφῶν τοὺς

Λακεδαιμονίους προπεπυσμένους, καὶ αὐτοὶ δεύτερον ὑπὸ Αριστοκράτους προδεδομένοι. Τὰ γὰρ τοῦ Αριστομένους βουλεύματα αὐτίκα ὁ Αριστοκράτης ἐγγράψας βιβλίῳ, καὶ τὸ βιβλίον ἐπιθεὶς τῶν οἰκετῶν ὃν ἠπίστατο ὄντα εὐνούστατον, πρὸς Ανάξανδρον ἀπέστελλεν ἐς Σπάρτην. Επανιόντα δὲ τὴν οἰκέτην λοχῶσιν ἄνδρες τῶν Αρκάδων, διάφοροι καὶ πρότερον τῷ Αριστοκράτει, σχόντες δ' ἔτι καὶ ὕποπτον τότε ἐς αὐτὸν, λοχήσαντες δὲ τὴν οἰκέτην ἐπανάγουσιν ἐς τοὺς Αρκάδας, καὶ ἐπεδείκνυον ἐς τὴν δῆμον τὰ ἀνταπεσταλμένα ἐκ Λακεδαίμονος. Επέστελλέν τε ὁ Ανάξανδρος, φυγήν τε αὐτῷ τὴν πρότερον ἀπὸ τῆς μεγάλης Τάφρου φάμενος οὐκ ἀνόνητον ἐκ Λακεδαιμονίων γενέσθαι· προσέσεσθαι δέ οἱ χάριν καὶ τῶν ἐν τῷ παρόντι μηνυμῶν. Ως δὲ ἀγγέλθη ταῦτα ἐς ἅπαντας, αὐτοί τε τῷ Αριστοκράτην ἔβαλλον οἱ Αρκάδες, καὶ τοῖς Μεσσηνίοις διεκελεύοντο.

ⓐ δὲ ἐς ⓜ Αριστομένην ἀπέβλεπον. Καὶ ὁ μ̄ ἐς τὴν γῆν ἀφορῶν ἔκλαιε. ⓜ δὲ Αριστοκράτην οἱ Αρκάδες καταλιθώσαντες, ⓜ μ̄ τ̄ ὅρων ἐκτὸς ἐκβάλλουσιν ἄταφον· στήλην δὲ ἀνέθεσαν ἐς τὸ τέμενος τοῦ Λυκαίου λέγουσαν.

Πάντως ὁ χρόνος εὗρε δίκην ἀδίκῳ βασιλῆϊ,
Εὗρε δὲ Μεσσήνης σὺν Διῒ τὴν προδότην
Ρηϊδίως. χαλεπὸν δὲ λαθεῖν θεὸν ἄνδρ' ἐπίορκον.
Χαῖρε Ζεῦ βασιλεῦ, καὶ σάου Αρκαδίαν.

Τῶν δὲ Μεσσηνίων ὁπόσοι περὶ τὴν Εἶραν ἢ καὶ ἑτέρωθί που τῆς Μεσσηνίας ἐγκατελείφθησαν, τούτους μὲν οἱ Λακεδαιμόνιοι προσένειμαν ἐς τὸ Εἱλωτικόν. Πύλιοι δὲ καὶ Μοθωναῖοι καὶ ὅσοι τὰ παραθαλάσσια ᾤκουν, ναυσὶν ὑπὸ τὴν ἅλωσιν τῆς Εἴρας ἀπαίρουσιν ἐς Κυλλήνην τὸ ἐπίνειον τὸ Ηλείων. ἐκεῖθεν δὲ παρὰ τοὺς ἐν Αρκαδίᾳ Μεσσηνίους ἀπέστελλον ἐθέλοντες κοινῷ στόλῳ χώραν, ἔνθα οἰκήσουσιν, ἀναζητεῖν, καὶ Αριστομένην ἐκέ-

λευον

λευον ἡγεῖσθαι σφίσιν ἐς ἀποικίαν. Ο δὲ αὐτὸς μὲν ἕως ἂν περιῇ, πολεμήσειν Λακεδαιμονίοις ἔφασκεν, ἐπίστασθαι δὲ ἀκριβῶς, ὡς ἀεί τι ἀναφύσεται τῇ Σπάρτῃ δι' αὐτοῦ κακόν· ἐκείνοις δὲ Γόργον καὶ Μάντικλον ἔδωκεν ἡγεμόνας. Ο δὲ Εὐεργετίδας ἐς μὲν τὸ Λύκαιον σὺν τοῖς ἄλλοις Μεσσηνίοις καὶ αὐτὸς ἀπεχώρησεν· ἐκεῖθεν δὲ ὡς ἑώρα τὸ βούλευμα διαπεπτωκὸς τῷ Αριστομένει τὸ ἐς τὴν κατάληψιν τῆς Σπάρτης, ἀναπείσας τῶν Μεσσηνίων ὡς πεντήκοντα, ἐπάνεισι ἐπὶ τοὺς Λακεδαιμονίους ἐς τὴν Εἶραν· καὶ ἐντυχὼν διαρπάζουσιν ἔτι τὰ ἐπινίκια, πένθος σφίσιν ἐποίησεν. καὶ τῶν μὲν ἐνταῦθα ἐπιλαμβάνει τὸ χρεών. Αριστομένης δὲ ὡς τοὺς ἡγεμόνας τοῖς Μεσσηνίοις ἐπέταξεν ἐς Κυλλήνην, ὅστις ἐθέλοι μετέχειν τῆς ἀποικίας· καὶ μετέσχον ἅπαντες, πλὴν εἰ γῆράς τινα ἀπεῖργεν, ἢ μηδὲ εὐπορῶν ἔτυχεν ἐς

τὴν

τὴν ἀποδημίαν. οὗτοι δὲ αὐτοῦ κατέμειναν παρὰ τοῖς Αρκάσιν. Εάλω δὲ ἡ Εἶρα, καὶ ὁ πόλεμος ὁ δεύτερος Λακεδαιμονίων καὶ Μεσσηνίων τέλος ἔσχεν, Αθηναίοις ἄρχοντος Αὐτοσθένους, ἔτει πρώτῳ τῆς ὀγδόης τε καὶ εἰκοστῆς ὀλυμπιάδος, ἣν ἐνίκα Χιόνις Λάκων. Ως δὲ ἐς τὴν Κυλλήνην οἱ Μεσσήνιοι συνελέχθησαν, ὧν μὲν παρόντα χειμῶνα ἔδοξεν αὐτοῦ χειμάζειν, καὶ τὴν ἀγορὰν σφίσι καὶ χρήματα οἱ Ηλεῖοι παρέχον. Αμα δὲ τῷ ἦρι ἐβουλεύοντο ποῖ χρὴ σταλῆναι. Γνῶμαι δὲ ἦσαν, Γόργου μὲν, Ζάκυνθον τὴν ὑπὲρ Κεφαλληνίας καταλαβόντας, καὶ νησιώτας ἀντὶ ἠπειρωτῶν θνομένους ναυσὶν ἐς τὰ παραθαλάσσια τῆς Λακωνικῆς ἐπιπλέοντας, κακοῦν τὴν γῆν. Μάντικλος δὲ ἐκέλευε Μεσσήνης μὲν καὶ τοῦ Λακεδαιμονίων ἔχθους λαβεῖν λήθην· πλεύσαντας δὲ ἐς Σαρδὼ, κτήσασθαι μεγίστην

γίστην τὲ νῆσον καὶ εὐδαιμονίᾳ πρώτην. Εν τοσούτῳ δὲ Αναξίλας πρὸς τοὺς Μεσσηνίους ἀπέστειλεν ἐς Ιταλίαν καλῶν. Ο δὲ Αναξίλας ἐτυράννει μὲν Ρηγίου, τέταρτος δὲ ἀπόγονος ἦν Αλκιδαμίδου. Μετῴκησε δὲ Αλκιδαμίδας ἐκ Μεσσήνης ἐς Ρήγιον μετὰ τὴν Αριστοδήμου τοῦ βασιλέως τελευτὴν καὶ Ιθώμης τὴν ἅλωσιν. Οὗτος οὖν ὁ Αναξίλας τοὺς Μεσσηνίους μετεπέμπετο, ἐλθοῦσί τε ἔλεγεν, ὡς Ζάγκλιοι διάφοροι μέν εἰσιν αὐτῷ, χώραν δὲ εὐδαίμονα καὶ πολιν ἐν καλῷ τῆς Σικελίας ἔχουσιν. ἃ δὴ σφίσιν ἐθελεῖν ἔφη συγκατεργασάμενος δοῦναι. Προσιεμένων δὲ τοῦ λόγον, οὕτως Αναξίλας διεβίβασεν ἐς Σικελίαν αὐτούς. Ζάγκλην δὲ ὃ μὲν ἐξαρχῆς κατέλαβον λῃσταί, καὶ ἐν ἐρήμῳ τῇ γῇ τειχίσαντες ὅσον περὶ τοῦ λιμένα ὁρμητηρίῳ πρὸς τὰς καταδρομὰς καὶ ἐς τοὺς ἐπίπλους ἐχρῶντο. ἡγεμόνες δὲ ἦ-

σαν

σαν αὐτῶν Κραταιμένης Σάμιος, καὶ Περιήρης ἐκ Χαλκίδος. Περιήρει δὲ ὕστερον καὶ Κραταιμένει καὶ ἄλλους ἐπαγαγέσθαι τῶν Ελλήνων ἔδοξεν οἰκήτορας. Τότε δὲ τοὺς Ζαγκλαίους ὅ τε Αναξίλας ναυσὶν ἀνταναγομένους ἐνίκησε, καὶ οἱ Μεσσήνιοι μάχῃ πεζῇ. Ζαγκλαῖοι δὲ κατὰ γῆν τε ὑπὸ Μεσσηνίων καὶ ναυσὶν ἅμα ἐκ θαλάσσης ὑπὸ Ρηγίνων πολιορκούμενοι, καὶ ἁλισκομένου σφίσιν ἤδη τοῦ τείχους, ἐπί τε βωμοὺς θεῶν καὶ πρὸς τὰ ἱερὰ φεύγουσιν. Αναξίλας μὲν οὖν τοῖς Μεσσηνίοις παρεκελεύετο, τούς τε ἱκετεύοντας Ζαγκλαίων ἀποκτείνειν, καὶ τοὺς λοιποὺς γυναιξὶν ὁμοῦ καὶ παισὶν ἀνδραποδίσασθαι. Γόργος δὲ καὶ Μάντικλος παρῃτοῦντο Αναξίλαν, μὴ σφᾶς ὑπὸ συγγενῶν ἀνδρῶν πεπονθότας ἀνόσια, ὅμοια αὐτοὺς ἐς ἀνθρώπους Ελλήνας ἀναγκάσαι δρᾶσαι. Μετὰ δὲ τοῦτο ἤδη τοὺς Ζαγκλαίους ἀνίστασαν ἀπὸ τῶν βωμῶν, καὶ ὅρκους δόντες, καὶ

αὐτοὶ

αὐτοὶ πρὸ ἐκείνων λαβόντες, ᾤκησαν ἀμφότεροι κοινῇ. ὄνομα δὲ τῇ πόλῃ μετέθεσαν Μεσσήνιον ἀντὶ Ζάγκλης καλέσθαι. Ταῦτα δὲ ὕστερον τῆς ὀλυμπιάδος ἐτελέσθη τῆς ὀγδοηκοστῆς καὶ εἰκοστῆς, ἣν Χιόνις Λάκων ὁ δεύτερον ἐνίκα, Μιλπάδου πρὸ Αθηναίοις ἄρχοντος. Μαντικλος δὲ ὁ ἱερεὺς Μεσσηνίοις τὸν Ηρακλέους ἐποίησε. καὶ ἔστιν ἐκτὸς τείχους ὁ θεὸς ἱδρυμένος, Ηρακλῆς καλούμενος Μάντικλος· καθάπερ καὶ Αμμων ὁ ἐν Λιβύῃ, καὶ ὁ ἐν Βαβυλῶνι Βῆλος, ὁ μὲν ἀπὸ ἀνδρὸς Αἰγυπτίου Βήλου τοῦ Λιβύης ὄνομα ἔχων, Αμμων δὲ ἀπὸ τοῦ ἱδρυσαμένου ποιμένος. Μεσσηνίοις μὲν οὖν τοῖς φεύγουσιν ἐγεγόνει πέρας τὸ ἄλγος. Αειτομένης δὲ ὡς τὴν ἡγεμονίαν ἀπείπατο τὴν ἐς τὴν ἀποικίαν τελλομένων, τὰς θυγατέρας τὴν πρεσβυτάτην, καὶ τὴν ὀπὶ ταύτῃ, καὶ Αγναγόραν τὴν ἀδελφιδῆν, τὴν μὲν Θάρυκι ἐς Φιγαλίαν, Δαμαθοίδᾳ δὲ Λεπρεάτῃ καὶ Ηραῖ Θεοπόμπῳ τὰς θυγατέρας συν-

συνῴκισεν. Αὐτὸς δὲ ἀφικόμενος ἐς Δελφοὺς, ἐχρῆτο ᾧ θεῷ· καὶ ὃ μὲν ᾧ Αριστομένει ἡνόμενον μάντευμα, οὐ λέγεται. Δαμαγήτῳ δὲ Ροδίῳ βασιλεύοντι ἐν Ιαλυσῷ, τότε δὲ ἥκοντι πρὸς τὸν Απόλλωνα, καὶ ἐρωτῶντι ὁπόθεν ἀγαγέσθαι χρὴ γυναῖκα, ἔχρησεν ἡ Πυθία θυγατέρα ἀνδρὸς τῶν Ελλήνων οὗ ἀρίστου λαβεῖν. Ο δὲ (ἦν γὰρ καὶ τρίτη τῷ Αριστομένει θυγάτηρ) γαμεῖ ταύτην, Ελλήνων τῶν τότε ἐκεῖνον μακρῷ δή τινι ἄριστον νομίζων. Αριστομένης δὲ ἐς μὲν τὴν Ρόδον ἀφίκετο σὺν θυγατρί· ἐκεῖθεν δὲ ἔς τε Σάρδεις ἐνενόει πρὸς Αρδυν τὸν Γύγου, καὶ ἐς Εκβάτανα τὰ Μηδικὰ ἀναβῆναι πρὸς τὸν βασιλέα Φραόρτην. Ἀλλὰ γὰρ πρότερον τούτων συνέπεσεν ἀποθανεῖν αὐτῷ νοσήσαντι. οὐ γὰρ ἔδει συμφορὰν οὐδεμίαν Λακεδαιμονίοις ἔτι ἐξ Αριστομένους ἡνέσθαι. Τελευτήσαντι δὲ αὐτῷ Δαμάγητος καὶ οἱ Ρόδιοι μνῆμά τε ἐπιφανὲς ἐποίησαν, καὶ ἔνεμον ἀπὸ ἐκείνου τιμάς.

ARI-

ARISTOMENES.

MESSENII malis graviſſimis impliciti, cum in poſterum etiam nihilo Spartanorum dominatum æquiorem ſibi fore ſperare poſſent, & pugnando mori ſatius omnino ducerent, quàm penitus è Peloponneſo emigrare, nova defectionis conſilia inierunt. Acerrimi erant juvenes rerum novarum autores: illi quidem omnium belli artium imperiti, ſed ea animi elatione, ut cadere mallent liberam nacti patriam, *ſi optio detur*, quam *vel clementiſſimam* ſervitutem rerum omnium copiis circumfluentes perferre. Educata jam juventus *eximia* erat Meſſeniis, cùm in aliis locis, tum vero numero & robore præſtantiſſima, Andaniæ: eminebat vero inter omnes Ariſtomenes, quem Meſſenii adhuc inter heroas colunt: & ejus quidem natales maxime inſignes exiſtimant. Cum ejùs enim matre Nicotelea genium quendam ſeu Deum ſumta draconis forma concubuiſſe ferunt: quod ipſum de Olympiade Macedonas, de Ariſtodama Sicyonios novi memoriæ pro-

prodidiſſe. Tantum intereſt, quod Ariſtomenem Meſſenii non Hercule aut Jove genitum prædicant, ſicuti Ammone Alexandrum Macedones, Aratum Æſculapio Sicyonii: verum cum Græcorum multitudo Pyrrhum ei patrem fuiſſe dicat, ipſi Ariſtomenem Nicomedis filium in ſacrorum libationibus celebrant. Vigebat hic animis & ætate, & eum æquales, honore prope pares, ad defectionem incitabant. Rem ad hunc ferme modum exorſus eſt. Miſſis clam ad Argivos & Arcadas certis hominibus, tentavit primum utriuſque gentis animos, nunquid ſibi deſciſcentibus, nihilo aut ſegnius, aut ope minore quàm priore bello, auxilium laturi eſſent. Ac ſpe quidem multo paratiores ſocios animadvertere. Jam enim Arcades & Argivi apertiſſimas cum Lacedæmoniis inimicitias exercebant. Quare cum omnia ad bellum comparata eſſent ſubſidia, defecerunt Meſſenii undequadrageſimo poſt Ithomes excidium anno, qui quartus fuit tertiæ & viceſimæ Olympiadis, qua vicit in ſtadio Hypereſienſis Icarus: Athenis vero jam tum annui erant Archonte, ſac tunc quidem Tleſias Athenis prætor erat. Qui autem eſſent Spartæ reges, eos Tyrtæus non nominavit. At

Rhia-

Rhianus verſibus mandavit, Leotychide regnante bellum hoc alterum geſtum. At enim Rhiano in hac ego re neutiquam aſſentior: Tyrtæum vero id ipſum quod aperte non dixit, ſignificaſſe tamen facile videri poſſit. Elegi enim ipſius ſunt de bello priore,

Obſeſſam decima hanc nonaque vidit hyemi.
Indomitique animos tam longi munia Martis
Noſtrorum patrum ſuſtinuere patres.

Quibus planum facit, ætate demum tertia poſt primum bellum, iterum Meſſenios arma cepiſſe. Declarat itaque annorum ſeries, regem eo tempore Spartæ fuiſſe Anaxandrum Eurycratis filium, Polydori nepotem: ex altera vero familia Anaxidamum Zeuxidami filium, Archidami nepotem, pronepotem Theopompi. Idcirco autem ad pronepotem Theopompi deſcendi, quod Archidamo filio ante patrem mortuo, Zeuxidamum è filio nepotem, Theopompus imperii ſibi ſucceſſorem reliquit. At Leotychidem regnum poſſediſſe conſtat poſt Demaratum Ariſtonis filium, cum Ariſton ipſe à Theopompo ſeptimus fuerit. Eo ipſo igitur con-

contulere cum Lacedæmoniis ſigna Meſſenii ad Deras, qui vicus in Meſſenia eſt, anno poſt defectionem primo. Neutris venere à ſociis auxilia: neque penes quos ejus fuerit certaminis victoria perſpicuum fuit. Ariſtomenem eo prælio tradunt facinora majora multo, quàm quod unius viri erat opis, feciſſe; quare ſtatim poſt pugnam rex fuit ſalutatus: erat enim ex [1] Æpytidarum genere. Verum cum regnum recuſaſſet, imperatorem cum ſumma poteſtate præeſſe rebus bellicis juſſerunt. Is eo erat ingenio, ut facillime pateretur ſuum iis etiam, qui aliquid in bello memoria dignum geſſiſſent, honorem haberi.

CAP. II. Et antiquiſſima quidem ipſi cura fuit, initio belli Lacedæmonios perterrefacere, quo eſſet illis in omne reliquum tempus formidoloſior. Hoc ſibi cum propoſitum haberet, noctu Lacedæmonem veniens, ad Chalcioeci ſcutum affixit, in quo inſcriptum fuit, Ariſtomenem deæ de Spartanorum manubiis dicaſſe. Eodem tempore male metuentibus Lacedæmoniis & Delphicum Apollinem de belli exitu conſulentibus reſponſum, ut Athenienſem hominem rerum gerendarum

1. Vid. Hom. Iliad. 2.

auto-

Rhianus verſibus mandavit, Leotychide regnante bellum hoc alterum geſtum. At enim Rhiano in hac ego re neutiquam aſſentior: Tyrtæum vero id ipſum quod aperte non dixit, ſignificaſſe tamen facile videri poſſit. Elegi enim ipſius ſunt de bello priore,

Obſeſſam decima hanc nonaque vidit hyems.
Indomitique animos tam longi munia Martis
Noſtrorum patrum ſuſtinuere patres.

Quibus planum facit, ætate demum tertia poſt primum bellum, iterum Meſſenios arma cepiſſe. Declarat itaque annorum ſeries, regem eo tempore Spartæ fuiſſe Anaxandrum Eurycratis filium, Polydori nepotem: ex altera vero familia Anaxidamum Zeuxidami filium, Archidami nepotem, pronepotem Theopompi. Idcirco autem ad pronepotem Theopompi deſcendi, quod Archidamo filio ante patrem mortuo, Zeuxidamum è filio nepotem, Theopompus imperii ſibi ſucceſſorem reliquit. At Leotychidem regnum poſſediſſe conſtat poſt Demaratum Ariſtonis filium, cum Ariſton ipſe à Theopompo ſeptimus fuerit. Eo ipſo igitur con-

contulere cum Lacedæmoniis ſigna Meſſenii ad Deras, qui vicus in Meſſenia eſt, anno poſt defectionem primo. Neutris venere à ſociis auxilia; neque penes quos ejus fuerit certaminis victoria perſpicuum fuit. Ariſtomenem eo prælio tradunt facinora majora multo, quàm quod unius viri erat opis, feciſſe; quare ſtatim poſt pugnam rex fuit ſalutatus: erat enim ex [1] Æpytidarum genere. Verum cum regnum recuſaſſet, imperatorem cum ſumma poteſtate præeſſe rebus bellicis juſſerunt. Is eo erat ingenio, ut facillime pateretur ſuum iis etiam, qui aliquid in bello memoria dignum geſſiſſent, honorem haberi.

CAP. II. Et antiquiſſima quidem ipſi cura fuit, initio belli Lacedæmonios perterrefacere, quo eſſet illis in omne reliquum tempus formidoloſior. Hoc ſibi cum propoſitum haberet, noctu Lacedæmonem veniens, ad Chalcioeci ſcutum affixit, in quo inſcriptum fuit, Ariſtomenem deæ de Spartanorum manubiis dicaſſe. Eodem tempore male metuentibus Lacedæmoniis & Delphicum Apollinem de belli exitu conſulentibus reſponſum, ut Athenienſem hominem rerum gerendarum

1. Vid. Hom. Iliad. 2.

auto-

autorem accerſerent. Quare cum per legatos de oraculo docuiſſent Athenienſes, ac ſimul Athenienſem ſibi hominem, cujus uterentur conſilio, depoposciſſent, ea res animi dubios tenuit: neque enim è re ſuâ fore Athenienſes judicabant, ſi Lacedæmonii parte Peloponneſi optima ſine inſignibus cladibus potirentur: & rurſus divinis vocibus non parere nefarium cenſebant. Conſilium itaque iſtiuſmodi ineunt. Erat Athenis Tyrtæus quidam ludi magiſter, qui neque ſatis mente valere credebatur, & altero claudicabat pede. Hunc ad Spartanos miſere: ibi ille modo civitatis principes, modo plebem, proinde ut locus aut tempus tuliſſet, elegos & anapæſtos decantans, *quid facto opus eſſet edocebat.*

CAP. III. Anno uno ferme poſt prælium ad Deras, cum ſui jam utriſque ſocii præſto eſſent, ad Apri monimentum (id *vico* ei nominis eſt) ad prælium committendum accincti convenere. Meſſeniis Elei, Arcades, Argivi, Scyonii, auxilia miſerant. Convolarant etiam qui ſponte profugerant è Meſſenia; & ab Eleuſine, quibus à majoribus tradita fuerant magnarum Dearum initia, Androclis præterea nepotes: atque hi quidem *omnes* ſumma alacritate Meſſeniis auxiliabantur. Lacedæmoniis

moniis præſto fuere Corinthii, & è Lepreatis nonnulli Eleorum odio ducti. Aſinæis fœdus cum utriſque juramento ſancitum fuit. Vicus quem Apri ante diximus monimentum nuncupari, in Stenyclero Meſſenici agri *regione* eſt, nomen ex eo habet, quod Herculem memoriæ proditum, ſuper apri teſtibus, fœdus cum Nelei liberis, fide ultro citroque data & accepta, iciſſe. Poſtquam ſacra rite à vatibus utrinque facta. (Vates erat Lacedæmoniis Hecatus, nepos & cognominis Hecati illius qui cum Ariſtodemi filiis Spartam poſtliminio reverterat: Meſſeniis Theoclus. Oriundus hic Theoclus ab Eumantide fuit. Eumantin ipſum, Eleum hominem, (quod erat de genere Iamidarum) Meſſenem Creſphontes adduxerat.) Illi cum ſuum utrique vatem fidenti animo haberent, eo etiam ad rem gnaviter gerendam fuere paratiores: ſed & cæteri, pro ſua quidem quiſque ætate ac virili parte, magnam præ ſe ferebant alacritatem. Omnes vero bellicæ gloriæ cupiditate ſuperabat Anaxander Lacedæmoniorum rex, quique circa ipſum erant Spartani. In Meſſeniorum exercitu Androclis nepotes Phintas & Androcles, totaque ea manus quæ illorum ductum ſequebatur,

egregie ad virtutis laudem, & pari consensu aspirabant. Tyrtæus, & [1] magnorum Deorum antistites, nulla ipsi belli munia obiere; extremos tantum sui quique agminis cohortationibus ad pugnandum accendebant. Quod vero ad Aristomenem attinet, stipabant eum octoginta è Messeniis, lectissimi juvenes, ejus æquales: quorum magno sibi unusquisque honori ducebat, quod se ille, quem in prætoriam cohortem præ cæteris adscisceret, dignum putasset. Et erat sane eorum quilibet miro animi vigore, sive mutuum sociis præstare auxilium, sive ducis pugnam vel jam aggredientis, vel jam prope aggressuri, mandata observare opus esset. Steterunt hi in acie contra Anaxandri cohortem, in qua fuit Spartani exercitus robur. Quare cum impigre ad multas horas dimicassent, multaque avide accepissent vulnera, in extremam effusi rabiem; pertinaci mora, & violento impetu hostem fundunt. Fusum Aristomenes ut alia cohors persequatur imperat: ipse cum suis ad integros, & adhuc suum obtinentes locum conversus, ubi & illos dare tergo coegit, mox alios, & subinde alios acrius adoritur, donec totam Lacedæmoniorum

1. Castoris & Pollucis.

aciem

aciem, cum modo in hanc, modo in illam partem ſe inferret, terribilior multo quàm ut hominis unius illa videri poſſet furor, diſſipatis atque diſturbatis ordinibus in fugam vertit. Jam vero cum palantes ageret, qui neque in fugiendo modum haberent ullum, neque tantiſper conſiſterent dum in unum convenirent, ad ſilveſtrem pyrum, in ea campi parte enatam, ventum: ibi Ariſtomenem à curſu Theoclus vates revocabat, quod in ea arbore Caſtor & Pollux conſediſſent. Sed Ariſtomenes in ipſo pugnæ ardore impetu raptus, non auditis omnibus Theocli vatis monitis, cum ad pyrum acceſſiſſet, ſcutum amiſit; ibi dum in eo quærendo cunctatur, ſpatium datum eſt elabendi, qui ſe ante in fugam dederant, Lacedæmoniis.

CAP. IV. Ea clade perculſi Spartani, ad belli finem ſpectabant: ſed eos Tyrtæus de ſententia recitatis elegis deduxit; idemque milites qui in cohortibus deſiderabantur, de Hilotum delectu ſupplevit. Ariſtomenem Andaniam reverſum acceperunt matronæ *gratulabundæ*, tænias in eum, quacunque incederet, & ut anni ferebat tempeſtas, flores & fructus jacientes: carmen præterea illud, quod

noſtra etiam cantatur ætate in eum concinentes,

Per Stenycleria plana, per aſpera ſaxa ſecutus,
Victor Ariſtomenes eſt Lacedæmonios.

Scutum poſtea recepit Ariſtomenes: nam cum Delphos veniſſet, Dei monitu, in Trophonii ſacro penetrali, quod ad Lebadeam eſt, illud reperit; ac rurſus eodem in templo dedicavit: quod ego ibi poſitum vidi. Inſigne ejus eſt aquila, paſſis ad extremos *clypei* margines alis. Sed tunc Bœotia rediens, clypeo apud Trophonium invento ac recuperato, ad majora mox belli ſe opera comparavit. Collecta enim Meſſeniorum manu, lectiſſimis ſtipatus civibus, ſub crepuſculum ad Laconicum oppidum, quod in urbium enumeratione veteri nomine Pharin Homerus, Pharas nuncupant Spartani & finitimi, contendit. Ibi occiſis qui reſiſtere conati fuerant, ac oppido direpto, dum Meſſenen cum luculenta præda redit, Anaxandrum, qui *facta ex inſidiis eruptione* cum armatorum globo tergum urgebat, *converſus in hoſtem*, in ipſa via iterum fudit: quin & fugientem acriter inſequi non prius deſiit, quàm tragula femore ſau-

ciat

ciato, retrocedere coactus eſt, cum nihil interea de præda deperiſſet.

CAP. V. Modico dein tempore intermiſſo, quantum ſcilicet curando vulneri ſat fuit, cum Spartam ipſam adoriri in animo haberet, objecta per viſum Helenæ & Gemellorum ſpecie deterritus eſt. *Rediens*, Caryatides Virgines choros Dianæ agitantes, interdiu ex occulto aggreſſus, parentum opibus & dignitate præſtantiſſimam quamque comprehendit, & ad Meſſeniæ vicum quendam perduxit. Ibi Virginum cuſtodia certis hominibus de ſua cohorte mandata, noctem unam quievit. Interea juvenes, vino (ut videtur) & libidine tranſverſos rapiente, virgines eas vitiandi cupiditate exarſerunt, atque adeo, ut ne ipſius quidem Ariſtomenis vocibus, negantis id jus faſque Græcis eſſe, conatu abſiſterent. Quare ut eas ab injuria vindicaret, adoleſcentes aliquot, quorum erat maxime vino incita licentia, occidere coactus, captivas eam integras quàm ante fuerant parentibus magna accepta pecunia reddidit. Eſt in Laconico agro *vicus* Ægila nomine, in quo Templum Cereris *veteri* religione conſecratum. Huc matronas per feſtos dies more majorum ludos ut facerent

conveniſſe, Ariſtomenes, quique cum eo erant, exploratum habebant. *Eo itaque veniens opprimere eas conatus eſt*: *ſed* cum illæ numinis ope fretæ vim repuliſſent, gladiis etiam, quibus ad hoſtias mactandas uſi fuerant, armatæ, & verubus, toſtis jam extis, hoſtem invaſerunt, multiſque graviter ſauciis, ipſum quoque Ariſtomenem facibus percuſſum, ac male mulctatum, in vincula conjecerunt. Sed eadem nocte liberatus, ad ſuos rediit. Dimiſiſſe eum dicitur ſacrorum antiſtita Archidamea, non pretio, ſed amore adducta: (illum enim multo ante amare cœperat) ſimulavit vero effugiſſe exuſtis vinculis.

CAP. VI. Eodem anno cum prope eſſet ut ad magnam Foſſam, (hoc loco nomen eſt) prælium committeretur, & Meſſeniis Arcades ex omnibus urbibus auxilium tuliſſent, Ariſtocratem Hicetæ filium, patria Trapezuntium, Arcadum Regem, & eorum tunc exercitus ducem Lacedæmonii pecunia corrupere. Primi enim omnium Lacedæmonii ex omni antiquitatis memoria hoſtem dicuntur muneribus ſolicitaſſe, & venalem feciſſe belli eventum. Prius enim quàm ab illis circumveniretur Ariſtocrates, à quo Meſſeni

pro

proditi ſunt, virtute, fortuna, & Deorum præſidiis res bellica ſtabat. Conſtat vero Lacedæmonios eoſdem & inſequentibus deinde temporibus, cum ad Ægoſpotamos claſſi Athenienſium occurriſſent, & alios hoſtium prætores, & Adimantum in primis mercede ſibi devinxiſſe. At enim & ipſos Lacedæmonios oppreſſit aliquando pœna quæ Neoptolemea dicitur; ex eo ſcilicet, quod cum ad Hercei Jovis aram Neoptolemus Achillis filius Priamum jugulaſſet, & ipſi poſtea accidit, ut ad Apollinis Delphici aram interimeretur. Venit inde in proverbii conſuetudinem, ut quoties qua quis alterum affeciſſet injuria, eam ipſe paſſus eſſet, Neoptolemea ultio diceretur. Nam cum maxime opibus florerent Lacedæmonii, deleta Athenienſium claſſe, magna Aſiæ parte Ageſilai ductu occupata, imperio Medico exciderunt nimirum: ipſorum rte Perſarum Rex uſus, miſſa Corinthum, Argos, Athenas, Thebas pecunia, bellum n Spartanos concitavit, quod eſt Corinhiacum appellatum: quæ fuit cauſa, ut geſilaus in Græciam, omiſſa Aſiatica exeditione, exercitum reportare cogere-ur. Dolum itaque Lacedæmoniorum Dii ſuo tempore in ipſorum vertere per-

niciem. Ariſtocrates vero accepta à Lacedæmoniis pecunia, Arcadas primùm quid moliretur celavit : deinde vero cum utraque acies ſigna collatura eſſet, ſuis terrorem & trepidationem fecit, *quaſi commonefaciens*, ſi ad manus ventum eſſet, victis ex iniquo loco exitum nullum fore : & inſuper ſibi ſacrificanti affirmavit nihil læti exta portendiſſe : edixit itaque ut ſigno à ſe dato, pro ſe quiſque fuga ſaluti ſuæ conſuleret. Quare cum jam prælium iniretur, omneſque in hoſtem converſi eſſent Meſſenii, Ariſtocrates abduxit Arcadas, Meſſeniiſque lævum cornu & acies media nudata eſt : in utraque enim agminis parte conſtiterant Arcades, cum neque Elei, neque Argivi, nec Sicyonii pugnæ intereſſent. Præterea, quo eſſet efficacior proditio, Ariſtocrates fugiens per medios Meſſenios evaſit. Re inſperata attoniti Meſſenii, ac plane quid agerent incerti, eorum non pauci à Lacedæmoniis qui ſe jam acrius inferebant, in Arcadas impune labentes converſi, orabant alii ut manerent, alii conviciis illos & maledictis inceſſebant, proditores & fœdifragos appellantes. Spartani interea facile deſtitutos undique circundato agmine cinxerunt, & obviam maxime quàm minimo labore

a

ac periculo ſibi victoriam vindicarunt. Ariſtomenes cum cohorte ſua locum tenuit, & incumbentis impetum hoſtis aliquandiu ſuſtinuit: ſed fuere tam pauci numero, ut non magno utique fuerint præſidio. Periit omnis prope multitudo: & qui ante de ſervis dominos Lacedæmoniorum ſe futuros rati fuerant, jam ne reliquam quidem ſalutis ullam ſpem retinebant. Occubuere autem ex principibus nonnulli, interque eos Androcles, Phintas, &, cujus clariſſima in ea prælio virtus eluxit, Phanas, Olympica dolicodromii victoriæ jam ante illuſtris.

CAP. VII. Ariſtomenes prælii reliquias collegit, cumque ſuis ut Andania & oppidis quæ à mari longius abeſſent relictis, ſe in Iran montem reciperent ſuaſiſſet, eo in loco obſidionem hoſtium, poſt acceptam ad Boſſam cladem, annos nihil minus XI ſuſtinuit; cum tamen caſtellum illud cum ea ſpe Lacedæmonii oppugnare adorti eſſent, quaſi primo impetu capi poſſet. Teſtatur tam longum totius obſidionis tempus fuiſſe, his verſibus Rhianus,

Pugnarunt inter candentis devia montis,
Per duo vigintique herbas, gelidaſque pruinas.

Deſcripſit ſcilicet annos per hyemes & æſtates. Nam cum herbas dixit; viridem ſegetem, vel *anni tempus* quod paulo ante meſſem eſt, ſignificavit. Irâ occupata, reliquo omni agro excluſi Meſſenii, præter oram tamen maritimam, quam illis integram & incolumem Pylii & Mothonæi præſtiteruut, prædas non magis ex Laconico, quàm ex ſuo ipſorum agro agebant, utrumque jam hoſtilem eſſe judicantes. Fiebant cum ab aliis paſſim ut fors ferret excurſiones; tum in primis Ariſtomenes cum in unum ad trecentos lectiſſimos viros coegiſſet, agebant illi rapiebantque omnia undecunque quis poterat: fruges nempe, vinum, pecus abſumebant: mancipia, ſupellectilem, dominis æſtimata reddebant. Coegit ea agrorum direptio Lacedæmonios edicto cavere (quod arva non ſibi, ſed iis qui in Iran ſeceſſerant, ſeri videbant) ne colerentur, bello durante, Meſſenici & Laconici agri confinia. Ex eo frugum egeſtas, & inde ſeditio conſecuta, locupletibus ægre ferentibus arationes ibi deſeri. Eum fremitum verſibus ſuis Tyrtæus compreſſit.

CAP. VIII. Interea Ariſtomenes cum ſua manu per denſas jam noctis tenebras egreſſus, Amyclas magnis itineribus contendit:

tendit : quò cum primo diluculo perveniſſet, ſubito impetu oppidum cepit ac diripuit, atque inde ad ſuos ſe priùs recepit, quàm è Sparta ſubſidium mitteretur. Quinimo excurſionibus hoſtilem agrum non prius deſtitit infeſtum reddere, quàm Lacedæmoniorum manipulos dimidia parte plures, cum ambobus regibus adortus, facto cum illis prælio, præſentique ſe animo defendens, & vulnera alia accepit, & percuſſo lapidis ictu capite, caligantibus oculis, vertigine correptus, *prope exanimis* corruit. Vix adhuc ſpirantem catervatim irruentes Lacedæmonii, & cum eo quinquaginta de ejus prætoria cohorte captivos Spartam pertraxere. Quos cum in Ceadam abjiciendos cenſuiſſent, (*ſic alte debiſcentem foveam vocant*, in quam maximis criminibus capite damnatos præcipites mittunt) alii quidem omnes ad unum periere : Ariſtomenem, qui ſæpe alias, idem & tunc ſervavit Deus, cujus qui res geſtas magnificentius extollunt, advolaſſe aquilam dicunt, quæ cadentis corpus paſſis alis ſubiens, ita illum libraverat, ut omni ex parte illæſus ad ejus barathri ima delatus fuerit. Fato certe neſcio quo exitus ei è tetro illo hiatu

monſtratus eſt. Nam cum in imo jam ſpecu conſtitiſſet, veſte obvolutus decubuit, extremam, quam proxime abeſſe putabat, vitæ horam expectans. Triduum erat ibi jam commoratus, cum audito ſtrepitu quodam, retecta facie, per ſubluſtres tenebras vulpem vidit cadavera appetentem. Cogitans itaque per oſtiolum omnino aliquod beſtiam illuc penetraſſe, ea quantiſper propius accederet opperiebatur. Id cum uti volebat accidiſſet, feram manu altera prehendit; altera quoties ſe illa convertiſſet, chlamydem mordieus prenſandam objiciebat: & currentem quidem, quâ ſe via dabat, curſu conſequebatur: trahendum vero ſe belluæ per invia præbebat. Vidit poſtremo cuniculum nihilo ampliorem quàm unde poſſet vulpes evadere; per quem luminis ſe aliquid oſtendebat. Per illum quadrupes, ut primum dimiſit eam quaſi manumiſſam Ariſtomenes, luſtrum ſuum repetiit. At Ariſtomenes anguſtam illam ac minime perviam cavernulam manibus aperiens, in Iran ad ſuos tandem evaſit.

CAP. IX. Fuit ejus fortuna, cum captus eſt, mira & inopinata: (major enim viri ſpiritus erat, major ex rerum geſtarum magnitudine audacia, quàm ut quiſquam

quam capi illum posse sperare debuerit) sed nihil fuit admirabilius, nullum certius divinitatis argumentum, quàm quod è Ceada elabi potuerit. Ubi salvum Lacedæmoniis renunciarunt perfugæ quidam Aristomenem ad suos rediisse, non plus credi posse visum est, quam si mortuum hominem revixisse audissent. Ex hujusmodi vero eventu veritati fides quæsita est. Mittebantur à Corinthiis auxilia Spartanis ad Iran oppugnandam: eos milites Aristomenes cum per speculatores comperisset dissipatos, & incustoditis castris iter facere, noctu dormientes adortus, & alios complures, & eorum duces Hypermenidem, Achladeum, Lysistratum, & Idectum occidit; ac mox castrorum prætorium diripuit. Id facile cognoscere Lacedæmonii potuerunt ab Aristomene, neque ab alio quoquam gestum. Fecit post hæc Aristomenes Ithomatæ Jovi sacrum, quod Hecatomphonia vocant, *quasi Centicidium dicas.* Id sacrum fieri patrio instituto veteri traditum ab iis qui in pugna hostes centum occidissent. Prima itaque, cum ad Apri monumentum pugnatum est, Hecatomphonia fecit Aristomenes; altera, cum oppressos nocturna pugna Corinthios cecidisset: tertia ab eodem peracta

sacra

ſacra referunt, aliis excurſionibus *pari, aut eo majore, cæſo hoſtium numero.*

CAP. X. Spartani [1] Hyacinthiis quæ jam aderant, *ſolenni ritu* interfuturi, dierum XL. inducias cum Meſſeniis qui in Ira ſedem habebant, pepigerunt. Ac dum illi quidem ludos celebrant, Cretenſes Sagittarii è Lycto & aliis Cretæ urbibus evocati, interea in agrum Meſſeniorum excurſiones facere non deſinebant. Aberat Ariſtomenes ab Ira. Ei ſecurius inducia-rum fiducia vaganti, inſidias ex eo Sagittariorum numero VII faciunt; captumque (quod nox appeteret) pharetrarum loris vinciunt. Mox id ex illis duo gratulabundi Spartam nunciant, captum Ariſtomenem; reliqui in tugurium quoddam Meſſenici agri captivum pertrahunt. Habitabat in eo *gurguſtio* orba patre virgo, unà matre ſua: ea ſuperiore proxima nocte per ſomnium viſa fuerat ſibi videre, pertrahi illuc à lupis leonem vinctum ereptis unguibus; illum ſe è vinculis exemiſſe, & cum eo tanquam cum viro congreſſam, ungues illi dediſſe; nec multo poſt à leone lupos laniatos: deducto itaque à Cretenſibus *ad eam caſam* Ariſtomene, agnovit puella expreſſam

1. Mente Hecatombæone.

vero

vero eventu ſomnii imaginem: quæſivit ex matre quiſnam ille eſſet; auditoque viri nomine confirmavit ſe; & cum in eum intueretur, facile quod ſignificaret intellexit. Vinum itaque *largius* Cretenſibus fudit; cumque ſe vino omnes obruiſſent, ei quem graviore ſomno conſopitum animadvertit, pugiunculum eripuit; eo abſcidit vincula Ariſtomenis, qui protenus inſidiatores jugulavit ſuos. Virginem illam pro navata ſaluti ſuæ opera, à filio ſuo Gorgo uxorem accipi voluit Ariſtomenes, cum tamen non eſſet ille annorum major decem & octo.

CAP. XI. Undecimo tandem poſtquam obſideri cœpta eſt anno, Ira profati ſui neceſſitate, expugnata eſt: & Meſſenii illinc ejecti, novas ſedes quærere coacti ſunt. Et ſane quæ de ſalutis ratione poſt cladem ad Foſſam acceptam, ſciſcitantibus Ariſtomeni & Theoclo Delphicus Apollo reſponſa dederat, ipſo rei eventu comprobata ſunt. His autem verſibus reſpondit fatidica virgo.

Capra Nedes gelidas dum non potaveris undas,
Meſſenen ſervo: poſt inſtant triſtia fata.

Sunt autem Nedæ fontes in monte Lycæo: fluvius

fluvius ipſe per Arcadas lapſus, verſo in Meſſeniam alveo, Meſſeniorum & Eleorum fines maritimos dividit. Ac tunc illi quidem *capti ambiguis verbis* providendum ſibi putarunt ne hirci de Neda potarent. Aliud vero longe innuerat Deus, quod fuit hujuſmodi. Caprifici ſtirpem è Græcis plerique Olynthon, Meſſenii Caprum (τράγον) nominant. Eo quidem tempore caprificus forte in ripa Nedæ enata, cum non in ſublime ſe creſcens erexiſſet, ſed in amnem prona inclinaſſet, extremis jam frondibus aquam contingebat: id Theoclus vates conſpicatus, *argute* conjecit, illam caprifici plantam hircum eſſe, qui de Neda, ſicuti Pythia prædixerat, biberet; ac jam fatale Meſſeniis exitium imminere. Re tamen apud alios diſſimulata, uni Ariſtomeni ad eum locum deducto, oraculum explicat, hominique quod res erat perſuadet, tempus quo reliquum quid ſpei erat effluxiſſe, civitatis ſuæ perniciem differri amplius nullo pacto poſſe: quod ipſum tamen Ariſtomenes etiam *partim* ex præſenti rerum ſtatu, *partim ex fatorum aliis quibuſdam monitis* præſenſerat.

CAP. XII. Quare cum haberent arcana quædam *ſacra* Meſſenii, quibus violatis funditus in poſterum omne tempus Meſſe-

Meſſenen occaſuram : ſin conſervata illa fuiſſent, redivivum olim imperium ex ipſis ruinis emerſurum, Lyci Pandionis filii vaticiniis prædictum fuerat; neque id ignoraret Ariſtomenes, noctu *clam* egreſſus in maxime devia ac deſerta Ithomes parte ſacra defodit, Jovi Ithomatæ & diis cæteris quorum ope ad eum diem Meſſeniorum res ſteterat, ratus curæ fore, ut incolume depoſitum conſervaretur; neque omnino id in Lacedæmoniorum poteſtatem veniret, quod jam ſolum ad poſteri temporis ſpem, Meſſenici nominis reliquum haberent.

CAP. XIII. Porro Meſſenios tunc quidem, ut olim Trojanos, *diverſo tamen modo*, adulterium ad extremum exitium perpulit. Ira occupata, ſubjectos etiam monti campos uſque ad Nedæ ripas tenebant. Habitabant nonnulli paulum extra portas: ad quos acceſſit perfuga quidam Empirami, hominis inter Spartanos clari ſervus: is cum domini pecus paſceret, quotidie fere boves præ ſe ad Nedam agebat. Ibi Meſſenii hominis in ſuburbano habitantis uxorem aquatum venientem conſpicatus, ejus amore captus eſt. Feminam primo *benignis verbis* ad colloquium, deinde donis ad ſtupri conſue-

ſuetudinem pellexit. Obſervabat hic quo tempore ejus vir cuſtodias obiret, ſuam enim quæque vicem civitatis pars arcis præſidium obtinebat; nam ab ea maxime parte, ne intra mœnia ſe inferret hoſtis, metuebant. Qua itaque hora domo ille diſcedebat, bubulcus ad ejus uxorem ventitabat. Forte ita accidit ut eſſet illi nocturna vigilia cum præſidiariis militibus obeunda, per effuſiſſimos vero ea nocte imbres ſtationem deſerere cogerentur qui excubabant. Ut enim in feſtinatis munitionibus, neque projectum muri, neque turres habebant, quo cœli incommoda effugerent: & eo quidem ſecurius abiere, quod pluvia & hyberna nocte, ſilente luna, negotium ut ſibi hoſtis faceſſeret, nihil verebantur. Præterea Ariſtomenes vigilias pro more circumire non poterat: nam cum non multis ante diebus Lacedæmonii, aſſumtis Aptereis jaculatoribus, Euryalo Spartano duce, Cephallenium mercatorem, frumenta & alios quibus opus erat commeatus Iran ſolitum comportare, intercepiſſent, illum Ariſtomenes *publice* ſibi *ac privatim* hoſpitem, cum omni ejus pecunia in integrum reſtituit: vulnus autem ipſe in pugna acceperat. Imperatoris itaque metu ſoluti vigiles,

les, eo licentius præſidium deſeruere: atque in eo deſertorum numero Spartani paſtoris amicæ vir fuit. Domum itaque rediit ille, cum intus eſſet adulter. Id ubi ſenſit mulier, quàm celerrime potuit occultato amatore, virum benignius etiam multo quàm conſueverat accipit. Percontatur deinde, quamobrem *ſpe ſua* celerius rediſſet. Hic ille, qui neque corruptam uxorem, neque mœchum domi ſuæ latere poterat ſuſpicari, veram exponit facti cauſam: tempeſtatis vi non ſe magis quàm ſocios omnes è præſidio pulſos. Subauſcultabat paſtor: ſimul ac itaque nudatam arcem præſidio intellexit, quam raptim potuit in caſtra Lacedæmoniorum effugit.

CAP. XIV. Aberat Rex uterque: & bubulci dominus Emperamus, copiis quæ Iran obſidebant, præfectus fuerat. Ad eum perductus, deprecatur primum noxam fugæ bubulcus: deinde docet, appoſitum illud eſſe ad Iran capiendam tempus; quæ ex Meſſenii oratione exceperat, ſingula totidem verbis referens. Habita eſt ejus verbis fides: ac mox eundem ſervum ſuum itineris ducem ſecutus Emperamus, via perdifficili, per denſiſſimas tenebras, nihil imbre remittente, ſupe-

ſuperatis tamen animi alacritate difficultatibus, ad arcem agmen deduxit: ibi ſcalis admotis, & quo quiſque eniti valuit modo, munimenta tranſcenderunt. Inde Meſſeniis imminens exitium & alia portenderant ſigna, & canum voces obſervatæ ſunt, non quales latrantium eſſe conſueverunt, ſed vehementes & perpetui ululatus. Quare cum in ſummum jam diſcrimen rem deductam viderent, non undique contractis armis, & apparatu univerſo; ſed *paſſim* eo quiſque telo arrepto quod caſus obtuliſſet, glebam eam, in qua ſola jam ex omni Meſſenia patriæ nomen remanſerat, tutari conabantur. Primi hoſtem eſſe intra muros ſenſere, primique cum armis occurrerunt, Gorgus Ariſtomenis filius, & Ariſtomenes ipſe; cumque illis Theoclus vates, & item Theocli filius Manticlus: præterea Evergetidas, vir cum per ſe egregius & honoratus, tum per nuptias nobilitatus; nupta enim cum eo erat Hagnagora Ariſtomenis ſoror. Ac tunc quidem, quamvis ſe quaſi intra retia captos, atque undique circumventos & oppreſſos animadverterent, ſpei tamen adhuc aliquid, ut in perditis rebus, habuere. Ariſtomenes quidem & vates ſatis norant patriæ fata

fata differri amplius non posse (tenebant enim memoria, quid oraculi de capro ambagibus significatum fuisset) neque id tamen, *ne patria quidem jam cadente*, prodendum esse vulgo putarunt: quin festinanter per oppidum discursantes, ac modo hos modo illos prensantes, ut quisque obvius esset factus, hortabantur, à pristina virtute ne desciscerent; alios etiam è suis ad rem gerendam domibus cunctantes evocabant. Atque ea quidem nocte nihil ab alterutris memorabile gestum est, illos enim cum locorum inscitia, tum vero Aristomenis metus reddebat segniores. His neque vacarat accipere à ducibus tesseram; ac si vel faces, vel aliud quodvis lumen accendissent, id statim venti vis extinguebat. Ut primum illuxit, & se mutuo conspexerunt, Aristomenes & unà Theoclus, cives ut extrema omnia auderent incitabant, & alia commemorantes, & in primis insigne illud Smyrnæorum facinus, qui cum partem Ioniæ obtinerent, Gygen Dascyli filium, qui urbem magnis Lydorum copiis oppressam tenebat, virtute & animi præsentia ejecerant. Quibus auditis Messenii, ipsa subnisi rerum desperatione, in hostes, qua cuique viam fortuna ostendebat, irruerunt.

ruerunt. Ipſæ etiam feminæ de ſuperiori loco tegulas, & aliud quicquid miſſile nanciſci potuiſſent, ejaculari conabantur: ſed quo minus tecta ſcandere poſſent, procellæ vis obſtabat: arma vero capere auſæ, virorum alacritatem inflammabant, cum eas illi perſpicerent, malle in patria mortem oppetere, quàm in ſervitutem Spartam trahi. Ea *animorum conſpiratione* fortaſſe fati ſui iniquitatem ſuperare potuiſſent, niſi effuſi multo etiam violentius imbres, crebris cum tonitribus & fragore micante ob oculos cœlo, omnia pavore compleſſent: contrà vero hoſti confidentiam addidiſſent, Deos à ſe ſtare interpretanti: præſertim vero cum fulgente ad dexteram Jove, læta omnia Hecatus aruſpex nunciaſſet. Et ille quidem ejuſmodi conſilii autor fuit.

CAP. XV. Lacedæmoniorum copiæ numero longe ſuperiores fuere: verum cum non æquo campo, aut ordinato agmine, ſed qua quiſque in urbis parte congreſſus cum hoſte eſſet, manus conſererentur, facile eveniebat ut poſtremi quique prorſus eſſent inutiles. Hos ut in caſtra ſe reciperent Hecatus juſſit, ibique corpora cibo ac ſomno curarent: cum ad-

adveſperaſceret, adeſſent, feſſos levaturi. Quo factum, ut cum fatigatis viciſſim recentes ſuccederent, facile pugnæ labor ſuſtineri potuerit. At contra Meſſeniis deſperatione omnia plena; tertium nam jam diem, & noctem tertiam iidem pro ſtatione excubarant. Vigilia itaque, pluvia, & gelu, fame ad hæc & ſiti confecti prope erant: maxime vero fœminas ex armorum inſolentia, laborum aſſiduitas fregerat. Ibi Theoclus vates Ariſtomenem appellans, Quid inanem, inquit, operam ſumis? expugnari Meſſenen fato omnino decretum eſt. Imminentem certe calamitatem jampridem Delphici Apollinis vox nobis prænunciavit; atque id ipſum caprificus nuper aperte oſtendit; mihi fatum eſt una cum patria cadere: tu cives tuos, ac te ipſum periculo eximе. Hæc locutus, in adverſos irruit: ac vociferans, non fore illis perpetuæ voluptati eam victoriam, nec perpetuo poſſeſſuros Meſſeniorum opes, in obvios quoſque irruens, cum animum cæde hoſtium expleſſet, accepto vulnere animam efflavit. Ariſtomenes lectiſſimos quoſque viros, quorum virtus in ea pugna enituerat, adhuc præſtantes reliquit; cæteris è pugna revocatis, ut uxoribus & liberis in medios ordi-

ordines receptis, quacunque viam feciſſet ſe ſequerentur imperat. Horum extremo agmini Gorgum & Manticlum præfecit. Ipſe in principia provolans, caputque quaſſans, & haſtam vibrans, claram ſignificationem dedit per eruptionem effugium quæri. Placuit Emperamo & Spartanorum principibus diviſa acie fugientibus viam dare, nimirum homines tanquam rabie quadam percitos, & ad extremum jam deſperationis progreſſos, non eſſe amplius efferandos cenſebant: atque id ut facerent Hecatus vates juſſit.

CAP. XVI. Poſteaquam de Ira capta certiores facti ſunt Arcades, *univerſi* ab Ariſtocrate poſtularunt, ſe ut educeret, quo vel ſervarent Meſſenios, vel cum illis perirent. At ille, quippe qui delinitus eſſet Lacedæmoniorum pecunia, plane recuſavit, neminem ſupereſſe Meſſeniorum cui jam ferri auxilium poſſet dictitans. At enim cum liquido jam conſtaret ſuperſtites eſſe Meſſenios, vi certe coactos Iran deſerere; ultro cum veſtimentis & cibariis eos accepturi ad Lycæum montem Arcades occurrere, præmiſſis civitatum principibus, qui ſocios conſolarentur, & itinerum duces eſſent. Cum ſalvi acceſſiſſent jam ad Lycæum, hoſpitio comiter accepti

accepti ſunt, ac liberaliter invitati ut per urbes diviſi ſecum manerent; agri etiam pars oblata.

CAP. XVII. Verum Ariſtomenes cum direptæ Iræ miſeratione, tum Lacedæmoniorum odio inſtinctus, tale conſilium init. Selegit ex omni agmin s ſui numero homines quingentos, quos omnium minime vitæ retinendæ cupidos norat. Ibi tota Arcadum multitudine, ipſo etiam Ariſtocrate audiente, quem nondum reſcierat patriæ proditorem eſſe, (quod enim è pugna exceſſiſſet, non ſcelere, ſed metu & ignavia factum opinatus fuerat) ab eo itaque ſibi nihil cavens, quærit de ſuis nunquid patriam ulti ſecum nihil recuſent mortem oppetere. Cum aſſenſi eſſent omnes, quid in animo haberet aperuit, quod ſcilicet inclinante jam die Spartam eſſet ducturus, cum magna pars ad Iran eſſet, alii agendis & rapiendis Meſſeniorum rebus eſſent occupati. Nam ſi ita (inquit) ceciderit ut volumus, & Sparta fuerimus potiti, licebit illis ſua reddere, noſtra recipere: ſin aliter evenerit, unà cademus omnes, illuſtrem conatus noſtri memoriam poſteris relinquentes. Hæc cum dixiſſet, ex Arcadibus ad trecentos

in ſocietatem ſe facinoris obtulerunt. Verum idcirco rem aggredi cunctati ſunt, quod litantibus exta minus læta fuere. At poſtero die Lacedæmoniis conſilia ſua patefacta, ſeque iterum ab Ariſtocrate proditos haud dubie deprehenderunt. Nam cum Ariſtocrates in codicillis *omnia accurate* perſcripſiſſet quæ cogitaret Ariſtomenes, cum iis codicillis ſervum, cujus fidei plurimum tribuebat, Spartam ad Anaxandrum miſit. Eum ſervum, dum Lacedæmone reverteretur, ſpeculati Arcadum nonnulli (cum alias *de repub.* diſſidere ab Ariſtocrate ſoliti, tum eo maxime tempore minimum illi fidei habentes) interceptum, in concilium Arcadum producunt. Ibi quæ ad Ariſtocratis epiſtolam reſcripta fuerant, frequenti conventu recitata. Memorabat Anaxander, fugam quam feciſſet Ariſtocrates ad magnam foſſam, non parvo fuiſſe Lacedæmoniorum rebus auxilio: relaturos vero ipſi cùm pro vetere merito, tum pro recenti indicio Lacedæmonios gratiam. Re in publicum prolata, Arcades in Ariſtocratem continuo lapides jecere, idemque ut facerent Meſſenios cohortabantur; at illi Ariſtomenem intuebantur: is vero humi

humi defixis oculis collacrymabat. Arcades obrutum lapidibus Ariſtocratem inſepultum extra fines abjecere: columellam autem in Lycæi fano erexerunt *in ejus rei memoriam*, his verſibus inciſis:

Ulta eſt longa dies ſcelerati crimina Regis,
Meſſenem qui olim prodiderat miſeram.
Quanquam homines lateant perjuria, numina cernunt.
Tu ſalve, & ſerva Jupiter Arcadiam.

Meſſeniorum quotcunque aut ad Iran, aut quocunque alio loco relicti ſunt, eos Lacedæmonii in publicorum ſervitiorum numerum (*Helotas ipſi vocant*) conſcripſerunt. Pylii, & Mothonæi, & cæteri è Meſſenico homine maris accolæ, expugnata Ira, navigiis ſe Cyllenen (quod Eleorum navale fuit) receperunt: atque inde ad eos qui in Arcadiam profugerant, contendere, quo communi claſſe & conſilio novas ſibi terras ac ſedes quærerent: ac coloniæ deducendæ autorem & ducem cuncti Ariſtomenem poſcebant. At ille, quamdiu in vivis eſſet, bellaturum ſe cum Lacedæmoniis affirmavit:

neque vero dubitare quin opera ſua Spartæ novi ſemper aliquid mali creari poſſet : illis Gorgum & Manticlum duces dedit. Evergetidas cum reliqua Meſſeniorum manu ipſe etiam ad Lycæum venit. Ibi cum Ariſtomenis conſilium de Sparta opprimenda irritum fuiſſe comperiſſet, aſſumtis ad L ſociis ex omni agmine, retro ad Iran duxit; ubi quos prædæ reliquias perſequentes offendit, male mulctavit : cumque luctu & cæde omnia compleſſet, poſtremo ſuper hoſtium ſtrage occubuit. Ariſtomenes declaratis ducibus, cum Cyllenen omnes conveniſſent, edixit ut eos in coloniam quicunque vellent ſequerentur. Dederunt omnes nomen, præterquam quos aut ſenectus, aut viatici egeſtas à peregrinatione deterritos in Arcadia detinuit.

CAP. XVIII. Ira capta finem habuit Meſſeniorum & Lacedæmoniorum ſecundum bellum, Archonte Athenis Autoſthene, anno primo octavæ & viceſimæ Olympiadis, cujus victor extitit Chionis Laco. Cum ad Cyllenen conveniſſent Meſſenii, hyeme jam imminente, pecuniam & annonam Elei præbuere. Vere ineunte quonam dirigi curſum oporteret

porteret conſultare cœperunt. Cenſebat Gorgus Zacynthum inſulam ſupra Cephalleniam occupandam, unde inſulani è continentis terræ incolis facti, maritimis excurſionibus oram omnem Laconicam infeſtam redderent. At Manticlus, neque Meſſenes, neque injuriarum quas à Spartanis accepiſſent memoriam retinendam; verum eſſe primo quoque tempore in Sardiniam, magnam & copiis omnibus abundantem inſulam, tranſmittendum.

CAP. XIX. Interea Anaxilas, ad Meſſenios miſit, qui in Italiam eos accerſeret. Rhegii hic tyrannidem, quartus ab Alchidamida, *è cujus erat nepote genitus*, obtinebat. Commigrarat vero à Meſſene Alchidamidas Rhegium, poſt Ariſtodemi regis mortem, Ithome expugnata. Ad Anaxilan itaque ejus accerſitu venere Meſſenii: quos ille docuit, perpetuum ſibi eſſe cum Zanclæis bellum; poſſidere illos uberem ac luculentum agrum, & urbem valde opportuno Siciliæ loco: quod ſi eorum imperio potiri poſſet, illud ſe quam primum Meſſeniis traditurum. *Vehementer* cum eſſet omnibus id conſilium probatum, traduxit *ho-*

ſpites & gentiles ſuos Anaxilas in Siciliam Zanclen ab initio prædones tenuere: & caſtellum deſerto loco circa portum ad excurſiones maritimas, tutumque ex alto redeuntibus receptum, munierunt. Eorum duces fuere Cratæmenes Samius, & Chalcidenſis Perietes, ii & alios poſt è Græcis inquilinos adſciſcendos duxerant. Ac tunc quidem Zanclæos Anaxilas navali, terreſtri prælio Meſſenii fudere; qui cum poſtea terra marique, hinc à Meſſeniis, illinc à Rheginis obſiderentur, magna jam murorum parte dejecta, ad aras ac deorum pulvinaria confugere. Imperabat Anaxilas ut ſupplices *nulla religionis verecundia* trucidarentur, reliqui cum uxoribus & liberis ſub corona venderentur. At Gorgus & Manticlus deprecantes *facinoris atrocitatem*, Anaxilan rogarunt, ne quæ per ſummum nefas à cognatis paſſi eſſent, cogerentur ipſi adverſus Græcos committere. Ab aris igitur ſubmovent, & bono eſſe animo jubent; fideque ultro citroque data & accepta, communi jure unà habitavere: mutato tamen nomine, Zanclen Meſſenem placuit appellari. Hæc geſta ſunt undetriceſima Olympiade, qua iterum vicit Chionis

nis Lacon, Archonte apud Athenienſes Miltiade. Manticlus Herculis templum novæ coloniæ erexit. Extat adhuc intra muros dei fanum; Herculis Manticli vocant, *ſumto à conditore nomine.* Qua ratione Ammon in Africa dictus, & Babylone *Jupiter* Belus: hic ab Ægyptio Belo, Libyes filio; ille à paſtore, qui templa *Jovi* dedicarunt. Hoc exules Meſſenii modo errorum finem nacti ſunt.

CAP. XX. Ariſtomenes interea cum novæ coloniæ imperium ſibi deferri paſſus non eſſet, ſororum primam Hagnagoram, Tharyci Phigalienſi: duarum vero quas habebat nubiles filiarum, majorem Heræenſi Theopompo matrimonio junxit. Delphos deinde conſulendi cauſa profectus eſt: quid acceperit reſponſi non traditur. Eodem vero tempore venerat ad oraculum Damagetus Rhodius, Jalyſi rex: ei virgo ex adyto reſpondit ſciſcitanti unde eſſet potiſſimum uxor ducenda; ejus qui vir eſſet Græcorum optimus filiam ut duceret. Reliqua erat Ariſtomeni tertia filia: hanc ſibi ille legitimis nuptiis conjugem adſcivit, patrem ipſius longe eſſe optimum omnium Græcorum ejus ætatis ſtatuens. Et ipſe qui-

quidemmet Ariſtomenes filiam Rhodum ad virum deduxit. Inde cum Sardeis ad Ardyn *Lydorum regem*, Gygæ filium; & Ecbatana in Medos ad Phraortem regem tranſmittere cogitaret, morbo oppreſſus diem ſuum extremum obiit. Neque enim in fatis erat ut ab Ariſtomene Lacedæmoniis deinceps malum naſceretur. Mortuo illo, Rhodii autore Damageto, inſigne monumentum erexere, eique pro dignitate honores habuerunt.

In Aquilam tumulo Ariſtomenis inſidentem, Antipatri Epigramma.

Ορνι, Διὸς Κρονίδαο Διάκτορι, τοῦ χάριν ἔστας.
Γοργὸς, ὑπὲρ μεγάλου τύμβον Αριστομένους;
Αγγέλλω μερόπεσσιν ὅθ' οὕνεκεν ὅσσον ἄριστος
Οἰωνῶν γενόμαν, τόσσον ὅδ' ἡμιθέων.
Δειλαί τοι δειλοῖσιν ἐφεδρήσουσι πέλειαι·
Αμμες δ' ἀτρέστοις ἀνδράσι τερπόμεθα.

FINIS.